

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEMAL TAHİR'İN ROMANLARINDA
OSMANLI'YA BAKIŞ

FEYZA BETÜL AYDIN

21501090019

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHMET TEKİN

İSTANBUL, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Feyza Betül AYDIN Numarası : 2501090019

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet TEKİN

Tez Savunma Tarihi : 21.11.2018 Saati : 14:30

Tez Başlığı : "Kemal Tahir'in Romanlarında Osmanlıya Bakış

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ LOYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Mehmet TEKİN		Kabul
2- Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK		
3- Prof. Dr. Baki ASİLTÜRK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Yılmaz DAŞÇIOĞLU		
2- Doç. Dr. İsmail KARACA		Kabul

ÖZ

KEMAL TAHİR'İN ROMANLARINDA OSMANLI'YA BAKIŞ

FEYZA BETÜL AYDIN

Bu çalışmada, Kemal Tahir'in romanlarında Osmanlı olarak nitelendirilen roman kişileri üzerinden yazarın Osmanlı'ya bakışı, Osmanlı algısı ve fikrî seyrindeki değişikliklerin bu bakışta ve algıda bir etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Yazarın 19 romanından, içerisinde Osmanlı olarak nitelendirilen roman kişileri olduğu tespit edilen 13'ü çalışmada kullanılmış; bu romanlar basım tarihlerine göre değil yazılış sıralarına göre ele alınarak, bahsi geçen fikrî seyrin Osmanlı olarak vasıflandırılan roman kişilerinin inşasında bir değişikliğe yol açıp açmadığı, açıtıysa yazarın bu roman kişilerine ideal bir Osmanlı insanı inşa etme ve maziye biçimlendirme gibi fonksiyonlar yükleyip yüklediği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Roman, Osmanlı, Tarih, Tarihyazımı

ABSTRACT

PERCEPTION OF OTTOMAN IN KEMAL TAHİR's NOVEL

FEYZA BETÜL AYDIN

In the present study, Kemal Tahir's perception of Ottoman on the basis of characters who had been described as Ottoman in his novels, and whether his intellectual process has an effect on this perception has been examined. 13 novels, out of his 19 novels, which include characters described as an Ottoman have been used and studied according to their date of being written rather than of published. Thus, it is intended to demonstrate whether Kemal Tahir's intellectual process caused a change in the construction of characters, and if so, through these changes whether he imposes a function of constructing an idealized Ottoman person and reshaping the past.

Key Words: Kemal Tahir, Novel, Ottoman, History, Historiography

ÖNSÖZ

Kemal Tahir üzerine yapılan incelemelerin neredeyse tamamında, dil ile ilgili olanları bir kenara bırakırsak, biraz da onun düşünce serüveninin zorlamasıyla Osmanlı meselesinin ele alındığı, en azından bu konudan bahsedilme gereği duyulduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu ele almalar ve bahisler, genellikle Kemal Tahir'in Osmanlı'yı anlama çabası olarak yöneldiği Asya Tipi Üretim Tarzı¹ sebebiyle Osmanlı toprak düzeni ve dolayısıyla iktisadı ve yine buna bağlı olarak devlet anlayışı üzerine olmuştur. YÖK'ün tez veri tabanında "Kemal Tahir" ile ilgili yapılmış tezler tarandığında, 1990-2018 yılları arasında yapılmış 46 adet çalışmanın olduğu görülecektir. Dil ve edebiyat alanında yapılmış tezlerin yanında tarih, sosyoloji, iletişim, kamu yönetimi, iktisat gibi alanlarda yapılan tezler mevcuttur. Kemal Tahir denildiğinde yukarıda saydığımız başlıkların doğrudan akla geldiği bir gerçek. Ancak, Osmanlı'nın görevinin Doğu'yu Batı'ya karşı savunma olduğunu iddia eden yazarın bu iddiasını ısrarla tekrar etmenin ötesine geçmeye çalışmamanın, ne Kemal Tahir'in düşün dünyasıyla ilgili farklı bir noktayı keşfetmemize yarayacak ne de akademik olarak daha çok Kemal Tahir çalışmaları ya da araştırmaları diyebileceğimiz alandaki boşlukları doldurmaya yetecektir.

Kemal Tahir'in düşüncesi ve genelde tarih, özelde Osmanlı ile ilişkisi üzerine yapılan tezler arasında Nilay Işıksalan'ın "Kemal Tahir'in tarihi romanları üzerine bir inceleme"sini (doktora, 1990), Vedat Kurukafa, "Kemal Tahir'in romanları üzerine bir inceleme"sini (doktora, 1997), Özlem Fedai (Durmaz)'ın "Kemal Tahir'in romanlarında tarih ve toplum"u (doktora, 1998), Yüksel Yıldırım'ın "Kemal Tahir düşüncesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluş süreci ve Osmanlılık siyasetinin anlamı" başlıklı çalışmasını (yüksek lisans, 2003), Faruk Nafiz Fazlıoğlu'nun "Türk düşüncesinin yeniden şekillenmesi aşamasında bir aykırı yaklaşım: Kemal Tahir ve kimlik sorunu"nu (yüksek lisans, 2004), Sezai Coşkun'un "Kemal Tahir -şahsiyeti, eserleri, fikirleri-" başlıklı çalışmasını (doktora, 2006), Yılmaz Daşlı'nın "Kemal Tahir'in düşün eserlerindeki bazı sosyolojik tartışmalar"ını (yüksek lisans, 2007), Muhammet Tahsin Şahin'in "Kemal Tahir'in devlet anlayışı ve karakteristik özellikleri"ni (yüksek lisans, 2009), Ayşegül Gülşen'in "Tarihî gerçek ve roman gerçeği açısından Kemal Tahir'in romanları"nı (yüksek lisans,

¹ Bundan sonra ATÜT olarak yazılacaktır.

2012), Muhammed Hüküm'ün "Kemal Tahir romanlarının edebiyat sosyolojisi açısından incelenmesi"ni (doktora, 2016) sayabiliriz.

Kemal Tahir'in Osmanlı ile olan ilişkisini, romanlarında çizdiği Osmanlı kişilerini inşa etme biçiminden, onlarla olan ilişkisi üzerinden anlamaya, aynı zamanda yazarın oryantasyonun bu ilişkiyi nasıl etkilediğini görmeye çalıştık. Bunun için de, onun fikri gelişimine ve bunun safhalarına, sonrasında roman ve tarih ile olan ilişkisine oradan da romanlarda işlenen karakterlerin inşa biçimlerini inceleyerek, yazarın Osmanlı'yı nasıl algıladığını yorumlamaya gittik. Bu bağlamda Kemal Tahir'in Osmanlı olarak nitelendirdiği roman kişilerine yüklediği özelliklerin, onun değişen düşün dünyasıyla paralel olarak değiştiğini öne sürdük.

Bu süreçte maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve tezimle ilgilenen danışmanım Prof. Dr. Mehmet Tekin'e teşekkür ederim.

Feyza Betül Aydın

İstanbul, 2018

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1.1. Marksizm ile tanışma.....	7
1.2. Türkiye Nasıl Kurtulur?.....	8
1.3. ATÜT ve Kerim Devlet.....	9
İKİNCİ BÖLÜM.....	14
2.1. Roman ve Tarih.....	14
2.2. Kemal Tahir ve Roman Anlayışı.....	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	32
3.1. Osmanlı ve Osmanlılık.....	32
3.2. Kemal Tahir'in Osmanlıları.....	35
3.2.1. Sağırdere.....	36
3.2.2. Körduman.....	38
3.2.3. Kelleci Memet.....	40
3.2.4. Namuscular.....	44
3.2.6. Hür Şehrin İnsanları.....	54
3.2.7. Yediçınar Yaylası.....	56
3.2.8. Köyün Kamburu.....	59
3.2.9. Büyük Mal.....	62
3.2.10. Rahmet Yolları Kesti.....	68
3.2.11. Esir Şehrin Mahpusu.....	69
3.2.12. Kurt Kanunu.....	73
3.2.13. Yol Ayrımı.....	79
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA.....	87

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.:	Adı geçen eser
A.g.m.:	Adı geçen makale
C.:	Cilt
çev.:	Çevirmen
S.:	Sayı
s.:	sayfa
t.y.:	tarihi yok
vol.:	volume
Yay. Haz.:	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

“Bazı bazı düşünüyorum da... İnsanları yargılama işini üstlerine alanlar, ne büyük sorumluluk yükleniyorlar.”

Binbaşı Arif Bey²

Edebiyatımızın olduğu kadar düşünce dünyamızın da önde gelen isimlerinden biri olan Kemal Tahir hakkında son yıllarda yapılan çalışmalarda fark edilir artış, onun görmezden gelinişinin -belki de artık- nihayete erdiğinin bir göstergesi olarak okunabilir. Tahirîler denilen ve küçümsenen³ küçük topluluğun dışında kalanların da Kemal Tahir'in varlığını kabul etmesinin, teklif ettiği Türkiye okumalarının hâl-i pürmelâlimizin anlaşılmasında önemli olduğu ya da olabileceğinin düşünülüyor olmasının dikkate şayan bir gelişme olduğu da bir gerçek.⁴ Ancak; artık Kemal Tahir'in kastettiğinden çok daha farklı -milliyetçi- bir söyleme doğru kaydığını üzülerək gördüğümüz; yerlilik söylemine yapılan vurgunun, her geçen gün artması ve yerlilik kavramı dolayısıyla onun bu konudaki düşüncelerinin bağlamından kopuk bir şekilde her fırsatta dile getirilmesi ve bunların güncel siyasete kurban ediliyor oluşu, dikkatlerin konjonktür gereği Kemal Tahir'in üzerinde yoğunlaşmış olabileceğini de düşündürtmüyor değil. Özellikle fikirlerini her gelişme ile tekrar dönüp gözden geçiren ve bir yanlışlık olduğunu düşündüğünde bunu rahatlıkla dile getirip “yanılmışız” ve hatta “yine yanılmışız” diyebilen, daha doğru olduğuna inandığı başka bir düşünce geliştirmeye çalışan ve bunu “gerçeğin değişkenliği” olarak tanımlayan Kemal Tahir'in, dolayısıyla Halit Refiğ'in ifade ettiği gibi⁵ dogmalardan kaçan ve bir dogmaya dönüşmemek için bu kadar uğraşan birisinin bugün sloganlaştırılarak hiç istemediği bir konuma getirildiğini düşünüyoruz.

² Kemal Tahir, **Esir Şehrin Mahpusu**, İthaki Yayınları, İstanbul 2005

³ “Kemal Tahir bir yarı cahil ve bir yarı aydındır. Kemal Tahir’de bir keramet veya bir düşünür bulanlar tüm cahildir. Kemal bugün okuyucusunu buluyor. Sağ okuyucunun malı oluyor... Ebu Cahil Kemal Tahir, sağ politikada yerini alıyor... Kemal Tahir ise bir gericidir. Bir Osmanlı sevdalısı bir Osmanlıdır.” Yalçın Küçük, **Sosyal İktidar Dergisi**, Haziran, 1980, s. 7.

⁴ İrfan Yiğit’e ait olan “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Kemal Tahir’in Yeri” başlıklı yüksek lisans tezi bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).

⁵ Halit Refiğ, **Kemal Tahir’le Birlikte**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 60.

Kemal Tahir, her ne kadar sonu gelmez eleştirilere maruz kalmışsa ve hakkında ağır ithamlarda bulunulmuşsa da ya da tam aksi, övgülere mazhar olmuş, örnek bir şahsiyet olarak zikredilmiş ise de bunlar, onun düşünce tarihine, akademiye, edebiyata ve sinemaya günümüze kadar süren ve muhtemelen sürmeye devam edecek -olumlu ya da olumsuz- etki bırakmasının önüne geçememiş, belki bunu teşvik bile etmiştir.

Biz, yukarıda zikretmiş olduğumuz gibi, Kemal Tahir ve Osmanlı bahsiyle ilgili yapılan tezlerin neredeyse tamamında tekrarlanan Kemal Tahir-ATÜT-Osmanlı ilişkisini çalışmanın ana meselesi olarak bir kez daha ele almak yerine, Kemal Tahir'in Osmanlısının nasıl bir "Osmanlı" olduğunu romanlarını esas alarak anlamaya çabalayacak ve böylelikle bu alandaki çalışmalarda gördüğümüz bir eksikliği tamamlamaya çalışacağız. Bunu da Kemal Tahir'in romanlarında, roman kişilerini çizerken kullandığı "Osmanlı" ifadesinden yola çıkıp, bu tanımın roman kişilerinin karakterizasyonunda nasıl bir fonksiyona sahip olduğunu anlamayı ve böylelikle "Kemal Tahir'in bir 'Osmanlı insanı' var mı? Varsa bunu romanlarında nasıl inşa ediyor? Ve bu inşa biçiminin amacı/nedeni ne olabilir?" sorularına cevap bulmayı hedefliyoruz.

Çalışmamızda, yukarıda zikrettiğimiz husustan önce, kısaca, Kemal Tahir'in dünya görüşünün ve roman/edebiyat anlayışının ne olduğu gösterilmeye çalışılacak, yazarın ve romanlarının tarihle olan ilişkisinden bahsedilecek, ve bu ilişkinin yazarın eserlerinde nasıl bir yere sahip olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Tarihsel romanla ve tarihyazını ile ilgili kuramsal bilgilerin, yaklaşımların verilmesinin konumuz açısından oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz. "Kemal Tahir'in bir 'Osmanlı insanı' var mı?" "Eğer bir 'Osmanlı' insanı varsa bunu romanlarında nasıl inşa ediyor?" sorularına cevap bulmaya çalışırken bu yaklaşımlar bize yol göstereceklerdir. Tarihsel romanların, türle birlikte gelen maziyi biçimlendirme fonksiyonu Kemal Tahir'in Osmanlı'ya bakışı ile romanlarında, roman kişilerinin inşası arasındaki ilişkinin tespit edilmesi ve yukarıda zikredilen soruların cevabının bulunması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmanın esas noktasını teşkil eden "Kemal Tahir'in Osmanlıları" ise bu girizgâhtan sonra, yazarın eserlerindeki karakterleri tanımlarken kullandığı bir ifade olarak "Osmanlı"nın nasıl bir tanıma işaret ettiği, yazarın fikrî dünyasında kurguladığı bir "Osmanlı insanı" olup olmadığı, eğer var ise bu Osmanlı'nın nasıl

olduğu, “Osmanlı” olarak tanımlanan roman kişilerinin mevcut olduğu tespit edilen romanlarda, bu kişilerin karakterizasyonu üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır.

Tarihsel romanın, kurmacanın sınırları içerisinde tarihsel olgulara yer vermesini kabul etmek, -özellikle okurun, tarihsel roman karşısındaki genellikle tarihi hakikatler vaz eden bir kitap olduğu şeklindeki tutumunu göz önünde bulundurursak- her zaman söz konusu metnin kurmaca olduğunun farkında olmak anlamına gelmez. Bu yüzden buradaki amacımız Kemal Tahir’in romanlarının tarihsel gerçeklere ne kadar sadık olduklarını değil, kurgusunda ve roman kişilerinin karakterizasyonunda nasıl bir Osmanlı algısı oluşturmaya çalıştığını tespit etmeye çalışmaktır.

Kemal Tahir’in başta **Osmanlılık/Bizans** başlığıyla yayınlananı olmak üzere, 15 cilt halinde yayınlanmış notları, sohbetleri, mektupları çalışmamızda romanlardan sonraki en önemli kaynakları teşkil etmektedir. Zira Kemal Tahir’in romanlarının onun fikir dünyasından, tarih ve gerçeklik algısından ayrı tutmanın bizim ele almaya çalıştığımız konu için mümkün olmadığı bir gerçektir. Çünkü bütün çalışmaları sürekli bir arayışla beslenen, dünya görüşü ile romanı arasındaki çapraz ilişkiyi ortaya koyan Kemal Tahir, dünya görüşü ile sanat/edebiyat/tarih/bilim arasında mekanik bir ayırım yapmamıştır.⁶

Çalışmada dikkat etmeye çalışacağımız bir diğer, belki de en zor husus da, Kemal Tahir’i ve eserlerini ifrata ya da tefrite düşmeden, mesafemizi korumaya çalışarak anlamaya ve anlatmaya çalışmak olacaktır. Zira Kemal Tahir’le ilgili yapılan çalışmaların, yazılan yazıların, girilen tartışmaların en nihayetinde gelip düğümlendiği iki nokta vardır: İlki, Kemal Tahir’in dediğini bilmez birisi, ne romancı ne de düşünür olduğu; ikincisi ise, onun yerli sosyalizmin öncüsü ve Dostoyevski ayarında hatta onu aşmış bir yazar olduğu ve romanlarının da hakikati anlatan - neredeyse- birer kutsal metin olduğudur. Halbuki Kemal Tahir ne biri ne de diğeridir; hem her ikisi hem de hiç biridir.⁷ Hakkında çalışmayı zevkli ve değerli kılan da, bizce, budur: Ölümünden 45 yıl sonra bile “gerçeğin değişkenliği”nin devam ediyor

⁶ Ufuk Özcan, “Kemal Tahir’in Soruları ve Sorgulama Biçimi Üzerine” **Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına, Sosyoloji Yıllığı – 10**, s. 87, Kızılirma Yayıncılık, İstanbul 2003

⁷ “Kemal’in romanları, hiçbir kilisenin sözcülüğünü yapmaz, herhangi bir tarikatın değil, hakikatin emrindedirler. Zaten Kemal’i de, siyasi bir doktrine hapsetmek yanlış. Sağ ve sol tasnifi, o büyük ve coşkun yaratıcı için değil, ‘ulema-yı rüsum’umuzun mumyalaşmış kafaları için geçerli.” Cemil Meriç, **Bu Ülke**, s. 250-251

olması. Kemal Tahir'in romanlarının tarihi gerçekler olduğunu söylemek ne kadar abesle iştigal ise, romanın ne olduğuyla hiçbir ilişkisi bulunmayan bu çıkarımın, akademik herhangi bir çalışmanın dayanağını oluşturması da bir o kadar abesle iştigaldir. Dogmalardan her zaman nefret etmiş ve dolayısıyla üzerinde kafa yorduğu konuları açıklamaya çalışırken onlardan uzak durmuş, en azından uzak durmaya çalışmış birisini ve söylediklerini birer dogmaya dönüştürmek ve onları konjonktüre göre sömürmekse en hafif tabiriyle haksızlıktır.

Kemal Tahir'in romanlarını çalışırken yukarıda zikrettiğimiz “gerçeğin değişkenliği” dolayısıyla karşılaşılan zorluklardan bir diğeri de yazarın eserlerini nasıl bir sistemle ele alınması gerektiği meselesidir. Anlatı zamanlarını dikkate alarak bir tasnif yaptığımızda ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

1) Osmanlının ilk dönemleri; **Devlet Ana** (1967) ve **Topal Kasırga** (tamamlanmamış).

2) Batılılaşma dönemi; **Batı Çıkmazı** (tamamlanmamış), **Yıldız Alacası** (tamamlanmamış), **Yedi Çınar Yaylası** (1958), **Köyün Kamburu** (1959).

3) Kurtuluş Savaşı ve Mütareke Dönemi; **Esir Şehrin İnsanları** (1956), **Esir Şehrin Mahpusu** (1962), **Yorgun Savaşçı** (1965), **Bir Mülkiyet Kalesi** (1977). 4) Cumhuriyet Dönemi; **Rahmet Yolları Kesti** (1957), **Bozkırdaki Çekirdek** (1967), **Kelleci Memet** (1962), **Yol Ayrımı** (1971), **Kurt Kanunu** (1969), **Büyük Mal** (1970), **Sağırdere** (1959), **Körduman** (1957), **Namusçular** (1974), **Karılar Koğuşu** (1974), **Damağası** (1977), **Hür Şehrin İnsanları** (1977).

Ancak bu tasnif, Kemal Tahir'in fikrî seyrini izlemeyi oldukça güç bir hale getirmektedir. Tematik bir tasnife gittiğimizde de söz konusu takibi yapmak yine aynı şekilde güçleşmektedir. Eğer, basıldıkları tarihleri ya da temalarını dikkate alarak bir yol izleyecek olursak o zaman da, Kemal Tahir'in vefatından sonra basılan romanları, Malatya Cezaevi'ndeki gözlemlerine dayanan **Namusçular**, **Karılar Koğuşu** ve **Damağası** ile çocukluk ve gençlik anılarının merkezinde yer aldığı **Bir Mülkiyet Kalesi** ve **Hür Şehrin İnsanları** durumu bir hayli karmaşık hale getirecek ve düşüncesine dair sistemli bir inceleme yapılmasını daha da zorlaştıracaktır. Düşüncesiyle romanlarını birbirinden ayırmanın oldukça zor olduğu bir yazar Kemal Tahir'in 15 yıl hüküm giyerek hapse girdiği 1938 yılı ile 12 yıl sonra 1950'de afla çıkışına ve büyük tartışmalara yol açan 1967 tarihli **Devlet Ana**'ya kadar fikri

dünyasında yaşanan değişimler göz önünde bulundurulduğunda en uygun yolun eserlerinin yazıldıkları tarihleri dikkate almak olacağı kanaatindeyiz.

Romanlarının yazılış tarihleriyle ilgili yaşadığımız bu sıkıntı, Kemal Tahir'in yayınlanmış notları için de geçerlidir. **Notlar**'ın büyük bir kısmı tarihsiz olduğu için, yazarın düşüncelerinin seyrini bu kitaplar üzerinden incelemek çok da kolay değildir. Tarihlendirmek tam olarak mümkün olmasa da, bazı kısımların romanlardaki düşünceleriyle paralellik gösterip göstermeyeşine bakarak aşağı yukarı yazıldığı yıl aralığı tespit edilebilir gibi gözükmektedir. Tarihlendirme hususunda yaşanan bu karışıklığın önemli bir neticesi Kemal Tahir'i sürekli çelişik ifadeler kullanan birisi haline dönüştürmesidir. Halit Refiğ, **Notlar**'ın, Kemal Tahir'i çok yakından tanımayan okuyucular için ortaya aşılması çetin zorluklar çıkardığını, bu notları doğru değerlendirebilmek için öncelikle kendi sağlığında yazdığı romanların iyice bilip kavranmasını, aksi takdirde notlarının içinden kolay çıkılabileceğini sanmadığını belirtir.⁸

Kemal Tahir için Osmanlı; devlet kurma dehasına sahip, mülkiyet düşüncesinin gelişmediği, etnik bir grubun tahakkümüne dayanmayan Anadolu potasında erimiş farklı milletlerin oluşturduğu bir dünya devleti ve varoluş vazifesi Doğu'yu, Batı'nın saldırılarından, onun sömürü düzeninden korumak gibi büyük ve önemli bir görevi üstlenen küllî bir yapıdır. 600 yıl boyunca bu görevi yerine getirmiş, Doğu'nun değerlerini Batı'nın acımasız sömürüsü karşısında savunmuş ve dimdik durmuştur.⁹ Kemal Tahir'in dönemin Cumhuriyetçi ve her nasılsa sol kesiminin Osmanlı hakkındaki görüşlerinin tam karşısında yer alan bu düşünceleri, kendisini bir Marksist, olmadı bir sosyalist olarak gören yazarın, o daireden tabiri caizse aforoz edilmesine neden olur. Bu dışlanışın nedenleri şöyle sıralanabilir: 'sol kafası' diyebileceğimiz kemikleşmiş yapının "değişmeyen, şablona uymayan bizden değildir" düsturunu sarsmasıdır, yerlilik diye bir şeyden bahsetmesidir, tarihe bilhassa yarı müstemleke kabul edilen, *kapitalist düzene bile geçmeyi becerememiş* Osmanlı tarihine yönelmesidir. Kemal Tahir'e dair bir şeyler söylemek isteyenlerin, yazarın hayatının 12 senesini geçirdiği muhtelif hapisanelerde karşılaştığı

⁸ Halit Refiğ, "Kemal Tahir Soruşturması", **Folklor/Edebiyat**, Mayıs-Haziran 1995, S. 3, s. 80.

⁹ Kemal Tahir için Osmanlı, sınıfların bulunmadığı, dolayısıyla sınıfsal çatışmaların ortaya çıkmadığı, mülkiyetin devlete ait olduğu, zümreler arasında denge sağlayan müşfik bir devlettir. Murat Belge, "toplumu 'tebaa' olarak tutan bir devletin kerameti[ni] o kadar inandırıcı" bulmaz; Kelam Tahir'in tarihi maddecilikten ödünç aldığı kelimelerle milliyetçilik yaptığını ifade eder. Murat Belge, **Edebiyat Üzerine Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s.192

“memleketimizden insan manzaraları”yla başlayan değişimden bahsetmeleri konunun şanındandır. Romanlarında çizdiği tipleri buralardan ödünç aldığı tespitlerinin doğru olmadığını söylemek güçtür. Hatta hapishanede tuttuğu notlarda görüleceği üzere diyaloglardan bazıları, belki de birçoğu demek daha doğru olacaktır, koğuşta geçen konuşmaların diktelerine şaşırtıcı derecede benzemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Marksizm ile tanışma

1930’larda, yirmili yaşlarında, Cumhuriyet’in ideallerine, inkılaplarına gönülden bağlı olan, cebinde Mustafa Kemal’in resmini taşıyan onu “büyük adam”¹⁰ olarak niteleyen ve sık sık bu yaratıcıya bakma¹¹ gereğinden bahseden samimî bir Kemalist olarak görürüz Kemal Tahir’i. 1930’lu yılların ortalarında **Tan** gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yaparken Kerim Sadî’nin evine gidip gelen Kemal Tahir, burada sol entelektüel çevreyle tanışmaya başlar. Tahir’in Nazım Hikmet’le olan arkadaşlığının başlangıcı da yine bu yıllardır. Beklentilerini Kemalizm’in karşılamayışı ve kendisini tatmin etmeyişi sebebiyle zaten bir arayış içerisinde olan Kemal Tahir’in girdiği sol entelektüel çevrelerde kafasına meseleler yığılır, onu bulunduğu yerden -oportünistlerin arasından- ayrılmasını isteyen “inandırıcı bir ses” duyar.¹² Bundan sonra kendisini diyalektik düşünceye, Marksizm’e, “Marks Usta”ya verir ve samimi bir sevgi ve sadakat duygusuyla bağlı olduğu Kemalist rejimi eleştirmeye başlar. 1938’de “Donanmayı isyana teşvik” suçlamasıyla yargılanır ve Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı gibi isimlerle beraber 15 yıla mahkûm olur.¹³ 1950’de ilan edilen genel af’a serbest kalır.

Kemal Tahir, **Rahmet Yolları Kesti** (1957) romanına kadar sol çevrelerde pek fazla dikkat çekmez. **Rahmet Yolları Kesti**, Yaşar Kemal’in **İnce Memed** (1955) romanıyla birlikte ortaya çıkan ve bu çevrelerde tutulan kahraman eşkıya söylemine karşı çıkar. Bu romanında eşkıyaya karşı devletin tarafını tutan yazar, yakın gelecekte benimseyeceği farklı görüşlerin ilk işaretlerini verir. Romanı dolayısıyla başlayan tartışmalarda Kemal Tahir sol çevrede sert eleştirilere maruz kalır. Bu kısmı bitirmeden burada bir hususu vurgulamakta yarar vardır: Kemal

¹⁰Kemal Tahir’den Fatma İrfan’a Mektuplar, Sander Yayınları, İstanbul 1979, s. 27

¹¹ A.g.e., s. 27

¹² A.g.e., s. 122

¹³Semiha Berksoy (1910-2004), 1999 tarihli “Hapishanede Ziyafet” isimli resminde Çankırı Hapishanesi’nde beraber yatan Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir’i resmetmiştir. Resim İstanbul Modern’de (Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Koleksiyonu /Uzun Süreli Ödünç) görülebilir.

Tahir'in "devlet"e olan bakışını "rejim"den ayırmak gerekmektedir. Onun, rejimden uzaklaşarak düşüncesini ve dikkatini "devlet"e vermeye başladığını söyleyebiliriz.

1.2. Türkiye Nasıl Kurtulur?

1960'lı yılların ikinci yarısında Türkiye "az gelişmiş" bir ülke olarak tanımlanıyor, ülkenin ve toplumun yaşadığı sorunlar genellikle Batı'dan alınan reçeteler çerçevesinde anlaşılmaya çalışılıyordu. Kemal Tahir bu tanımların ve açıklamaların çözüm için yeterli olmadığına inanmış ve çalışmalarını bu yönde yapmıştır. Kemal Tahir, Türk toplum yapısını, onun özelliklerini, kendisinin çok önem atfettiği, gerçeklerini Marksist felsefeye¹⁴ paralel olarak diyalektik materyalizm anlayışına uygun bir yorumla kavramaya çalışmış ve kavrayışını da romanlarında işlemiştir. Gerek diyalektik materyalizm, gerekse bu felsefeye dayanılarak geliştirilmiş olan tarihsel maddecilikten hareket eden yazar, tarihe yani toplumların bugüne gelinceye kadar ekonomik, sosyal, siyasal yapı ve ilişkilerinde ne tür değişimler yaşadıklarının bilgisine, vazgeçilmez bir önem atfeder. Bu yaklaşım tarzı, yazarın Batı ve Batılılaşma konularına karşı duyduğu ilginin de temelini belirler. Kemal Tahir, Marks'ın beşli toplumsal gelişim şemasından -ilkel, kölecî, feodal, kapitalist, sosyalist- hareketle Türk toplumunu dünü ve bugünü ile açıklama çabası içerisine girer. Marks, Doğu'nun içinde bulunduğu durumdan, sosyalizme geçişinin ancak "Batı bilimiyle donatılmış yeni bir sınıf, Batı'yla artan alış-veriş ve ilişkiler[le]", "kısacası Doğu'yu Doğu olarak silmek[le]" gerçekleştirebileceğini söyler. Batılılaştırarak tüm sorunların çözüleceği düşüncesi Doğu-Batı çatışmasında bir çözüm üretmemiştir.¹⁵ Marx'ın, Doğu toplumlarını anlamak için ortaya attığı ATÜT fikri, Kemal Tahir'in bu alana yönelmesinde etkili olmuştur. 1960'ların ilk yıllarında Osmanlı tarihi üzerine yaptığı çalışmaların sonucunda Marksist çevreden farklı düşünmeye ve ideolojik bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Daha öncesinde Osmanlı'nın feodal bir yapıya sahip olduğuna inanan Kemal Tahir, bu yeni dönemde

¹⁴ Murat Belge **Genesis**'te **Devlet Ana** üzerine yaptığı analizde, feodal düzenin yarattığı iflah olmaz kötülerin Kemal Tahir'in romanlarındaki varlıklarından ve bu durumun Marksizm ve maddecî tarih anlayışıyla ancak çok yüzeysel bir ilişkiye sahip olmasıyla açıklanabileceğini söyledikten sonra, buna ek olarak Kemal Tahir'le ilgili şu cümleyi kuruyor: "Ama yazarın bu kitabında zaten hayal kırıklığına uğramış bir Komünist'ten, kendinden hoşnut Milliyetçi'ye geçiş hissedilebilmektedir." (s. 99, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.)

¹⁵ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat ve Edebiyat 1**, yay. Haz. Baykan Sezer, Bağlam Yayınları, İstanbul 1989, s. 21.

Osmanlı devletinin siyasal ve kültürel mirasını sahiplenilen bir duruş ve özelde Osmanlı'nın genelde ise Anadolu insanının yapısını anlamaya çalışan ideolojik bir tutum sergiler. Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısının Batı feodalizminden farklı olduğu sonucuna vardığı okumalarından sonra “bu tespitinden hareketle öncelikle Osmanlı Devleti'ni Batı'dan farklı kılan maddi temelleri ortaya koymaya çalışır.”¹⁶

1.3. ATÜT ve Kerim Devlet

Kemal Tahir, Osmanlı'nın sosyo-ekonomik yapısını anlamaya ve açıklamaya, Marksizm'in eldeki kaynaklarının ve bilgilerinin yetmediğini düşünerek, o yıllarda Fransa'da başlayan ATÜT¹⁷ tartışmalarıyla ilgilenmeye başlar. Batı'nın, kendisinden farklı bir toplum yapısına sahip olduğunu düşündüğü Doğu'yu anlamaya ve bilimsel olarak açıklamaya çalışması çok eski değildir. Bu çabanın ilk ürünlerinden birisi “Doğu Despotizmi”dir. ATÜT, Marks'ın “Avrupa dışı toplumların bir kısmının Avrupa'nın geçirdiği aşamalardan farklı bir ekonomik sosyal yapıda olduğu”¹⁸ düşüncesinin sistemli bir hale getirilmiş şeklidir. Marks, Fransız gezgini Bernier'in Hindistan'da gördüklerine dayanarak Engels'e yazdığı mektubunda, Doğu'daki bütün olayların toprakta özel mülkiyetin yokluğunda aranması gerekliliğini, onun Doğu cennetinin gerçek anahtarı olduğunu ifade eder.¹⁹ Engels ise, Doğuluların feodalite şeklinde bile toprak mülkiyetine gelemeyişlerinin sebebini sorar ve karşılık olarak iklim ve coğrafi şartlar nedeniyle bu arazilerinin kullanılabilmesi için gerekli şeylerin merkezi hükümetin yapmak zorunda olmasını söyler.²⁰ Bu konuşma ATÜT'ün ilk nüvesini oluşturmaktadır. ATÜT'te birey mülksüzdür. “Bununla birlikte bireyin yeniden üretimini sağlayan nesnel şartlar yani, toprak, toplumda üstün otorite olan

¹⁶ Seçkin Sevim, “Kemal Tahir ve Türk Solu”, **Biyografiya** 4, Kemal Tahir Sayısı, Bağlam Yayınları, İstanbul 2004, s. 69

¹⁷ Burada kısaca değinilecek olan ATÜT ile ilgili daha geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Maurice Godelier, **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Marksist Şemalara Göre Toplumların Evrimleri**, trc. Atilla Tokatlı. Sosyal Yayınlar, İstanbul 1966; Sencer Divitçioğlu, **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az-Gelişmiş Ülkeler**, Elif Yayınları, İstanbul 1966; İrvem Keskinoğlu (der. ve çev.), **Asya Tipi Üretim Tarzı**, Ant Yayınları, İstanbul 1969; Sencer Divitçioğlu, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, Kız Yayınları, İstanbul, 1971; Tuğba ŞAFAK, “ATÜT ve Osmanlı Toplumu”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2015.

¹⁸ Muzaffer Sencer, **Osmanlı Toplum Yapısı**, Ant Yayınları, İstanbul 1969, s.63.

¹⁹ Marks'tan aktaran, Sencer Divitçioğlu, **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, Sermet Matbaası, Kırklareli 1981, s. 17

²⁰ Engels'ten aktaran Divitçioğlu, **A.g.e.**, s.17.

devlet tarafından bireye emanet edilmiştir.”²¹ Toprak, onu üretim koşullarına hazırlayan topluma ve devlete aittir. Devlet toprağın tasarruf hakkını bireye vermiştir. Birey toplumdan ayrı ya da farklı düşünülemez, sadece toplum içinde varlığını sürdürebilir.²²

Kemal Tahir, ATÜT modelinin Türkiye’ye özgü bir teori geliştirebilme imkânı tanıdığını düşünür. ATÜT’le ilgili kaynakları okuduğu gibi etrafındaki akademisyenleri de bu alanda çalışma yapmaları için teşvik eder. Bu teşviklerin neticesinde bu konularda hâlâ kaynak olarak kullandığımız çalışmalar ortaya çıkar. Osmanlı’nın sosyo-ekonomik düzeninin ATÜT mü, yoksa feodalite mi olduğu tartışılmaya başlar. Ancak Kemal Tahir bu teorinin, ATÜT modelinin de Osmanlı’yı ve Anadolu insanını açıklamakta yetersiz olduğunu düşünerek onu farklı yorumlama gereği duyar ve Bozuk ATÜT, Doğulu Devlet Tipi gibi birtakım kavramlar öne sürer.

Kemal Tahir, Osmanlı toplumunun Marksizm’in ürettiği Asya Tipi Toplum fikrine uymadığı, Osmanlı’yı tanımlayabilmek ve dolayısıyla onu anlayabilmek için içeriden gelen bir fikir üretmek gerektiği, eğer bu yapıyı anlayabilirsek günümüzde Osmanlı ve Cumhuriyet batılılaşmasından kaynaklanan meselelerin de anlaşılabilirliğini, zira bir toplumun gerek tarihî gerekse bugünkü gerçeklerinin, onun diğer toplumlarla ilişkileri göz ardı edilerek, salt iç dinamikleri ya da unsurlarıyla kavranamayacağını söyler.

Bozuk ATÜT ve Doğulu Devlet Tipi’nden sonra **Devlet Ana** romanıyla gündeme gelen “kerim devlet” kavramı olur. Bu kavram Kemal Tahir’in bulunduğu çevrede devlete yüklediği “müşfik” sıfatı sebebiyle eleştirilir. Haziran 1973 tarihli **Yeni Dergi**’de Selim İleri’nin Kemal Tahir’le yaptığı bir röportaj yayımlanır. Bu röportajda²³ Selim İleri, **Devlet Ana** romanı hakkındaki “yerici eleştiriler”den bahseder. Kemal Tahir, bu eleştirilere bir karşılık verip vermediğini sorusunu,

“Bu saldırıların **Devlet Ana**’dan, o romandan sonra başlaması üzerinde de dikkatli durmak gerekiyor. Ben **Devlet Ana**’da herhangi bir topluma onur verecek bir tarihsel başlangıcımız olduğunu ve buna layık insan birikimine sahip olduğumuzu belirlemek istedim. Anadolu insanının taşıdığı potansiyele duyduğum sonsuz saygıyı dile getirmeye çalıştım.”

²¹ A.g.e., s. 30.

²² Ekrem Sarıkoca, “Kemal Tahir’in Düşüncesinde Batılılaşma Olgusu” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1996, s. 16

²³ **Yeni Dergi**, nr. 105, Haziran 1973, s. 19-25

şeklinde cevaplandırır.

1970’li yılların başında ATÜT’ten tamamen vazgeçer ve Doğu tarihinin sınıflar arası mücadele ile değil, Doğu-Batı çatışmasıyla oluştuğunu, bu yüzden toplumlar arasındaki ilintileri, özellikleri anlayabilmek için Doğu-Batı ayrımını yaptıktan sonra çalışmalara girişmek gerektiğini ve meseleye sırf klasik anlamda, ekonomik temel ve sınıflar açısından yanaşmaya kalkmanın bir çeşit Batılı-Sömürgeci oyunu olduğunu söyler.²⁴ Osmanlı’da feodal mülkiyetin olmayışına Kınalızâde’nin “Daire-yi Adliye”sini delil gösterir: “Âdildir mucib-i salâh-ı cihan/Cihân bir bağıdır divarı devlet/Devletin yatımı şeriattır/Şeriata olamaz hiç haris illâ Melik/Melik Zapt eyleyemez illâ leşker/Leşkeri cem edemez illâ mal/Raiyeti kul eder Padişah-ı Âleme adl.”

“Bu adalet dairesine göre, yani adaletle başlayıp adalete dayanan daireye göre, Osmanlı devletindeki temel felsefe, kişinin çıkarından toplumun çıkarının önce gelmesi, bu yüzden de devleti güçsüz duruma düşürecek her kişisel mülkiyet birikimine, şuurla karşı durulmasıdır. Osmanlı’nın ekonomik temelinde mülkiyetin olmaması, olamaması da bundandır.”²⁵

Burada, “Doğu toplumlarının ve Türkiye’nin toplumlar arası ilişkilerde yerinin sorgulandığı bir dönemde Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan günümüze kadar olan serüveninde Türk toplumunun cevherini oluşturan Osmanlı sürekliliğini arayan”²⁶ Kemal Tahir’in tarihe, Osmanlı’ya yönelişinin ve bu yönelişin başladığı dönemin düşünce ortamında ve edebiyatında nereye oturduğunu, nasıl bir yere tekabül ettiğini görmek adına, 60’lar Türkiye’si entelektüellerinin, edebiyatçılarının ve hatta siyasetçilerinin fikrî temayüllerini kısaca ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

²⁴ Kemal Tahir, **Notlar/Osmanlılık,Bizans**, yay. haz. Cengiz Yazoğlu, Baykan Sezer, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992, s. 364

²⁵ **A.g.e.**, s. 396

²⁶ Ertan Eğribel, “Kemal Tahir 100. Yaşında”, **Kemal Tahir 100 Yaşında**, ed.: Prof. Dr. M. Fatih Andı, Ertan Eğribel, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 17.

Yön dergisini merkeze alarak, 1960'ların bir çerçevesini çizen Kurtuluş Kayalı²⁷ bu dönemi, derginin özellikle ilk dönemlerindeki yaklaşımlarından yola çıkarak düşünmenin daha anlamlı olacağı kanaatinde dir.

1961 Anayasası'yla yeni bir dönemin başladığı düşüncesi kabul görmüş, bu kabul **Yön** tarafından da dile getirilmiştir. Derginin son sayılarında kullandıkları “milli ve sosyal uyanış” ifadesi “geçmiş birikimin tümüyle dışında bir düşünsel hayatı çağrıştırmaktadır.” Bu değişim ve yenilik düşüncesiyle birlikte başka birçok benzer düşünce ve etkenlerin 60'larda geçmişe hiç benzemeyecek yeni bir düşünsel farklılaşmanın olduğu ya da olacağı, bunun da geçmişten kopuk entelektüel bir canlanmanın başlangıcı olduğu ya da olacağı düşüncesini doğurmuştur. Bu noktadan 70'lere giden süreç “bir tür Kemalizm-sosyalizm sentezinden” ortaya çıkmış, Kemal Tahir'se iki tarafın da dışında kalmış ve orada kalmaya devam etmiştir. Kemal Tahir'in düşüncesinin değişim ve gelişiminin, dönemin *istikrar* fikriyle ilişkili olarak oldukça önemli bir farklılık olduğunu belirtmek gerektiğini belirtir, Kayalı. Çünkü istikrarın en temel meziyet olarak kabul edilmesi, bu istikrarlı ortamın varlığı, düşünce adamlarının da hiç değişmeyen istikrarlı düşünce hayatları olduğu gibi bir inanca yol açmıştır. Kemal Tahir ise “düşünsel doğrultusunun sürekliliğine karşın toplum üzerine genellemelerinin değiştiğini 1960'ların ortalarında ayan beyan telaffuz etmiş” ve istikrara mugayir bir tutum sergilemiştir.

Bu dönem de “Marksist düşünce geleneğinden etkilenen entelektüeller ağırlıklı olarak sosyoloji, felsefe, ekonomi bilim dallarıyla meşgul olurken Kemal Tahir, tarihin önceliğini gündeme getirmiştir.” Onun tarihe verdiği bu öncelik geçmişe dönüş olarak anlaşılmış, öyle kabul edilmiştir. Zira gelecek güzel günlerin habercisi olan bu *istikrarlı* dönemde böyle bir ilticanın nasıl bir açıklaması olabilir? Kayalı'ya göre, **Devlet Ana**'ya yönelik çoğunluğunu olumsuz eleştirilerin oluşturduğu tepkiler, dönemin zihniyetinin çerçevesini çizer. “Bireylerin, daha doğrusu romancıların çağdaş toplumlardaki sınıf sorunlarıyla ilgilendikleri bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş sürecinin ve Doğu-Batı sorununun

²⁷ Kurtuluş Kayalı, “Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplum Yapısını Yorumlama Denemesi Ya/ya da Kemal Tahir Romanı”, *folklor/edebiyat*, S. 3, Mayıs-Haziran 1995, s. 100-118. Buradaki alıntılar aksi belirtilmedikçe aynı metinden yapılmıştır.

tartışılmasının bir anlamı olmalıdır. Doğu-Batı sorunu üzerinde odaklaşması da genel yaklaşımını Türkiye'nin entelektüel ortamından farklılaştırıcı mahiyettedir.”²⁸

Kemal Tarih'in yazdıkları üzerine değerlendirmeler yapanlar, -her ne kadar geçmişte yapısal farklılıklara sahip olmuşlarsa da- genellikle Cumhuriyet sonrası Türk toplumunun Batılı toplumlarla benzer yapısal özellikleri taşıdığını, dolayısıyla Batılı toplumların tanımlanmasında kullanılan kavramların onun için de kullanılabileceğini savundular. Kemal Tahir'in farklılıklarından birisi burada ortaya çıkar: Onun özgünlük vurgusu. Özgünlük, 60'lı yıllarda marjinal bir tavır olarak kabul görmekteydi. Kayalı, 60'larda Türkiye'nin bir şekilde içine kapanırken evrenselliğin öne çıktığını, 90'larda ise dünyaya açılma yönelimi artarken özgünlüğün çok daha yoğun olarak gündeme geldiğini belirtir. Kemal Tahir'in Osmanlı ve Cumhuriyet ile ilgili düşüncelerinin ve genellemelerinin değişiminin yanında özgünlük vurgusunun her zaman sabit kaldığı tespiti önemli görünmektedir.

60'larda toplumsal gerçekler; basit, halledilmesi kolay, matematiksel işlemler gibi kabul edilmekteydi. Bu nedenle de toplumun öne çıkan entelektüelleri hukukçular, iktisatçılar ve sosyologlar olmuşlardır. Kayalı'ya göre Kemal Tahir, işte böyle bir düşünsel egemenliğin hâkim olduğu dönemde tarihe vurgu yapmış, ona yönelmiştir ve bu davranışı onun önemini ve farklılığını ortaya koymaya yeter. Entelektüel ilginin güncel siyasete yöneldiği zamanlarda ister istemez düşünce adamları birbirine benzer bir hal alırlar. Düşünce üretiminde, taraflar kendi entelektüellerini yetiştirmek, en azından var olanlar arasında bir söylem ortaklığı kurma arzusu duyarlar. Bu durum kaçınılmaz olarak bir tıkanma, düşünce dünyasının fakirleşme tehlikesini de beraberinde getirir. Kemal Tahir, böyle bir durumdan kendisini kurtarmıştır: “Ortanın Solu” kavramının doğmasında, 80'lerde ATÜT'e olan vurguların artmasında, 90'lardaki Osmanlı tarihine olan ilgide, tarihsel romanın yükselişinde, 2000'lerdeki yerlilik ve küyerellik söylemlerinde, onun, bahsettiğimiz bağımsızlığı, fikirlerinin dönemin şartlarıyla sınırlandırılmayışı, döneminde aykırı bulunan yaklaşımlarının izinin taşınıyor olduğu gerçeğinde kendisini gösterir.

²⁸ Bu konuya Orhan Pamuk farklı bir yorum getirir. Pamuk'a göre, ne çok güçlü bir roman ne de çok önemli bir tarihi roman olan **Devlet Ana**'nın önemi ve en büyük özelliği “o zamanda kadar Türk hareketinde var olan elitizmin etkisiyle ortaya çıkan Osmanlı toplumuna göz kapama, onunla ilgilenmeme tabusunu yıkmasıdır.” “Orhan Pamuk'la Edebiyat-Tarih İlişkileri Üzerine Söyleşi: Tarih, Edebiyatın Alt Kollarından Biridir...”, Ahmet Eken, **Argos**, No 2, Ekim 1988, s. 178.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Roman ve Tarih

Bu başlık altında edebiyatın tarihle olan ilişkisi, Lukacs'ın tarihi roman anlayışından başlayarak tarihi romanın ne olduğu, türle ilgili ortaya konan düşünceler, türün ve tarihsel roman anlayışının geçirdiği değişikliklerden kısaca bahsedilmeye ve böylelikle Kemal Tahir'in romanlarının nasıl bir perspektifle ele alınacağı gösterilmeye çalışılacaktır.

Fransız İhtilâli sonrasında meydana gelen iktisadi ve siyasi gelişmelerin yanında Avrupa'da -ve Asya'da Devrimler Çağı denilen dönemin başlamasıyla-, insanın ontolojik olarak kendisini ve dünyadaki yerini sorgulamaya başlamasıyla değişen tarih anlayışıyla birlikte tarihsel romanın 19. ve 20. yüzyılda ortaya çıktığını söylemenin mümkün olduğunu George Lukacs, 1937'de yayınladığı **Tarihsel Roman**²⁹ adlı çalışmasında belirtir. Bu kitapta Lukacs, tarihsel roman anlayışını, Balzac'tan Sir Walter Scott'a kadar uzanan 19. yüzyıl gerçekçi yazarlarını ve romanlarını inceleyerek onlar üzerinden kavramsallaştırır.

Tarihsel romanın, aslında gerçekçi romanlardan çok ayrılmasa da gerçek kişiler, olaylar, kayıtlarla beraber belgelere bağlı, bir şekilde tarihselliği olan bir roman anlayışı, "Scott tarzı tarihsel romanın 18. yüzyılın büyük gerçekçi toplumsal romanlarının doğrudan devamı"³⁰ olduğunu belirtir. Onun anlayışına göre, tarihsel romanda esas olan, büyük tarihsel olayların yeniden anlatılması değil, bu olayların içinde şekil alan insanların "poetik uyanışı"dır,³¹ "Kişilerin tarihsel gerçeklik içindeki davranışlarına, duygu ve düşüncelerine onları sevk eden sosyal ve beşerî saikleri yeniden deneyimlememiz"dir. Bunun için, büyük anlatılar ve şahsiyetler yerine önemsiz gibi görünen olaylar ya da göze çarpmayan ilişkiler daha uygundur. Bunlar göz önüne alındığında, Lukacs'a göre iyi bir tarihi roman, çatışma içerisinde tarafları temsil etme görevini üstlenmiş, toplumsal gerçekliği ortaya koyma açısından uygun, tarihsel açıdan pek de önemli olmayan ikincil ya da üçüncül dereceden karakterleri olan ve onların kişisel hikâyelerine odaklanan romanlardır. Böylelikle, bu karakterler

²⁹ György Lukacs, **Tarihsel Roman**, çev. İsmail Doğan, Epos Yayınları, Ankara 2008.

³⁰ A.g.e., s. 35

³¹ A.g.e., s. 50

üzerinden tarihsel dönüşüm ve çelişkilerin sıkıntısı daha rahat verilir. Bunun sebebi sadece tarihsel açıdan birincil dereceden önemli olmayan karakterler olmayışları değil, aynı zamanda sahip oldukları tipik özelliklerle tarihsel romanın merkezini de oluşturuyor olmalarıdır.³² Aynı zamanda bu özellik tarihsel roman ile epik arasındaki en büyük farklardan birine de işaret eder. Epik şiirlerde en önemli karakterin anlatının merkezinde yer alması gerekirken, tarihsel romanda bu kişiler “zorunlu olarak sadece bir yan karakterdir.”³³ Tarihi romanın önemli özelliklerinden bir diğeri de, toplumsal gelişim eğilimlerinin bir tarihsel buhran içerisindeki artışı neticesinde temsili kişinin - tip’in- çok daha önemli bir işlev kazanmış olmasıdır.³⁴ Bütün bu özellikleri saydığı tarihsel romanın, en temelde hem tarihi hem de edebi özellikler taşıyan epiklerin birtakım ilkelerinin yenilenerek kullanılmasıyla ortaya çıkan, gerçekçi edebiyatın özelliklerini taşıyan ve onun uzantısı olan bir tür olduğunu söylemektedir. Lukacs’ın, romanın kendinden menkul bir tarihselliği olduğu fikrinden “ayrılmayan tarihsel roman anlayışı çeşitli biçimlerde eleştirilmekle birlikte, günümüze dek kurmaca-tarih ilişkisini ele alan çalışmaların bir ayağını basmaya devam ettiği zemin olmayı sürdürmüştür.”³⁵

Tarihi romanların tarih ve edebiyat disiplinleri arasında hangisine daha yakın olduğu, olması gerektiği ya da gerekmediği, tarihsel verilerin kullanımı, romanların tarih yerine geçip geçmeyeceği üzerine tartışmalar yapılmıştır ve hâlâ yapılmaktadır. Tarihyazımında, “1970’lerden başlayarak, gerçeklikte mevcut olan düzen yerine, kurguya ağırlık verme eğilimi doğmuştur. [...] öykülerin aksine, bir başı, sonu ve ortası bulunmadığını görmüşlerdi. İşte bu yüzden anlatı, zamanla anlamayı kolaylaştıran bir kurgu olarak görülmeye başlandı; dolayısıyla geçmiş yaşamı tam olarak anlatıp anlatmadığı söylenemezdi.”³⁶

Tarihyazımının bir anlatı olduğu ve her anlatı gibi kurgusal olduğunu vurgulayan, gerçek tarihi bilgiye ulaşamayacağını, çünkü tarihin bir yorumlar bütünü olduğunu söyleyen Edward Halett Carr’ın³⁷ açtığı yoldan hareketle

³² A.g.e., s. 52

³³ A.g.e., s. 54

³⁴ A.g.e., s. 55

³⁵ Zeynep Uysal, “Giriş: Edebiyatın Omzundaki Melek”, **Edebiyatın Omzundaki Melek Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar**, Yay. haz. Zeynep Uysal, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 16.

³⁶ Ernst A. Breisach, **Tarihyazımı**, çev. Hülya Kocaoluk, YKY, İstanbul 2012, s. 421.

³⁷ Edward Hallet Carr, **Tarih Nedir?**, s. 34, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

düşüncesini şekillendirmiş gibi görünen Hayden White, **Metahistory**³⁸ isimli çalışmasında tarihle roman arasında kuramsal bir akrabalık olmasının kaçınılmaz olduğu üzerinde durur. White’a göre, tarihçiler tarihsel olayları “kronik bir öyküye” çevirirler ve dolayısıyla bu anlatılanların retoriğinin gerçekliğinin ölçülmesi gibi bir imkân bulunmadığı için tarih de tıpkı bir öykü, bir roman gibi edebi bir tür haline gelmiştir. Bir başlangıcı, gelişmesi ve sonucu olan bu anlatılar aslında tarihçilerin edebi üretimin içerisinde olduklarına işaret eder. Hatta bir yazar gibi tarihi verilerin hangisinin işlenişine ağırlık verileceği, hangisinden bahsedilip geçileceği, vurguların hangi noktalara yapılacağı gibi endişeler taşıyan bu anlatıların metinsel ve kurgusal bir üretim olduğunu, dolayısıyla tarihi metinlerin de bir edebiyat metni gibi incelenebileceğini ve hatta incelenmesi gerektiğini iddia eder. Orhan Pamuk’un tarihle olan ilişkisi, tarihe olan yaklaşımı da White’ın önerdiği biçimde olduğu söylenebilir. Pamuk’a göre tarih, felsefenin büyük bir kısmı gibi edebiyatın geçmişi bahis konusu yapmış bir koludur ve nihayetinde yaptığı hikâye etmekten başka bir şey değildir. Onu ilgi çekici kılan şey de onun her şeyden önce bir hikâye olması, tek farkı ise hikâye ettiği olayların gerçekten yaşanmış olduğunu iddia etmeleri ve bunu kanıtlamaya çalışmalarıdır.³⁹

Slotkin, **Rethinking History**’nin dokuzuncu sayısında yayınlanan “Fiction for the Purpose of History” adlı yazısında romanın; ne yaşandığı, nerede ve nasıl olduğu sorularına cevap vermede en az tarih kadar başarılı olabileceğini, onun da dikkatli bir çalışmanın ve bulguların detaylı bir analizine dayanması gerektiğini, ancak kurgunun asıl avantajının bu bulguları nasıl kullandığında ve sonuçların temsilindeki tercihinde yattığını söyler. Tarihsel roman, Slotkin’e göre, tarihsel hipotezleri bir çeşit düşün-tecrübesiyle test eder. Tarihsel olayları, düşünceleri, davranışları, çevreyi yeniden üretmekten fazlasını yapan, tarihsel nedenselliğin tecessüm etmiş hali olacak model bir tarihsel dünya yaratarak hipotezlerini burada test eder. Yazarın neticelerinden çok, olayların akışını etkilemede önemi olduğu düşündüğü koşulları ve durumları, ne çeşit bir tarih ve nasıl bir tecrübe olduğunu anlamaya çalışır.⁴⁰ Gerçeği kurgudan ayırmanın tarihçinin sorumluluğu olduğunu ve bulguları edebiyatın dönüştürücü

³⁸ **Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe**, The John Hopkins University Press, Baltimore, London 1973.

³⁹ “Orhan Pamuk’la Edebiyat-Tarih ilişkileri üzerine bir söyleşi: Tarih, Edebiyatın alt kollarından biridir...”, Ahmet Eken, **Argos**, s. 179, No 2, Ekim 1988.

⁴⁰ Slotkin, a.g.y., s. 226.

araçları olmadan sade bir şekilde sunması gerektiğini yazar. Slotkin'in tür üzerine yaptığı önemli tespitlerden biri de, tarihsel romanların, türün "kendinden menkul bir politikliği" olduğudur. Bunun, içeriğin politikliği, bakış açısının politikliği ve davranış biçimini ve nesne seçimini biçimlendiren politikliğiyle, roman türünün seçiminden gelen politiklik şeklinde mevcut olduğunu belirtir.⁴¹

Roman geçmişin bilinmezliğine açıklık getirir, onun eprimiş yerlerini onarır, yazara ve okura geçmişte mevcut olan ama tarih tarafından fark edilmemiş inanç, olay ve siyasi değişikliklerin mümkün alternatiflerini keşfetmenin özgürlüğünü verir. Tarihçiler ve biyograficiler bizlere tamamlanmış bir adamın nasıl olduğunu, düşüncelerinin ne olduğunu ve çatışan özelliklerini (bir yandan yumuşak bir kalbinin oluşu diğer yandan demir yumruk yönetimi gibi) söylediklerini, ama asıl olanın onun nasıl olup da bu adama dönüşmüş olduğunu söyler.⁴² "Ne oldu?" sorusundan çok, "nasıl oldu?" sorusu önemlidir ve sorunun cevabını bulmaya değerdir.

Elizabeth Wessling'e göreyse, tarihsel roman gerçekleri söylemez; o, tarihsel malzemenin edebi bir anlatıyla dönüşümü, tarihsel malzemenin edebi bir yeniden doğuşudur. Onlar tarihi bilgileri alır ve bir edebi anlatıya dönüştürürler.⁴³ Eğer bir tarihi roman, bundan fazlasına talip olur ve hakikat olduğu iddiası güderse ya da bu düşünce başkaları -okur- tarafından güdülse, metin bir ideolojik aygıt haline dönüşür; ki genellikle bu seçeneklerden ikincisi tarihsel romanların kaderi olmuştur. Wessling, klasik tarihi romanı, tarihin kendisine özgü iç dinamiklerle yaşadığı değişme sürecini, dönüşüm anlarını dış gerçeklere tabi olarak ve roman kategorileri içinde anlatan roman olarak görür. Bu özellikleriyle de tarihyazımı ve kurmaca arasında bir yerde durur.

Kantarcıoğlu ise tarihi romanlar söz konusu olduğunda, 20. yy tarihi roman yazarlarını etkisi altına alan tek felsefenin Hegel'in rasyonalizmine karşılık gelişmiş olan perspektivizm olduğunu belirttikten sonra, Pragmatist ve perspektivist tarihi roman olmak üzere iki biçimden bahseder. "Perspektivist tarihi romanlarda [...]"

⁴¹ A.g.y., s. 231. Buradaki "politiklik" vurgusu Fredrick Jameson'un "estetik sanatın bizatihi ideolojik olduğu", "estetik ya da anlatı formunun, çözülemez toplumsal çelişkilere imgesel ya da formel 'çözümler' icat etme işleviyle kendi başına ideolojik bir edim" olduğu, zaten en nihayetinde her şeyin siyasal olduğu düşüncesini hatırlatır. (Bkz. Fredrick Jameson, **Siyasi Bilinçdışı**, İngilizceden çevirenler: Yavuz Alogan, Mesut Varlık, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011)

⁴² A.g.y., s. 231

⁴³ **Writing History as a Prophet**, John Benjamin's Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1991

tarihin kendisine özgü bir iç dinamiği vardır [...] Roman başkişisinin merkezyansıtıcı olarak kullanıldığı bu romanlarda, bu başkişinin yaşadığı imtiyazlı anlar da tarihi gerçekler, geçmişin hâli zenginleştirdiği anlarda, karakterin bunun bilincine varış süreci içinde verilir.”⁴⁴ Karakterlerin tarihin bilincine varış süreçleri eserin belkemiğini oluşturur. Pragmatist tarihi roman yazarları geçmiş hâlin ihtiyaçlarına göre değerlendirirler. “geçmişin hem geçmişliği hem de halde varlığı önemlidir ve bu açıdan bakıldığında perspektivist tarihi roman anlayışından çok farklı değildir.”⁴⁵

Pragmatist ve perspektivist tarihi roman anlayışından bahseden Kantarcıoğlu’nun aktardığına göre, İngiliz edebiyat eleştirmeni David Daiches, tarihi romanları üç gruba ayırır: tarihi olayları konu edinen macera romanları, iki farklı devrin birbiriyle mukayese edildiği romanlar ve sonuncu olarak “perspektivist bir kültür ve tarih anlayışı içinde tarihin belli bir devrinde ve o devrin şartları içinde insanın evrensel, tarihi trajik tecrübesinin” işlendiği romanlar. Buradaki perspektivist anlayış: ele alınan devrin ve o devrin kültür anlayışının yeni bir sentez ve değerler hiyerarşisi (her tarihi devrin ve eski ve yeninin, geçmişin ve şimdinin diyalektik bir çatışma sonucunda oluşan hem mutlak hem de nisbî değerlere sahip hiyerarşik bir sistemi) olarak görülür.⁴⁶

History Made, History Imagined⁴⁷ adlı çalışmasındaysa David Price, tarihi romanların mazi ile ilgili bir anlayış inşa ederek, geçmişteki tecrübelerin nedenlerinin anlaşılabilir olarak bugünün sorularına ve sorunlarına cevap vermek ve geleceği tahayyül etmek görevini icra ettiklerini belirtir. Poetik tarih yazarlarının mazinin, gerçeklerin zaman geçtikçe değişen değerler sistemiyle, yeniden şekillendiğini hatırlattıklarını, romanlarınsa karakterizasyon, dekor ve anlatı yoluyla çatışan değerler ürettiklerini belirtir.

Tarihi roman yazarları, anlattıkları geçmiş üzerinden yaşadıkları dönemin toplumu için güncel meselelerin anlaşılabilirliği için gerekli gördükleri, ihtiyaç duyulduğuna inandıkları bir okuma biçimi de üretirler. Metinlerin “her ne kadar tarihi gerçeği yansıttığı iddia edilirse de; bu eserler mahiyet itibarıyla tarihi zamanda yapılan bir bozulmanın mekân ve şahıs kadrosunda gerçekleştirilen bir seçimin

⁴⁴ Sevim Kantarcıoğlu, **Yakın Çağ Tarihimizde Roman**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2008, s. 17

⁴⁵ A.g.e., s.17.

⁴⁶ David Daiches’ten aktaran Kantarcıoğlu, A.g.e., s.195

⁴⁷ David W. Price, **History Made History Imagined**, University of Illinois Press, Urbana and Chicago 1999, s. 8.

mahsulü olduklarından, yaşanmış hadiselerin belirli bir mizaç ve düşünce aracılığıyla yorumundan ibarettirler. Yani, belli bir bakış açısından, konu aldıkları hadiseye vücut veren düşünce tarzını, bilgi ve tecrübe birikimini duygu yoğunluğuyla birlikte gözler önüne”⁴⁸ sererler. Bu da onun bir mazi anlatısı üretmekle kalmadığı, eserin verildiği dönemin tarihsel, toplumsal, siyasal şartlarını ve sorunlarını göz önünde bulundurarak bu konularla ilgili eleştirilerin ve tekliflerin de bu metinlerin içinde mevcut olduğunu gösterir. Yalnızca romanlar için geçerli değildir bu elbette. Bir zamanlar Tarkan, Karacaoğlu gibi çizgi romanlar da, Fatih’in Fedaisi Kara Murat, Battal Gazi gibi Yeşilçam’ın güzide filmleri de, günümüze gelindiğinde ise Diriliş Ertuğrul, Vatanım Sensin, Payitaht gibi diziler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Millet şuurunun tazelenmesi ya da şanlı bir geçmişe sahip olunduğunun gösterilerek gelecek için umut ve ümit vadedilmesi, yeni bir milli kimlik inşası ya da eskisinin pekiştirilmesi, resmî ideolojinin arzu ettiği kimliklerin vurgulanması ya da bunların eleştirilmesi gerektiğinde bu türden ürünlere başvurulur.

Tarihi romana yönelimin yukarıda zikrettiğimiz sâikleri düşünüldüğünde, Namık Kemal’in **Cezmi**’sinden başlayarak türün edebiyatımızda da benzer şartlar altında ortaya çıktığını, aynı sebeplerle dönem dönem artış gösterdiğini görürüz. Yeni bir devletin kuruluşuyla birlikte resmi ve gayriresmî ideolojilerin kendilerini gösterebilecekleri güçlü ve etkili bir alan olan roman, tarihi romanın alternatif üretme becerisinden fazlasıyla yararlanmıştı. Mesela cumhuriyetin ilk yıllarında bu yeni devletin ve bu yapının kendisini, ulus bilincini, milli kimlik inşasını temellendireceği bir tarihsel arka plana, yeni bir tarihyazımına ihtiyaç duymuştur.⁴⁹ Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yazılan kurmaca eserlerde Osmanlı öncesi, İslam öncesi tarihlerin ele alındığı ve Türklük vurgusunun temel söylem düzeyini belirlediğini görürüz. Genel olarak ise, tarihi romanların konumu daha çok yazarların Osmanlı, Osmanlıcılık, Türk Devleti, Türklük, İslam öncesi ve İslam öncesi gibi konular karşısında belirledikleri tutumları ve konumları doğrultusunda seyretmiştir. Roman türünün Osmanlı edebiyatında yüzünü göstermeye başlamasıyla hızlanan Doğu-Batı, geleneksel-

⁴⁸ Şerif Aktaş, “Kurtuluş Savaşını yapan iki insan Tipinin Hikâyesi: Küçük Ağa”, **Milli Kültür**, S.12, Aralık 1983, s. 12-14

⁴⁹ Bu konuyla ilgili olarak Benedict Anderson, roman ve gazetenin ulus inşasında nasıl bir rol oynadığından bahseder. Avrupa’da ilk kez 18. yüzyılda ortaya çıkan bu “tahayyül biçimlerinin” yapıları incelendiğinde, ulusun nasıl bir “hayali cemaat olduğunu temsil etmenin teknik araçları” olduklarının görüleceğini belirtir. **Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 2017, s. 39

modern tartışmaları bu dönem edebiyatında da kendisine yer bulmuş, romandaki etkisini ve yerini muhafaza etmiş, bu dönem romanının da problematik konularının başında gelmiştir. “Bu sorun, kimi zaman hesaplaşma yahut hesaplaşamama, kimi zaman çatışma veya radikal ret, kimi zaman ise uzlaşma arayışı, uyuşma veyahut bocalama ve yozlaşma tutumlarına bürünmüş olarak romandan taşar.”⁵⁰

Tarihi roman, okurun metni okuyuş zamanı ne olursa olsun, tarihin belirli bir döneminde yaşanmış ve bitmiş, dolayısıyla şimdiye değil geçmişe ait bir olayın, bir dönemin romanı olarak tanımlanıyor olsa da, kitabın sabit kaldığı ancak okurun konumunun değiştiği durumlarda bu tanım kapsayıcılığını yitirmeye başlar. “Bütün romanların tarihsel olduğuna dair genel bir düşünce birliği vardır; çünkü bunların nesnesi şimdiye bağlı kalmakla, uzak geçmişten herhangi bir an kadar derin tarihseldir zaten.”⁵¹

Bu konuda Hilmi Yavuz, romanın tarihselliğiyle tarihi romanın ayrıştırılması gerektiğini belirtir. Tarihi romanla tarihsel romanın, öncelikle, birbirinden farklı iki tür olduklarını ifade ettikten sonra, “Tarihi romanla, romandaki tarihselliği karıştırmamak gerek. İlkinde tarih aktarılan bir gerçekliktir. [...] İkincisindeyse tarihsellik, romancıya, yaratmaya çalıştığı gerçeğe eleştirel gözle bakmasını sağlayan bir yöntem... Çünkü tüm sanat dalları gibi roman da, devraldığı tarihsel toplumsal mirası kendi çağından sonrasına taşımakla yükümlüdür. Bu, ondaki tarihselliğin vazgeçilmezliğini kanıtla[r]”⁵² der.

Erol Köroğlu, edebiyat araştırmalarında önemli bir yere sahip olduğunu belirttiği tür kuramının fonksiyonunun, birbirine benzer metinleri sınıflandırmaktan ziyade onları “benzer türsel özellikler sergileyen diğer metinlerle karşılaştırılmasına yardım eden, yorum ediminin hizmetinde bir alet”, dolayısıyla türün “edebi anlamın üretimi ve alımlama süreçlerinde etkili olan analitik bir yardımcı olduğunu” belirtir. Bir metnin birden fazla türün alanına girebiliyor oluşu ve yorumun bu türden karışıklıkları da hesaba katması gerektiğini söyler.⁵³

⁵⁰ M. Fatih Andı, “Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c. 4, S. 8, 2006, s. 166-167

⁵¹ Fredrick Jameson’dan aktaran Ömer Türkeş, “Romana Yazılan Tarih”, <https://oggito.com/romana-yazilan-tarih-a-omer-turkes-042013849>

⁵² Hilmi Yavuz’dan aktaran Ahmet Yurdakul, “Romanda Tarihsellik ve Tarihî Roman”, **Hürriyet Gösteri**, s.93, 1988, s. 36-37

⁵³ Heather Dubrow, **Genre** (New York: Methuen, 1982), David Duff, der. **Modern Genre Theory**, (Essex: Longman, 2000). Alastair Fowler, **Kinds of Literature: An Introduction to the Theory of**

2.2. Kemal Tahir ve Roman Anlayışı

1940'dan bu yana, ben romancı olarak yaşıyorum. (1940'ta 30 yaşındaydım.) O zamandan beri zora düşmedikçe romandan başka bir iş tutmadım. Zora düştükçe de, kurtulup dönüp tekrar romana dönmeyi hiç çıkarmadım aklımdan, hiçbir fırsatı da kaçırmadım. Dünyada çok az romancının eline geçmiştir böyle bir imkân... Büyük şanstır. Romanda bir şey yapabildiysem bu yüzdendir.⁵⁴

Kemal TAHİR

Bu kısımda Kemal Tahir'in roman anlayışından, tarihe yönelmesinin sebeplerinden ve tarihi roman ile ilgili görüşlerinden bahsedilecek, bu konuda yararlandığı fikrî kaynakların neler olduğu belirlenmeye, Kemal Tahir'in roman anlayışıyla tür arasında nasıl bir ilişki olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Kemal Tahir bir romancıdır. Kendisini böyle tanımlar. Ona göre sanat da tıpkı sosyalizm gibi, eğer memleketinin tarihsel temelini bulup, bu temele sağlam basmazsa gelişemez.⁵⁵ “Roman ancak romana sığdırılabilen büyük sosyal meseleleri, serin ekonomik psikolojik realiteleriyle, bu realitedeki değişimleri anlatan bir edebiyat çeşididir. Bu yüzden sağlam dünya görüşlerine dayanan, uzun hazırlıklar ister.”⁵⁶ Romanının asıl gayesi insanı anlatmaktır; Türk toplumunun ve insanın özelliklerini anlatmak, “dünyamızda gerçekçi romanın meydana getirdiği roman insanları kalabalığına Türk insanını da katabilmek” tir.⁵⁷ Özellikle de Batılı romanın sınıf çatışmasının bir neticesi olarak drama düşmüş insanı yerine, yerlilik iddiası taşıyan romanında sınıfsız, dolayısıyla bu olmayan sınıflar arasında çatışmanın da olamayacağını söylediği Anadolu (Doğu) toplumunun dramını anlatacağını söyler:

Gneres and Modes (Cambridge, Mass.: Harvard Uni. Press, 1982)'den aktaran Erol Köroğlu, “ ‘Millî Hakikat’ Üzerine Tezler: Attila İlhan'ın *Gâzi Paşa*'sında Tarihyazımı ile Tarihsel Roman Arasında Sınır İhlalleri”, **Edebiyat'ın Omzundaki Melek** (yay. haz. Zeynep Uysal) içinde. İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 209

⁵⁴Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 1**, s. 191.

⁵⁵Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 4**, s. 27

⁵⁶Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 1**, s. 51-52

⁵⁷A.g.e., s. 81

“Batı romanı neye dayanır? (...) Drama mı?... Batı’da dram nereden kaynaklanıyor? Sınıf çatışmasından, sınıf içindeki insanın yalnızlığından... Benim toplumumda sınıf var mı? Yok... Sınıf olmayınca çatışması da yok... Toplumda görülen tabakalaşmalar sınıf değil; uyumsuzluklar çatışma değil... Ayrıca benim insanım toplumda yalnız da kalmıyor... O halde benim romanda [B]atı[']nın anladığı dram dışından bir dram anlayışına varmam gerekir. Belki Batı’nın kişi dramına karşılık, ben toplumun dramını işlersem kendi romanımı vereceğim.”⁵⁸

Ona göre insan dramı kişiseldir. Dolayısıyla, bir şeyin insaniliği ancak onun dramatik olup olmadığıyla ilişkilidir.⁵⁹ Ancak bu, onun bireyselliğinden değil, bilakis toplumsallığından gelir. Kemal Tahir, Türk toplum tarihi, sosyal ekonomik ve kültürel gelişim çizgisinin Batılı toplumlarınkinden farklı olduğu bilincinden hareketle toplumsal yapısının, devlet siyasetinin bir bütün olarak incelenmesi gerektiğini yüksek sesle savunmuş, Türk tarihinin ve toplumunun en önemli aşamalarını kendisi bizzat sistemli bir biçimde incelemiş ve gerek romanlarında, gerek tarih notlarında bu görüşlerini anlatmış, Türk romancısının toplumsal kimliğimizi incelemesi gerektiğini, bunun da bir aydın sorumluluğu olduğunu belirtmiştir. Kendisi de aydına yüklediği bu görevi yerine getirebilmek için on iki yılı hapiste olmak üzere bütün hayatını vakfetmiştir. Türk hikâyeciliği üzerine yapacağı bir konuşma için aldığı 1961 tarihli notunda,

“Türk sanatçısı, 40 milyona ulaşan üstün sezgili Anadolu Türk halklarıyla er-geç karşı-karşıya geleceğini, eserlerinin onlar tarafından insafsızca yargılanacağını aklından hiç çıkarmamalıdır. Bugün Türk yazarlarının sanat ödevlerini yapabilmek için göz önünde tutacakları, en önemli en kurtarıcı koşul, şiirlerini, hikâyelerini, romanlarını, eleştirileri ve tarihlerini kurarken ve yazarken, bunları hemen gidip Anadolu Türk halklarına okumak zorundaymışlar gibi düşünmeleridir.”⁶⁰

diye yazar.

Taner Timur, Kemal Tahir’in romancılığıyla ilgili, onun “iddiasına uygun olarak ne bir düşünür ne de bir tarihçi” olabildiğini, “en büyük başarısı[nın] yine de salt yazın alanında” olduğunu ve “**Göl İnsanları**’nda ve ilk romanlarında yer yer Türk edebiyatının zirvelerine” tırmandığını, onun düşüncelerinde ve yazılarında çelişkilerle dolu bir yazar olduğunu, her edebiyatçıya nasip olmayacak kadar tartışma

⁵⁸ İsmet Bozdağ, **Kemal Tahir’le Sohbetler**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1980, s.141.

⁵⁹ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 1**, s.198.

⁶⁰ Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 4**, s. 27.

konusu olması ve ilgiye mazhar olmasının sebebinin de bu olduğunu ifade eder.⁶¹ Taner Timur'un, Kemal Tahir yazınının "ilk romanları"na kadar iyi olduğu düşüncesinin, daha sonraki romanlarında Kemal Tahir düşüncesinin yavaşça değişmeye ve üretiminin de bu değişimle beraber farklılaşmasından kaynaklandığını ifade etmek uygun görünmektedir. Kemal Tahir'in romanlarını eleştirenlerin ortak noktası şudur: **Yorgun Savaşçı**'ya kadar yazarın tahlillerine katılmaları, **Devlet Ana**'dan sonra ise artık bu tahlillerin kabul edilemez oldukları kanaatine varmaları. Çalışmamızın bir Kemal Tahir savunusuna dönüşmesinden imtina ettiğimizi ve zaten hiç de böyle bir niyetle başlamadığımızı belirterek, onun bir düşünür olmaktan ziyade, kimsenin sormadığı soruları kimsenin sormayı düşünmediği bir zamanda sorarak ve kimsenin üzerine gitmediği konularla ilgilenerek etrafında bir halka oluşturmuş ve bu halkada yer alanları üretmeye ve sorgulamaya teşvik etmiş, bu halkanın içindekilerin de dışındakilerin de bu konularla bir anlamda uğraşmaya mecbur bırakmış bir "realist" yazar, kendini tanımlamak bir kişinin en doğal hakkı olduğuna göre, "şair bir sosyolog" olarak görmenin daha sağlıklı bir okumaya götüreceğin kanaatinde olduğumuzu ifade etmek isteriz. Hâlâ ne zaman Osmanlılık, yerlilik, Doğu-Batı çatışması başka bir ifadeyle "medeniyetler çatışması", sosyalizm gibi konular tartışılacak olsa dönüp Kemal Tahir'e bakmak, onun bu konular hakkındaki düşüncelerine başvurmak bir nevi zaruret halindeyse, ne kadar görmezden gelinmeye çalışılsa da, bütün bunlar onun Türkiye fikir tarihinde önemli, oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.⁶²

Kemal Tahir romanın, kendisine yüklediği aydın görevini başarmasını sağlayacak en önemli uğraş olduğuna inanmış, bu sebeple derinlemesine incelediği meseleleri roman yoluyla ifade etmiştir, romancı olarak meselelere yaklaşmıştır. O realist bir romancıdır: "realist bir romancı halkın ortalama vicdanıdır. Herkesin ortalama düşündüğünü söyler. Kimsenin kendisine söyleyemeyeceği sırları yazar."⁶³ Bu topraklara mahsus bir edebiyatın ancak bu şekilde üretilebileceğine inanan Kemal Tahir, anlatacağı bu yeni/Batılı olmayan insan tipini tanımak gerekliliği duyar.

⁶¹ Taner Timur, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, AFA Yayınları, İstanbul 1991, s. 193

⁶² "**Varlık**'ta **Devlet Ana**'nın Türkçe ve deyim yanlışlarını eleştireceklermiş. İnşallah faydalı şeyler yazarlar da yararlanırım. Bu kitapla durup durup yeniden uğraşmaları hoşuma gidiyor. Bizim avanak batılılaşmacı yazarları bunalttığım meydana... Daha da bunalacaklar. Çünkü çok geride kaldılar. Kendilerini çoktan aşmış fikirlere karşı gerilerde debelenmek korkunç bir haldir." Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 4**, s. 63'te 1970 tarihli not.

⁶³ Kemal Tahir, **Notlar/ Sanat, Edebiyat 2**, s. 112

Ortalama bir Anadolu insanını anlayabilmek, Anadolu halklarının kişisel ve toplumsal özelliklerini saptayabilmek için Osmanlı İmparatorluğunu altı yüzyıl yaşamasını sağlayan gücün ne olduğunun bilinmesi gerektiği düşüncesi, yazarı ister istemez tarihe yönlendirir; çünkü “İnsanı tanımak demek onun hangi aşamalardan geçip bugünkü durumuna geldiğini bilmek demektir.”⁶⁴ Kasım 1972 tarihli **Milliyet Sanat**’taki söyleşide, Zeynep Oral’ın, “Tarihle bu yakın ilginizin nedenleri nelerdir? Bu ilginin toplumumuza yararları nelerdir?” sorusuna Kemal Tahir şu cevabı vermiştir;

“Sanatçıların son hesaplaşmada dayandıkları güç, tarihleridir. Milli tarihler sanatçılar[ı]a milletleri arasında kesin anlaşma köprüleridir. Tarihi bilmeyen kendini bilemez. Kendini bilmeyen, içinde yaşadığı toplumu meydana getiren insanların özelliğini yani cevherini bilemez. Gerçekçi yazar, insanların çeşitli olaylar karşısında nasıl davranacaklarını, neden böyle davrandıklarını en az yanılıyla kestirme gücünü tarihten alır.”

Yine, “Beş Romancı Tartışıyor” başlıklı oturumda Kemal Tahir,

“Türk ruhu dediğimiz, yani şu Anadolu ruhu dediğimiz bu tipi mozaik haline getireceğiz. Asıl mühim olan nokta budur ki, bizim sosyologlarımız, bizim tarihçilerimiz, bizim filozoflarımız, henüz bunu yapabilmiş değillerdir [...] Bunun için, memleketimizin tarihi ile ilgileneneceğiz, geçmişle ilgileneneceğiz, [...] Bir Türk ruhunu aydınlatmayı düşüneceğiz. Anladınız mı? Bence, inkişaf bu noktada olacak ve bu neticeye varıldığı zaman birisi bunu formüle edecek, ilmen, sosyoloji bakımından formüle edecek. O zaman biz çok büyük bir vazife yapmış olacağız?”⁶⁵

şeklinde konu ile ilgili düşüncelerini belirtmiştir .

Kemal Tahir, tarihi romanda nasıl bir yol izlediğini “Ben romanda herhangi bir tarih dönemini anlatmıyorum; bir toplumun o çağdan bu çağa yansıyan dinamiğini belirtmeye çalışıyorum”⁶⁶ cümleleriyle ifade eder. Çünkü gerçek romancının görevi olayları yüzeyden anlatmak değil, olayların ve insanların tarih içindeki gelişimlerle neden bu durumda olduklarını anlatmaktır.⁶⁷ Kemal Tahir, romanlarında tarihsel malzemeyi değişikliklere uğratarak ve yeni kurgular yaratarak, romanın kurgu dünyasına uygun hâle getirir. Kemal Tahir, romanlarından, tarihi değil belgesel roman olarak bahsedilmesi üzerine şunu söyler:

⁶⁴ Cengiz Yazoğlu, **Biyografi 4**, Bağlam Yayınları 2004, s. 53

⁶⁵ **Beş Romancı Tartışıyor**’dan aktaran Naci Çelik, “Kemal Tahir için Bibliyografya Çalışması”, **Türkiye Defteri 6**, Nisan 1974, s. 31- 32.

⁶⁶ İsmet Bozdağ, **Kemal Tahir’in Sohbetleri**, s. 101

⁶⁷ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 4**, s. 41.

“Aslında gerçek roman, hiçbir belge ve belgeler kalabalığına sığacak ufaklıkta değildir. Gerçek roman, gerçek belgeler tarafından ustalıkla kurulmuş yalan kalelerini zorlayarak yıkmak, bu kalelerin üzerine dikilmiş yalan heykellerinin ensesine vurarak yüzü koyun yere kapatmaktır. Böyle söyleyenler gerçek romanın gücü hakkında hiçbir fikri olmayanlardır.”⁶⁸

Yol Ayrımı romanında, Ahmet Ağaoğlu’nun hatıratından yararlanan yazarın, romanını hatırata bir kaç yan olay ekleyerek yazdığı şeklinde getirilen eleştiriler her ne kadar haklı gibi görünse de, o yan olayları bu hatıratın kaynaklık ettiği gerçeklikle içi içe kurgulama becerisi, Kemal Tahir’in roman için çok önemli ve elzem olduğunu söylediği “kişinin dramı”na yoğunlaşması, Doktor Münir ve Gazeteci Murat gibi yansıtıcı kahramanların bu olaylar hakkındaki düşünceleri ve aralarında geçen o uzun diyaloglarda yapılan yakın tarih okumaları, metni bir Kemal Tahir ürünü haline getirmekte ve onu “roman” yapmaktadır.

Onun romanları, köy ve kasaba insanların gerçekçi portrelerinin yanı sıra sosyal değişim ve gelişime, milli tarihe ilişkin bir yığın teorinin de kolaylıkla bulunabildiği entelektüel kurguların ürünleridir.⁶⁹ Tarihsel roman, Kemal Tahir’e tarihin kafasını çevirip de çok bakmadığı, bakmaya tenezzül ettiyse de aydınlatmaya yetecek kadar belgeye sahip olmadığı karanlık sokaklarında, alanlarında dilediğince dolaşarak, sorusunun cevabını kurgunun özgürlüğünde ve korkusuzluğunda aramasına imkân sağlamıştır. Kemal Tahir düşüncesinin etkilediği isimlerden biri olan Alev Alatlı da tarihin, romansız anlaşılamayacağını düşündüğünü belirttikten sonra şöyle devam eder, “Tarih, ciddi bir iştir. Geçen yüzyılda Dostoyevski Rusya tarihinde olmasaydı anlayamazdık.”⁷⁰

Burjuvazinin, kentin sokakları arasında yaşamaya mahkûm ettiği bireylerin çeşitli durumlarını anlatan bir tür olarak doğan roman, Kemal Tahir’in elinde kaçınılmaz olarak buraya kadar sıraladığımız düşünceler doğrultusunda şekillenmiştir. Kemal Tahir, Türk insanın dramının dayattığı zorunluluk nedeniyle olaylara dayalı tarihsel romanlar yazmıştır. Bu çabasında edebiyatın kendine özgü

⁶⁸ A.g.e., s. 44

⁶⁹ Kemal Karpaz, **Osmanlıdan Günümüze Edebiyat ve Toplum**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 182.

⁷⁰ Alev Alatlı, “Belki de Hiç Roman Olmadığı İçin Osmanlıyı Anlayamadık”, **Kültür Dünyası**, S. 19, Aralık 1998, s. 29

anlatım aracı yanında toplumsal bilimlerin düşünce biçimi ve anlatım araçlarını da çalışması sırasında kullanmıştır.⁷¹

Konularını uzak (**Devlet Ana**, bitmiş olsa idi **Topal Kasırğa** gibi) ve yakın tarihten (**Kurt Kanunu**, **Yol Ayrımı** gibi) alan romanlarını, yalnızca konu edindiği dönemleri değil, aynı zamanda yazıldığı dönemi anlayabilmek adına yeni bir bakış açısı, muhataplarına soluklanıp baştan başlayabilecekleri bir alan sağlayabilmek için yazmıştır Kemal Tahir. Bugünü geçmişe taşıyarak anakronizme düşmek gibi bir sorun doğurmaz onun romanları. Tarihi roman üzerine düşünenlerin, hem romancının, tarihi tarihçileri de aşacak şekilde kullanabilme özgürlüğü⁷² olduğu hususunda hem de tarihsel roman üzerine tartışanların toplumların o dönemki ihtiyaçlarına cevap vermek için yazıldığı, geçmişteki güzel günlere dönüp şanlı maziye hatırlatmak ya da yaşanan sorunların müsebbibi görünen döneme ve kişilere gidip hesaplaşmak gibi sebeplerle –postmodern olanlarını dışarıda tutmak kaydıyla- yazıldığı konusunda, hemfikir olmaları boşuna değildir. Tarihi roman, tarih değildir ve ortaya koymaya çalıştığı ve inşa etmeyi arzu ettiği gerçek dışında, hiçbir tarihsel gerçeğe sonuna kadar sadakat duyma gibi bir zorunluğu yoktur. İlki ideolojik savunular, ikincisi de tarih kitabı olma ihtimalini taşır.

Kemal Tahir, yazı hayatına şiirle başlamış, hikâyeyle devam etmiş, halkı aydınlatmak ve aydın geçinenlere aydın nasıl olur'u göstermek için kendisine en uygun edebi tür olan romanda karar kılmıştır ve kendisini her daim “romancı” olarak tanıtmıştır.

Romancı olarak yaşamaya karar verdiği 1940’lardan itibaren, romanlarını geniş bir plan üzerinde kaleme alır ve bu plan, yazdığı romanlarla birlikte gelişir. Ana hatları, toplumu oluşturan Anadolu insanını her yönüyle anlatmak ve böylelikle günümüzdeki insanların geçmişleriyle, kim olduklarıyla, neler başarabildikleriyle ilişki kurmalarını sağlamak olan “[r]omanlar[a] bu açıdan bakılırsa günümüz olaylarını yakından izler, öyle ki 600 yıl önceyi anlatan **Devlet Ana** günümüzün

⁷¹ Ertan Eğribel, “Kemal Tahir 100. Yaşında”, **Kemal Tahir 100 Yaşında** s. 17.

⁷² Kimi zaman, hatta çoğu zaman Kemal Tahir’in bu özgürlükten fazla yararlandığı, tarihsel gerçekleri çarpıttığı konusunda tartışmalar çıkmıştır. Mesela, **Kurt Kanunu** ile ilgili olarak Kara Kemal’in roman kahramanı olarak kurgulanışına ve gerçekte intihar etmemiş olmasına rağmen romanda kendisini öldürmesi ile ilgili olarak ciddi tartışmalar çıkmış vefatından sonra bile tarihsel roman tartışmalarında bahsi geçmeden olmayan bir mesele haline gelmiştir bkz. “Tarihçiler Tartışıyor... Tarih ve Roman İlişkisi Üzerine”, **Tarih ve Toplum**, C.33, S.198, Haziran 2000, s. 4-15.

olaylarını hatta bir anlamda yakın geleceğimizi aydınlayacağı düşüncesiyle yazılmıştır.”⁷³

Toplumsal gerçekçi bir tavrıla, Çorum ve Çankırı yörelerinin sosyolojisi ve etnografyası sayılabilecek⁷⁴ olan Çorum üçlemesi olarak da bilinen **Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu, Büyük Mal** ile “Sol kesimde romanla tarihi bilinçli bir biçimde buluşturan ve romanları tarih tartışmalarında geçerli etkiler yaratan ilk yazar”⁷⁵ Kemal Tahir olmuştur. Bu romanlarla, diğer eserlerinde olmadığı kadar tarihi tezlere el atmış ve zaman zaman bir tarihçi iddiasıyla tartışmalı tezler geliştirmiştir.

Damağası, Büyük Mal, Körduman, Yediçınar Yaylası, Kelleci Mehmet, Namusçular, Rahmet Yolları Kesti gibi eserleri daha çok toplumsal gerçekçi romanlar başlığı altında değerlendiriliyor olsalar da, romanlardaki tarihsel arka plan ile romanın geçtiği tarihsel dönemin roman kişilerinin davranışlarında, konuşmalarında da etkisini göstermesi, varlığını teyit etmesi ve gerçekçiliğinden doğan tarihsellikleri hasebiyle bu romanları da tarihsel roman olarak kabul edilmesinde bir yanlışlık olmadığını düşünüyoruz. Bu eserler tarihten soyutlanmış değillerdir. Hatta toplumsal güçleri betimlemede daha ayrıntılı ve daha başarılı olduğu bu romanlarda Kemal Tahir’in tarihçiliği de daha çok yerine oturmuş gibi görünmektedir.⁷⁶ Yukarıda bahsi geçen romanların, tarihsel romanın, olayların çevresinde geliştiği, tarihin belirli bir kesitinden alınmış olay ya da kişilik olan, bir tarihsel çekirdeğe sahip olması “tarihe mal olmuş bir olgunun, sonra da bu olgunun anlatı zamanının yeniden değerlendirilmesi, yorumlanması ya da gösterilmesi”⁷⁷ gerekliliğini karşıladığını düşünüyoruz; elbette bu şartların kısıtlayıcı tanımlara neden olacağını da. David Cowart, **History and Contemporary Novel**’da tarihsel roman için önerdiği tanım bu anlamda zikredilmeye değerdir:

⁷³Kemal Tahir, **Notlar/Sanat,Edebiyat 4**, s. 40. Kemal Tahir’in bir anlamda Balzac’ın **İnsanlık Komedyası**’ndan ilhamla “Yerli ya da Doğulu İnsanlık Komedyası” yazma fikrinde olduğu söylenebilir; toprak düzeni, ağalık, âyanlık, eşkıyalık, burjuvazi, mülkiyet, namus, devlet, despot devlet, kerim devlet, “ana” devlet, çocuk milletin hikâyesini anlatan bir “Yerli İnsanlık Komedyası”. Çünkü ona göre “Gerçek roman (...) olayları yüzeyden anlatan kitaplar değil, olayların ve insanların tarih içindeki gelişimleri ile neden bu durumda olduklarını anlatan eserlerdir.”

⁷⁴Taner Timur, **A.g.e.**, AFA Yayınları, İstanbul 1991, s. 187

⁷⁵Ömer Türkeş, “Romana Yazılan Tarih”, <https://oggito.com/romana-yazilan-tarih-a-omer-turkes-042013849>

⁷⁶Taner Timur, **A.g.e.**, s. 187

⁷⁷İrfan Atalay, “Tarihsel roman ve Amin Maalouf’un Semerkand’ı”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:1, S. 2, Mayıs-Eylül 2011, s. 37.

“Lukacs’ın ideolojik temayüllü tanımından, Flesihman’ın keyfi dışlayıcılığından ya da Schabert’in kategorik bolluğundan imtina eden bir [tarihsel roman] tanımına ihtiyaç duyabilir. Şahsen ben, basit ve kapsayıcı bir biçimde geçmişin kendisini gösterecek şekilde biçimlendiği romanları tarihsel kurmaca olarak tanımlamayı tercih ederim. Böylesi kurmacaların ne tarihsel kişilikler ne olaylar [...] ne de belirli bir tarihsel zaman diliminde konumlandırılması gerekir. Bu sebeple tarihsel bilincin kendini ister karakterlerde ister olaylarda güçlü bir şekilde gösterdiği romanları tarihsel roman olarak kabul ederim.”⁷⁸

Hilmi Yavuz, hangi romana tarihsel denilmesi gerektiğini üzerine, önceki bölümde de zikrettiğimiz tarihsel roman ve tarihî roman ayrımı bahsine şunları ekliyor, “Aşağı yukarı her roman, tarihsel romandır, denilebilecek bir tanımlı içeriyor benim için. Bugün toplumu anlatan [...] bundan yirmi otuz yıl sonra tarihsel bir roman olması kaçınılmaz. [...] Yani şimdinin tarihsel kesitini veren bir roman da tarihsel romandır.”⁷⁹

Kemal Tahir’in romanlarındaki -tarihi roman kuramından oldukça etkilendiği aşikâr olan Lukacs’ın özellikle üzerinde durduğu gibi vasat olarak inşa edilen, dönemi ve toplumsal özelliklerin örnekleri olma amacıyla çizildikleri aşikâr olan tipler, bu metinleri tarihe eklemleyerek ona nesnellik katıyor ve geçmişle arasında bağ kuruyor, “demek ki [...] gerçekçi roman ancak ürettiği tiplerle tarihsellik ediniyor.”⁸⁰

“Roman anlayışım, toplumun tarihsel gelişi içinde drama çatmış tek insana dayanır. Drama çatmış tek insanın kendisiyle ve çevresiyle boğuşmasını derinlemesine inceledikçe Anadolu Türk insanının geleneğine, bu insanın dünya insanlığını zenginleştirecek özel cevhere sahip olduğuna güvenim artmıştır.”⁸¹

Berna Moran, Kemal Tahir’in Türk toplumunun yapısı, oluş yasaları, özellikleri doğru dürüst incelenmemiş olduğu için Türkiye’de romancıyla bilim adamının aynı amacı paylaştığı ya da paylaşması gerektiği kanısında olduğunu

⁷⁸ Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, United States of America, 1989, s.6. Çeviri tarafımıza aittir.

⁷⁹ Hilmi Yavuz’dan aktaran, Hülya Argunşah “Tarihsel Romanın Yükselişi”, **Hece Dergisi. Türk Romanı Özel Sayısı**, s. 443.

⁸⁰ Hilmi Yavuz, **Yazın Üzerine**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987, s. 40

⁸¹ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 1**, s. 70-71.

belirtir. Romancının bu konuda okuru aydınlatmakla görevli, “sezgilerini de kullanarak inceleyen bir sosyolog demek”⁸² olduğunu söyler.

Kemal Tahir’in romana bakışını aslında bu yönden anlamak mümkün. Zira roman, onun için Anadolu Türk insanını anlamanın tarihi anlamakla mümkün olacağı düsturuyula çıktığı yolda yaptığı araştırmalar sonucu edindiği tarihsel bilgileri, oluşturmaya çalıştığı yeni bir düşünce sistemiyle birlikte bir bütün halinde ele almasına imkân sağlayan en uygun edebi türdür. Çünkü romancının görevi, henüz oluş yasaları ve özellikleri ciddi şekilde incelenmemiş Türk toplumunu aydınlatmaktır.⁸³ Hatta, “Romancı bilimin bulduklarıyla, vardığı noktayla da yetinmemeli, çünkü bu bilinenin tekrarı olur. ‘Bilimsel olarak tespit edilmiş bir konu, bir buluş, tek başına edebiyat eserine temel olamaz. Edebiyatçı bilimin vardığı yerden sonrasını zorlamak durumundadır’ ” diyerek, tarihsel romanın ne olduğuna ve işlevinin ne olması gerektiğine dair düşüncelerini ifade etmiştir. Onun için de bulunduğu dönemde, tarihyazımı daha çok tarihsel belgelere dayanarak üretilen çalışmalar üzerinden devam eder. Tarihsel romancılar da bu tarihyazımından yola çıkarak kurmacalarını daha çok bu anlayış üzerine inşa eder.⁸⁴

“Tarihi romanda kullanmakla, tarihi romanlaştırmak başka başka şeylerdir. Bizde Turhan Tan vardı, Ziya Şakir vardı, Feridun Fazıl var... Bunlar tarihi romanlaştırıyorlar... Bir de Arif Oruç’un, Reşat Ekrem’in tarihe yanaşması var ki, ötekilerden farklıdır. Benimkisi bunlardan büsbütün farklı... Hatta ilişkisi yok denilebilir. Ben romanımda herhangi bir toplumun o çağdan bu çağa yansıyan dinamiğini belirtmeye çalışıyorum. [...] Bir sosyolog tarihe bilimsel açıdan yaklaşacağı için, sadece aklını kullanır, fakat bir romancı tarihe bakarken ve onu kendi harcına katarken, hem aklını hem sezgilerini kullanır. Benim benimsediğim tarih romancısına *şair sosyolog* diyebilirsiniz!”⁸⁵

Kemal Tahir, **Göl İnsanları** adlı hikâye kitabı ve polisiye romanları dışarıda bırakılırsa vefatından önce on beş, vefatından sonra ise dört olmak üzere on dokuz roman yayımlamış, ayrıca tamamlanmadan not defterlerinin sayfalarında kalan **Batı Çıkmazı**, **Yıldız Alacası** ve **Topal Kasırga**’nın taslaklarını da hazırlamış bir

⁸² “Kemal Tahir’in Roman Anlayışı”, **Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış**, c:2 Berna Moran, İletişim, İstanbul 2014, s. 137.

⁸³ **A.g.e.**, s. 135

⁸⁴ Erol Köroğlu, “Kurt Kanunu (Kötü) Bir Tarihsel Roman Mıdır?”, **Notos**, S. 57, 2016, s.

⁸⁵ İsmet Bozdağ, **A.g.e.**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1980, s. 101. Buradaki ‘şair sosyolog’ Lukacs’tan mülhem gözükmektedir. Bkz. **Tarihsel Roman**, s. 51: “O halde tarihsel romanın görevi, tarihsel koşulların ve şahısların varlığını ve tam da böyle olduklarını *şiiirsel* araçlarla *kanıtlamaktır*.” Alıntılardaki italikler tarafımıza aittir.

romancıdır. Bütün bu romanlar arasında konusunu doğrudan tarihten alanlarının sayısı yedidir. Kemal Tahir’e göre:

“Türk romanına gelince, Türk insanı imparatorluk kurmuş, yani yüzyıllar boyu geliştirip yaşatmış bir topluluğun. Aslında önemli olan, toplumun geçirdiği değişiklikler değil, bu değişikliklerin ulaştığı doruklar, bu dorukların milli tarihte ve dünya tarihindeki yeridir. Bence Türk romancısının ana ödevi, imparatorluk kurmak gücüne sahip Türk insanının geleceği kurtaracak cevherini, bu cevherin tarih boyu taşıdığı insancıl birikimi, bu birikimin gelecekte işe yarar yönünü bulup açıklamaktır.”⁸⁶

Dolayısıyla Kemal Tahir, tarihle sıkı bir ilişki kurmasını gerektiren bir anlayışa sahiptir. Bu bir aydın görevidir ve bir aydın olarak kendisinin de yüklendiği bu görevi, bir romancı olarak romanlarına ve kahramanlarına yükler.

Kemal Tahir’in roman kuramıyla ilgili düşüncelerini etkileyen isimlerden birisinin Marksist roman kuramcısı György Lukacs olduğunu biliyoruz. En azından **Notlar/Sanat, Edebiyat 1**’de, György Lukacs’ın **Tarihsel Roman** incelemesini Fransızca orijinalinden okuduğunu ve hakkında düşündüklerini yazdığını görüyoruz.⁸⁷ Romanlarına baktığımızda da Lukacs’ın tarihsel roman anlayışından etkilendiğini görmemek mümkün değil. Kemal Tahir’in romanlarında, Lukacs’ın tarihsel romanın en önemli özelliği olarak bahsettiği, tarihsel şahsiyetlerin roman baş kişisi oluşunu değil, ikincil, dönemin tipik özelliklerini taşıyan, vasat kurmaca karakterlerin merkeze alınması yöntemini kullandığını görüyoruz.

Kemal Tahir, tarihi roman yazarların ancak “tepeden tırnağa gerçekçi” olduktan sonra bu işe soyunabileceklerini, aksi takdirde “bu konuda, kötü romantizme, geçmiş meddahlığına, kötü milliyetçilik züppeliğine tekerlenme[lerinin]”⁸⁸ işten bile olmadığını söyler. Sanatçının gerçekle olan ilişkisinde, gerçeğin sürekli değişen bir şey olduğunun farkında olmasının onun en önemli ödevi olduğunu söyler. Çünkü her şey gibi gerçek de değişkendir,

⁸⁶ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat, Edebiyat 1**, s. 99-100

⁸⁷“Büyük tarihsel romanlar diyor Lukacs, milletleri tarihlerindeki belli çatışma dönemeçlerinin doğrularında ve gerçeklerinde yeniden yaşatma gücünü taşır. Günümüzde sıkı ilintisi olmadıkça hiçbir tarihi olay bizi gerçekten sarsamaz, duygulandırıp düşündürmez” **A.g.e.**, s.185-189. Ayrıca Lukacs’ın tarihsel roman anlayışının izlerini görülebileceği başka notlar da mevcut. Bunun için bkz. **Notlar/Sanat, Edebiyat 2**

⁸⁸ **A.g.e.**, s. 187.

sanatçı/romancı bu değişkenlikten “belli tarihsel şartlar içinde faydalı, ilerletici, insanı açıklayıcı, zenginleştirici sonuçlar alabilmeye çalışma[lıdır].”⁸⁹

⁸⁹ **A.g.e.**, s. 88. Kemal Tahir’in bu tarih yaklaşımı, Weber’in metodolojisinin temellerini oluşturan ve bir tarihyazımı biçimi olan “ideal tip” anlayışıyla, fonksiyonel açıdan birbirine oldukça yakındır. Max Weber “ideal tip” denilen ve tikel yapılar olarak algılayabileceğimiz kuruluş tiplerinden söz eder. Bu anlayışa göre, bir toplumsal yapıyı onu temsil edebilecek örneklerle anlayabiliriz; ancak bu o kuruluşun ne en muhteşem ne en kötü ne de en yaygın halidir. Weber bununla sosyal yapıların bir tür “ortalama” hallerini anlamayı hedeflemiştir. Onun ideal tiplerinin çoğu, özgöl vaka veya gelişmelerin net kavramsallaştırılmasını kolaylaştırmakla kalmaz, fakat özgöl durumlar ve değerlendirmelerle test edilebilecek hipotezleri resmeder. (Stephen Karlberg, **Max Weber’i Anlamak**, çev. Bedri Gencer, Lotus Yayınları)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İki alt başlıkla, çalışmanın esas kısmını oluşturacak olan bu bölümde, “Osmanlı ve Osmanlılık” başlığında Kemal Tahir’in Osmanlı ve Osmanlılık ile ilgili düşüncelerinden bahsedilecek; “Kemal Tahir’in Osmanlıları” başlığı altında yazarın, yazılış sırası göz önünde bulundurularak, romanlarında tespit edilen “Osmanlı” roman kişileri ve onların nasıl çizildikleri ile “Osmanlı” ifadesinin bu kişilerin nitelenmesinde nasıl bir işlevi olduğu gösterilmeye çalışılacak, dağınık olarak bulunan Osmanlı roman kişileri gruplandırılmaya ve bu kişilerin Kemal Tahir’in düşünce seyrinin değişimiyle bir değişim/gelişim gösterip göstermedikleri, göstermişler ise bu değişimin/gelişimin nasıl yansıdığı ve bunun mazinin yeninden tasavvurunda ne gibi bir fonksiyona sahip oldukları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.1. Osmanlı ve Osmanlılık

Kemal Tahir “Tarihsel Gerçeklerimizi Kavramak İçin Yapılacak Çalışmalara Giriş”⁹⁰ başlıklı yazısında, “Özel Olarak Osmanlı Tarihini Araştırma” alt başlığında, böyle bir araştırmada, hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiğini 15 maddede ele alır. Bunlar arasında, 1) Bu coğrafya parçasının yerleşik insan cevheri, 2) Osmanlılığın kurulmasını mümkün kılan insan özelliğini meydana getiren ilişkiler, [...] 6) “Anadolu’nun Türkleşmesi (daha doğrusu Osmanlılaşması)” 7) Osmanlı İmparatorluğu’nun “toplumun temelinde biriken yeni bir dünya görüşünün, coğrafya çerçevesinin ve tarihsel dönemin zorunlu kıldığı bir yeni dünya imparatorluğunun kurucularının özelliğine, Söğütlü sınır gözeticilerinin taşıdıkları insan cevherinin imparatorluk kuruculuğu çekirdeğini” bir neticesi olarak mı doğduğu, [...] 15) “Osmanlı İmparatorluğu’nun resmen dağılmasından sonra kurulan cumhuriyet aslında Osmanlı insanları tarafından kurulup yürütüldüğü için insan özelliği bakımından bir Osmanlı Cumhuriyeti” olduğu maddeleri vardır.

⁹⁰ Baykan Sezer’e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi Sosyoloji Yıllığı Kitap 11, s. 39’da “Kemal Tahir’in daha önce yayınlanmamış el yazması notlarıdır” dipnotuyla yayınlanmış, metnin yazılış tarihiyle ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir. Yay. Haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, 2. Basım, İstanbul 2004.

“Osmanlı imparatorluğunun çökmesi (1919)”⁹¹ isimli yazısında ise Kemal Tahir, çöküşün ardından Anadolu’ya sıkışmış bir devlet olarak varlıklarına “Bolşeviklerle Batılılar arasında bir tampon” olmaları için müsaade edilen Osmanlıların kabul etmesi gereken iki esastan birincisi “Osmanlılık davası gütmemek (yani eski sınırları, bunların içinde yaşayan ve artık birer bağımsız devlet haline gelen tebaayı ve toprakları istememek)” olduğunu belirttikten sonra Millî Mücadele’ye şöyle bir yorum getirir:

“Düşmanları, içinde yaşanan yeni şartlar dolayısıyla Osmanoğullarının Osmanlı Padişahı ile Halifelik sıfatının muhafaza ederek kendilerine köle olmalarını kabul etmelerini bile imkânsız kılıyordu (Çarpışmayı seçmek içinse, Anadolu Türklüğünü elde etmek şarttı. Oysa Osmanoğulları takımı bu son vasıtayı da ellerinden kaçırmışlardı.) Bu açıdan -yani Osmanlı açısından- bakıldığında, düşmanlara karşı gerçekten direnenlerin Osmanlılar, Osmanlıların o zamanki düşmanlarıyla işbirliği edenlerinse, Anadolu Türklüğünü yeni bir devlet kurmak için ele geçirmiş olanlar olduğu [...]”⁹²

şeklindeki yaklaşımın yukarıda alıntıladığımız altıncı maddeyle, “Anadolu’nun Türkleşmesi (daha doğrusu Osmanlılaşması)”yla çeliştiği görülüyor.

Kemal Tahir **Notlar 10**’un 24-28. sayfalarında yine Osmanlı ve Osmanlılık’ın ne olduğunu ve ne olmadığını 39 madde halinde sıralar. Osmanlı, tarihsel koşullar içerisinde Osmanlı Devleti’nden çok önce ortaya çıkmış bir yapılanmadır (s. 457). “Kaçırıcı-kovalayıcı unsur değil, kaçan-kovalanan unsur -Bir anlamda ezen değil ezilen unsur-. Böylece ezenlerden yana olacağına, ezilenlerden yana olarak imparatorluk kurmuş, böylece dünya imparatorluk koyma işine bir yeni kelime daha getirmiştir” (s. 24). “Aşırı neş’eli, aşırı kederli değildir. Uzatmaz. Hepsini kısa keser avutur. Arsızlanır. Uyar, alıştır. Ama uygunluğu ile alışkanlığı, tembelliğine doğrudur. [...] Aile bağları, kişilik ve mülkiyet hakkı gevşek olduğu için arada bir sağlam görünse de temelde cıvıktır. Ruh tembelliği Osmanlı erkeğini bir yandan oğlancılığa bir yandan fücra götürmüştür. Kadını da bir yandan fücra bir yandan seviciliğe atmıştır. Osmanlı devletini sanki kendisi kurmamıştır. Bir başkası tarafından kurulup kendine iğreti verilmiştir. [...] Kindar değildir. Kendisini savunmağa çoğu zaman üşenir. Aslında kendisini bile insan gibi sevedemediği halde konuk severdir. Yılıp savuşması, yiğitlenip dayanmasıyla at başı gider. Nerde birinin,

⁹¹ A.g.e., s. 46. Bu metin için de “Kemal Tahir’in yayınlanmamış el yazması notlarıdır” ibaresi düşülmüş ancak yazılış tarihiyle ilgili bir bilgi verilmemiştir.

⁹² A.g.e., s. 46

nerde ötekinin tutacağını kendisi de bilemez. [...] Osmanlı ırkçı olamaz, dindar olamaz, üretici olamaz, herkesi kolayca Osmanlı yapabildiği halde kimseyi kendisine katamaz, kendi içinde eritemez, dilini de malı gibi savunamaz. Temelde hiçbir kutsal bağ tanımaz. Yemininde duramaz, tutamaz, yalanı kolay söyler, yalancılığı dram olmaz (Biraz şirin olur). [...] [K]afa ve gövde tembelliği yüzünden iş yerine, sözle avunur. Karşısındakini de avutur. Sayı anlayışı gelişmemiştir. Zaman ölçüsü, genişlik, uzunluk ölçüleri çocuk kavramazlığında kalmıştır.”⁹³ (s. 25). “Osmanlı’yı aklından, çıkarından olduğu kadar, duygularından tutmak da imkansızdır” (s. 27) Kemal Tahir’in romanlarındaki *Osmanlılar*ı tespit etmeye ve bu roman kişilerinin inşa edilmiş biçimlerini, karakterizasyonlarını izlemeye çalıştığımız gelecek bölümde, buradaki tanımların bu roman kişilerinde karşılıklarını bulup bulmadıkları görülecektir.

Kemal Tahir’in iki kavram kullandığı görülür: *Osmanlı* ve *Osmanlılık*. *Osmanlı*, yukarıda da zikredildiği gibi “tarihsel koşullar içerisinde Osmanlı Devleti’nden çok önce ortaya çıkmış bir yapılanmadır.” *Osmanlılık* ise, etnik değil politik bir kavramdır.⁹⁴ Bir siyasettir. “Osmanlılık, Doğu’yu, Batı’ya karşı koruyan, Anadolu Türk halklarının kurduğu siyasi örgütün adıdır. Osmanlılık, aynı zamanda tarihin üç çağında, üç kıtada bin yıla yakın süre yürütülen sömürüye karşı koruyucu siyasetin adıdır.”⁹⁵

Kemal Tahir’e göre *Osmanlılık*, “Anadolu halklarının ırk meselesini bir yana bırakarak ırk meselesini bir tarihsel-sosyal müessese gibi gerektiği kadar alarak kendilerinin hem de yoktan var ettikleri bir devletin temelidir”⁹⁶, “bir tarih döneminde, çok önemli bir coğrafyada alınan çok onurlu bir insanlık görevi yüklenmiştir. Osmanlılık kolektif dehayla kurulmuş bir dünya imparatorluğudur. [...] Anadolu dehasının en büyük eseridir.”⁹⁷ Kemal Tahir’in bu düşüncelerinin Osmanlı üzerine yaptığı ilk okumalardan kaynaklandığı düşünülebilir. 60’ların başlarında

⁹³ Kemal Tahir’in yapmış olduğu Osmanlı tanımı, bir çocuğun özelliklerini verir gibidir burada. Oğuz Atay’la en çok yaklaştığı noktalardan bir tanesi budur sanki. “İnsanlarımızın dünyaya nasıl baktıklarını” yazmak isteyen Oğuz Atay, “insanlarımızı” “çocuk milleti” olarak görür. Bkz. Oğuz Atay, **Günlük**, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2002, s. 24. Buna benzer bir diğer toplum okuması olarak, Kemal Tahir’in hakkında yazarlara anket yaptığı ve **Namık Kemal Hakkında diyorlar ki** adıyla basılan kitaptaki (İstanbul: Şirketi Mürettebiye Basımevi, 1936) Namık Kemal’in “bizde efkâr-ı umumiye henüz hâl-i tufuliyette bulunduğu ve bir müdir-i müdebbire ihtiyaç olduğu cihetle” ifadesi de akla geliyor (aktaran Jale Parla, **Babalar ve Oğullar, Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 1990, s. 16).

⁹⁴ Kemal Tahir, **Notlar 10**, s. 168

⁹⁵ Cengiz Yazoğlu, a.g.y. **Biyografi 4**, s. 53

⁹⁶ Kemal Tahir, **Notlar 8**, s. 55

⁹⁷ **Romanı Konuştular**, haz. Özlem Fedai, Sütun Yayınları, İzmir 2011, s. 55-56

Toynbee gibi, Gibbs gibi Batılı Osmanlı tarihçilerinin yazdıkları üzerinden Osmanlılığın kendisinin bir ırka evrildiğini, Wittek'in etkisiyle talancı olduğu gibi tespitleri benimseyen Kemal Tahir, daha sonra her iki konuda da fikrini değiştirir. Talancı bir devletten kerim bir devlet anlayışına geçer. Bu değişimde, Kınalızâde gibi, Âşık Paşazâde, Naima, Ahmet Cevdet Paşa gibi “buralı” tarihçileri okumaya başlamasının etkisi olduğunu söylersek zannederiz yanlış bir çıkarım yapmış olmayız.

3.2. Kemal Tahir'in *Osmanlıları*

“Bre biz Osmanlılarız, bizde çok adam bulunur.”

Nâzım Paşa

Kemal Tahir'in Osmanlılarının tespitine ayrılan bu bölümde yazarın bütün romanları ele alınmamıştır. Kemal Tahir'e ait -polisiye romanları dışında kalan- tüm romanlar incelenmiş ve çalışmanın esasını teşkil eden, Kemal Tahir'in nasıl bir Osmanlı algısı olduğunu ya da inşa etmeye çalıştığı bir Osmanlı insanı olup olmadığı sorusuna cevap vereceğini umduğumuz “Osmanlı” tanımını kullandığı roman kişileri on dokuz romandan on üçünde tespit edilmiştir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi yazarın vefatında sonra basılan romanlarını da göz önünde bulundurarak Kemal Tahir'in fikri seyrini doğru izleyebilmek açısından bu romanlar, bilhassa yukarıda bahsettiğimiz 1973 sonrası yayınlananlar olmak üzere, yazılış sıraları dikkate alınarak incelemeye tabi tutulacaktır. Naci Çelik, **Türkiye Defteri**'nin “Kemal Tahir için” başlığı ile çıkan altıncı sayısında “Kemal Tahir için biyografi çalışması” başlıklı yazısında, Tahir'in romanlarının yazılış tarihleri ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmektedir. Kemal Tahir'in Nazım Hikmet, Orhan Kemal, Fatma İrfan, Semiha ve Piraye ile, Nazım Hikmet'in Piraye ile olan mektuplaşmalarından ve **Notlar**'ından yola çıkarak da ulaşmanın mümkün olduğu bu tarihlendirme ile ilgili şunları söylemek mümkün görünmektedir: **Sağırdere** ve **Kelleci Memet** romanlarına İstanbul tevkifhanesinden Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı'yla beraber 1940'ta nakledildikleri Çankırı'da başladığı ve daha sonra 1941'de gönderildiği Malatya Cezaevi'nde devam ettiği, burada, yazarın vefatından sonra tamamlanmamış haliyle yayınlanan **Namuscular** (1943)'ın bölümlerinden “Telgrafçı Abdurrahim Bey” ve “Şeyh Süleyman Efendi”nin notlarının tutulduğu, ve

yine yazarın vefatından sonra yayınlanan romanı **Karılar Koğuşu**'nun da notlarının tutmaya ve üzerinde çalışmaya başladığı belirtilir. Kemal Tahir'in **Malatya Cezaevi Notları**'nın (1945) ilk kitabını **Namuscular**, ikinci kitabını ise **Karılar Koğuşu** oluşturur. Bir yandan da **Kelleci Memet** ve **Sağirdere** üzerinde çalışmalarını sürdürür, **Hür Şehrin İnsanları**'nı da yazmaya yine burada başlar. Kemal Tahir, 1944'ün sonlarında geçtiği Çorum Cezaevi'nde 1949'a kadar kalır. **Esir Şehrin İnsanları**, **Bir Mülkiyet Kalesi**, **Damağası** ve **Büyük Mal** romanlarının bir kısmı burada tamamlanır ya da başlanır.⁹⁸ 1949'da Nevşehir Cezaevi'ne naklolur ve 1950'de de genel afla çıkar.⁹⁹ Yazarın vefatından sonra yayınlanan romanlar için bilhassa önemli olan yazılış tarihleri göz önüne alındığında romanlar şu sırayla ele alınacaktır: 1. **Sağirdere**, 2. **Körduman**, 3. **Kelleci Memet**, 4. **Namuscular**, 5. **Esir Şehrin İnsanları**, 6. **Hür Şehrin İnsanları**, 7. **Büyük Mal**, 8. **Yediçınar Yaylası**, 9. **Köyün Kamburu**, 10. **Rahmet Yolları Kesti**, 11. **Esir Şehrin Mahpusu**, 12. **Kurt Kanunu**, 13. **Yol Ayrımı**.

3.2.1. Sağirdere¹⁰⁰

Sağirdere (1955), Kemal Tahir'in o zamana kadar para kazanmak için yazdığı tefrikalardan, ucuz romanlardan, çevirilerden farklı olarak, Türk edebiyatının huzuruna roman yazarı olarak çıktığı ilk eseridir. Çankırı Hapishanesi'nde iken kaleme aldığı bu ilk romanından önce **Göl İnsanları**¹⁰¹ isimli hikâye kitabını yayınlamış olan Kemal Tahir, **Sağirdere**'yle fazlaca takdir toplar. Bunun bir sebebi dönemin yaygın temayülü olarak toplumsal gerçekçi eserler verilmesi ve köy hayatı ve köy insanının merkezini oluşturduğu bu türe **Sağirdere**'yle eklemelenmesiye bir diğeri Nazım Hikmet'in bu ilk romandan "**Sağirdere**'nin inkişafını emniyetle ve merakla bekliyorum. Şaka değil sahici ilk Türk romanı yazılıyor", "**Sağirdere** sahici Türk romanında bir merhaledir", "**Sağirdere** romanı aydınlıktır, umuttur. O kadar ki, kendisinden sonra hemen büyük Gorki bile okunsa **Sağirdere**, tesirini ve ışığını

⁹⁸ Kemal Tahir, **Notlar 15/Mektuplar**, s. 280.

⁹⁹ Naci Çelik, "Kemal Tahir için Biyografi Çalışması", **Türkiye Defteri** 6, Nisan 1974, s. 17-50

¹⁰⁰ Bilgi Yayınevi, Ankara 1971. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır.

¹⁰¹ 1939'da yazmaya başladığı **Göl İnsanları**, 10 Mart – 25 Nisan 1941'de **Tan** gazetesi'nde Cemalettin Mahir takma adıyla tefrika edilir. Nazım Hikmet'in 7 Mayıs 1941 tarihli 22 numaralı mektubunda (**Kemal Tahir'e Mahpushane'den Mektuplar**, Nazım Hikmet, Mektuplar 3, Adam Yayınları, Şubat 1993, s. 66.) "Türk edebiyatının en güzel dört hikâyesi olarak kalacaktır" dediği **Göl İnsanları**, 1955'te Martı Yayınları tarafından kitaplaştırılır.

kaybetmez”¹⁰² şeklinde sitayişle bahsetmesidir. Kemal Tahir’in sonraki romanları ile ilgili eleştirilerin, onun fikrî değişiminin izlerini takip etmedeki kılavuzluğu açısından da oldukça önemli bir romandır. Yamören’in Topal İsmaili’nin Çankırı Hapishanesi’nde yatan “üç İstanbullu”dan bahsettiğine bakılırsa 1938’de donanmayı isyana teşvik suçuyla 1940-41 arasında yatacağı Malatya’ya geçmeden önce, Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı’yla beraber Çankırı Hapishanesi’nde beraber yattıkları dönemde yazıldığını tahmin edebiliriz.

Sağırdere, ilk roman oluşu ve roman kişilerinden bahsederken ve bizim çalışmamızın esasını oluşturan “Osmanlı” betimlemesinin ilk defa kullanıldığı eser olması dolayısıyla bir başlangıç noktası olarak önemli bir yere sahiptir.

Roman, Çankırı’nın Yamören köyünde geçer. Köy yaşantısının, geleneklerinin, âdetlerinin kuvvetli bir biçimde işlendiği roman, köyün gençlerinden olan Mustafa’nın sevdiği Ayşe’nin Hocaların Hakkı’ya yüz lira başlık parası ve birkaç mal karşılığında kuma gideceğini öğrenmesiyle beraber bu duruma engel olmaya çalışması etrafında şekillenir. Mustafa, kendisine yüz vermeyen Ayşe’yi ne kendisi ikna edebildiği ne de Topal İsmail’in getirdiği yarasa kemiği bir işe yaradığı için, sevdiği kızın evlenmesine engel olamaz. Gurbete, Ankara’ya gitmeye karar verir. Hemen memleketliler, kalacak yer, yapılacak iş bulunur. Orada taşçılık öğrenir. Köy-şehir hayatı, insanı karşılaştırması burada kendisini gösterir. Bir miktar para kazandıktan sonra daha fazla Ankara’da kalmayıp köye dönmeye karar verir.

Mustafa Ankara’ya gitmeden, Ayşe evlenmeden önce, abisi Murat’ın arkadaşı köyün yiğitbaşı Battal Ağa’nın düğününde gelin almaya gidilirken, alayın ardından kızlar, dörtnala atlarını koştururlar. Şalvarları, yüzlerine örttükleri peçeleriyle kalabalığın üstüne atlarını sürerler. On tane olan atlılardan birisi Mustafa’nın sevdiği Ayşe’dir. Topal İsmail onu böyle görünce, Hakkı’nın da Ayşe’yi istediğini bilerek, “Kız milleti bir kez evlendi mi, bir daha böyle [O]smanlılaşıp ata binemez”¹⁰³ der. “Osmanlılaşma”nın ne anlamaya gelebileceğini ya da niçin kullanılmış olabileceği ile ilgili bir kanaate, hikâyenin geri kalanına bakarak varmak mümkün gibi görünüyor. Gelin alınıp evine götürüldükten sonra, Yamören’in on atlısı, harmana çıkar. Önden bir tanesi tırısla **Sağırdere**’ye doğru iner sonra öndeki işareti verir ve hepsi dörtnala koştururlar atlarını, rüzgâr gibi kanatlanmışlardır. Dördüncü atlı olan Ayşe’nin atı

¹⁰² A.g.e., 86 nu. Mektup, s. 177-79.

¹⁰³ Kemal Tahir, **Sağırdere**, s. 137

huysuzlanıp onu üzerinden atar. Yere düşen Ayşe tozun içinden ayağa kalkar, atı yola getirir, hiçbir şey olmamış gibi biner atına ve eve doğru sürer. Bu olayı izleyenlerin yüreği ağzına gelirken, Ayşe için olağan bir durumdur. Düğünde atlarını dörtlüyle koşturan Yamören'in on atısının Bacıyân-ı Rûm'un bacılarını çağrıştırmaması, “Ben tarihî romanda herhangi bir tarih dönemini anlatmıyorum, bir toplumun çağdan çağa yansıyan dinamiğini belirtmeye çalışıyorum”¹⁰⁴ diyen Kemal Tahir'in, **Devlet Ana**'dan çok önce bile Bacıbey'le ve Bacıyân-ı Rûm ile kurmaya çalıştığı Osmanlı kadınının yiğitliğinin, Ayşe'nin “[O]smanlılaşp” at sürüşünde ilk nüvelerini görüyoruz. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da göreceğimiz üzere, Kemal Tahir'in “Osmanlı” oluş ile iyi binicilik arasında mütemediyen ilişki kurar. “Osmanlılaşan” Ayşe, bu tipin ilk örneği olarak bu romanda bulunması bakımından bizim için önemlidir.

3.2.2. Körduman¹⁰⁵

-Bu dünya bildiğin gibi değil Pelvan!

-Suç bu dünyanın mı?... Adamlar kötü...¹⁰⁶

Sağırdere'nin bittiği yerden, Mustafa'nın Ankara'dan köye geri dönmesiyle başlayan **Körduman**, **Sağırdere**'nin çizdiği köy ve köylü tablosunu pekiştirir. Sistemde güçlüden yana kendilerini konumlandıran, kurnazlıkları, gösterişe düşkünlükleri, garip namus anlayışlarıyla Kemal Tahir'in düşüncesi değişse de saydığımız özellikleriyle değişmeyen köylüleriyle **Körduman**, bütün bunların toplumun değer yargılarıyla kısıtlanan insanın bir dramı olarak anlatıyı devam ettirir.

Ankara'da başlarda yaşadığı sıkıntılara rağmen sonrasında kendisine uygun bir iş bulup, kazandığı parayla köyüne dönen Mustafa'nın **Sağırdere**'den tanıdığımız yakın arkadaşı Pelvan Vahit'le ilişkisi eskisi gibi değildir. İkisi de o eski gençler değillerdir artık. Yamörenli Mustafa'nın babası, oğlunun intikam arzusunu Hocaların Hakkı'yla, ona kuma giden sevdiği Ayşe'den öç almak isteğini, kendi çıkarlarını gözetmenin yanı sıra, o garip namus anlayışında karşılık bulduğu için körükler.

¹⁰⁴ Kemal Tahir, **Notlar Batılılaşma**, s. 186

¹⁰⁵ Bilgi Yayınevi, Ankara 1971. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır.

¹⁰⁶ Kemal Tahir, **Sağırdere**, s. 36.

Nihayetinde insanın bir başkasını vurmasının aslında ne kadar kolay olduğunu gösteren ve artık Vahit'i vurarak bir katil olan Mustafa'nın kendisinin de şaşıttığı bu garip olayla roman son bulur.

“Bu Selim gurbette... Karısı Şadiye abla bildiğimiz *Osmanlı karılardan*... Karının *Osmanlısı* kocasının yerini bir vakit boş koymayacak. İster misin içeriye hovardayı almış da sarılıp yatmış (olsun).”¹⁰⁷

Şadiye Abla'nın Osmanlılığını, onun yatağını boş koymamasıyla ilişkilendiren Topal İsmail, romanın tabiri caizse en düzenbaz kişilerinden birisidir. Türlü oyun ve yalan dolanla köydekileri manipüle eder, kendi işlerini halleder, yolunu bulur bir âdemdir. “Osmanlı” dediği Şadiye de Selim'in karısı olup, Selim'in evlendikten sonra artık bu gönül eğlemelere tövbe ettirdiği kurnaz mı, saf mı belli olmayan Kemal Tahir'in başka romanlarında da benzer şekillerde çizdiği köylü kadınlardan birisidir. Bizim dikkate almamızın sebebi ise “bildiğimiz Osmanlı karılardan” olmasıdır. Topal İsmail'in aslında Pelvan Vahit'in isteğiyle hocanın buğdaylarını çalmak için oyuna getirdiği Şadiye'yle Vahit arasında geçen ve Topal İsmail'in dinlediği şu diyalogu bu iki roman karakterinin özelliklerini vermesi açısından önemli olduğunu düşündüğümüz için uzun da olsa alıntılanmak istiyoruz;

- Ulan karı milleti! Şurda yolunuza ölsek siz de acıma yoktur. Ulan pekâlâ şimdi ağlarsın. Karılarla o kadar haber gönderdim “Ölüyoruz” dedim, imana geldin mi? Olmaz ne mümkün! Ben seni heyete götürmeden bırakmam.
Şadiye ağlamayı kesti:
- Sen bana haber mi yolladın Pelvan ağa? Ne haberi?
- Elbet haber yolladım, “Amanı bilir misin?” dedim.
- Hangi karıymış? Bana bir şey söyleyen olmadı.
- Olmaz mı? Ne güzel oldu. Lâkin ne demişler? “Bazı teker döner, bazı dingil” demişler. Şimcik biz böyle heyete gidelim ki...
- Sen bana ne üzerine haber yolladın kardeş?
- “Sevdasından uyku muyku kalmadı. Ölüm bir mi, iki mi?” diyerek...
- Aman kardeşim Vahit etme! Bunlar nasıl söz?
- Şuna bak! “Razı oldum. Sevaptır” diyeceğine... Düş önüme muhtara gitmemiş olmaz.
- Vay başıma, vay başıma... Komşulukta bu nasıl bir iş? Demek sen komşu ırzına mı dolaşımtasın oh Vahit...
- İrzı namusu ağzına alma! Biri duyar da gülmesinden karnı çatlar.
- Ben o işlerden vaz geçtim Vahit kardeş, herif bana töbe çekti mi?
- Töbeymiş... Hırsızlık daha mı sevap? Yürü heyete... Şartolsun kurtuluş yok. Benim laf dinleyecek zamanım geçti. Bakalım muhtar “Şadiye kahpesi töbelenmiş, ne güzel”

¹⁰⁷ Kemal Tahir, **Körduman**, s.9

der mi? Kolunu bağlar da seni Çankırı mahpusuna sürer. Topal da birlikte... Çankırı'ya kadar yol boyunca millet seyrinize çıkar, "Maşallah!" diye bağırır. Şadiye fısıfısıf bir şeyler söyledi. Topal İsmail yüreğinin gürültüsünden anlayamadı. Vahit bu sefer gülüvermez mi, keyifle...

- Söz mü şu? Topal geçti gitti ...
Karı yine bir şeyler fısıldadı:
- Haydi ulan! Karşında senin serseri yok. Yarın ne demek?
Şadiye yeniden ağlamaya geçti ama bu seferki gönlü olmuş cilveli karı şımarması...
- Bana bu oyunu namussuz Topal oynadı. Bana bu oyunu Topal'la birlikte oynadınız.
(...) Topal İsmail ellerini ensesine kenetleyip karanlık gökyüzüne daldı. (...) Bacağın sakat yeri gece ayazından sızlamaya başlamıştı. "Karı ne dedi bakalım? 'Bana bu oyunu Topal oynadı' dedi. Karının orospusu da bize 'topal' dermiş." Dışlerinin arasından hınçla küfretti.¹⁰⁸

Burada "karının orospusu" dediği Şadiye'den "Osmanlı karı" diye bahsederken de yatağını boş koymayışını bunun delili olarak gösterir. Cinsel arzularını bastırma gibi bir telaşı olmayışı açısından ilerleyen kısımlarda ele alındığında görülecek olan **Kelleci Memet**'in Ümmühan'ının ya da **Köyün Kamburu** ve **Büyük Mal**'ın Petek ablasının Osmanlılığına yakın bir "Osmanlı karı"lığıdır onunkisi. Kemal Tahir'in Osmanlı insanını tanımladığı maddelerden, "Aile bağları, kişilik ve mülkiyet hakkı gevşek olduğu için arada bir sağlam görünse de temelde cıvıktır. Ruh tembelliği Osmanlı erkeğini bir yandan oğlancılığa bir yandan fücra götürmüştür. Kadını da bir yandan fücra bir yandan seviciliğe atmıştır"¹⁰⁹ tarifine uygun bir şekilde çizilmiştir.

3.2.3. Kelleci Memet¹¹⁰

Kemal Tahir'in Malatya Cezaevi'ndeyken **Sağırdere** ile beraber notlarını almaya başladığı, üzerinde çalıştığı, daha sonra Çankırı Cezaevi'nde de çalışmalarını sürdürdüğü romanıdır, **Kelleci Memet**. Yazar, 1951'de genel afla çıktıktan sonra önce 1955'te **Sağırdere**'yi, 1957'de **Körduman**'ı yayınlar. Daha sonra, 1960'ta, **Esir Şehrin Mahpusu** ile beraber tefrika halinde yayınlanmaya başlayan **Kelleci Memet**'i yine **Esir Şehrin Mahpusu** ile beraber 1962'de kitap olarak yayınlar. Nazım Hikmet'in mektuplarından Kemal Tahir'in Kelleci Memet'le Çankırı'da

¹⁰⁸ Kemal Tahir, **Körduman**, s.16-18. "Şadiye abla" kitabın 89. ve 90. sayfalarında, "Şadiye abla" olmuştur.

¹⁰⁹ Bu tezde s.35

¹¹⁰ Bilgi Yayınevi, Ankara 1972. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır. Alıntılardaki italikler tarafımıza aittir.

taniştiğı anlaşılr. Yine mektuplardan anladığımız, aşağı yukarı aynı zamanlarda yazılmaya başlayan **Kelleci Memet** romanının, **Sağırdere**'den önce tamamlandığıdır; ancak kitap olarak ondan sonra yayınlanır. Bu bilgilerden yola çıkarak onun, 1941-1944 yılları arasında şekillenmeye başladığını söyleyebiliriz. Ayrıca, 1942 tarihli mektuplarda da **Kelleci**'den bahsedilir.¹¹¹

Kelleci Memet, yanında çalıştığı köylüsü Osman Ağa'yı öldürdüğü için hapse düşen 15-16 yaşlarında bir gencin, Memet'in dramını ve bu dramı oluşturan unsurları ortaya koymaya, tahlil etmeye çalışır. Yanında çalıştığı Osman Ağa'nın kızı Cemile'yi seven Memet, Osman Ağa'yı öldürür. Kelleci'ye göre silah kendiliğinden ateş almıştır ama kimseyi buna ikna edemez. Altı yıla mahkûm edilir.

Ziyaret günlerinden birinde, cezaevinde yatan mahkumlardan biri olan Marangoz Şükrü Usta'yı görmeye gelenler olur. Ama bizim için önemli olan onu ziyarete gelmeyen kişidir,

“ ‘Kelleciiii... Ulan köpoğlusu geliver,’ bağırtısı gittikçe daha sık işitilir olmuştu. Kelleci, konuşmacıların getirdiklerini dükkânlara, yukarıya taşıyor, boş kapları geri getirerek merdivenlerde, dükkânların arasında mekik gibi gidip geliyordu. Marangoz Şükrü Usta'nın anasıyla bacısı gelmişti. Şükrü Usta, deminden beri hiçbir şey konuşmadan yere bakarak cıgara içiyor, arada bir fakfon tabakasını dizinin üstünde fırıldak gibi çeviriyordu. Çok kıskanç olduğundan karısının görüşmeye gelmesini başından beri yasak etmişti. Oysa karısı körpe değildi. Çopurdu. Köyde “Osmanlı karı” diye namı vardı.”¹¹²

Roman boyunca Şükrü Usta'nın “körpe” olmayıp “çopur” olan “Osmanlı karı”sından bir daha bahsedilmez. Romanda Osmanlı olarak tanımlanan iki roman kişisinden -ki her ikisi de kadındır- birisidir. Marangoz Şükrü Usta'nın karısı, hiçbir ağırlığı olmayan, hatta var bile olmayan, ne ismi ne de cismi olan bir roman kişisi olarak durur. Bizim açımızdan önemi ise Kemal Tahir'in sonraki romanlarında çizeceğı Osmanlı kadını/erkeğı tipinin erken bahislerinden olmasıdır. İleride de görülecektir ki “körpe”lik ya da “çopur”luk “Osmanlı” olarak bahsettiğı kadınlar için kullandığı sıfatlardandır.

¹¹¹ “Kemal, romana başla. Kelleci'yi bitir. Romana başla. Sen romana başlayana kadar ben boyuna yazacağım: romana başla.” 42 nu. mektup, s. 121. Sonra yeniden 44 nu. mektupta, “Sen Kelleci Memet hikâyesine lâzım gelen ehemmiyeti ver. Bak arada *bir seneden fazla zaman geçtiğı* ve ben ancak o hikâyenin not denilecek müsveddelerini okuyabildiğim halde hala tadı damağımdadır. Hele kuruluşunda acayip bir edası vardır ki, onu kaybetme kuzum.” **Kemal Tahir'e Hapishaneden Mektuplar**, Bilgi Yayınları, Ankara, s.126. İtalikler tarafımıza aittir.

¹¹²Kemal Tahir, **Kelleci Memet**, s. 280

Kelleci'nin babası ziyarete geldiği bir gün, Hatip Hoca'ya olaylarla ilgili bildiklerini, köyde yaşananları anlatır. Oğlunun kandırıldığına inanan babası, Ümmühan'a da bir türlü bu işi yakıştıramaz. İçeri girdiğinden beri Ümmühan'ın Kelleci'nin durumuyla nasıl ilgilendiğini, köylünün ağzında dolanan dedikodular ne olursa olsun, Kelleci'yi nasıl da oğlu gibi gördüğünü söylediğini anlatır.

“Aslına bakarsan, Ümmühan kahpesinin kötülüğünü gözüyle gören yoktur. Bence karı, doğru... Herifin kuşkulaması Ümmühan'ın oynaklığından... Karı var, günde üç hovarda savar, izini belli etmez; karı var, pınara gider gelirken dile düşer. Çünkü, durduğu yerde kuyruklu koyun gibi salınıyor bingil bingil... Köy yerinde erkek milletin işi zordur beyim, nerede kalmış ki karı milleti eteğine çamur bulaştırmıya...

-Biraz düşündü, derin derin içini çekti- :

İyidir gayet Ümmühan kahpesi... Bildiğin Osmanlı karı... Başkası olsa, ‘Aman laf olur’ diye korkardı da, bu Memet'in adını anmazdı. Tüfek kendi başına da boşalsa, arada herifi gebermiş...”¹¹³

Ümmühan'ın “Osmanlı karı”lığından bahsetmeden önce adının çıkmasının onun oynaklığından geldiğini söyler Kelleci'nin babası. Anlatıcı Şükrü Usta'nın herkesten kıskandığı karısının Osmanlılığından bahsetmeden önce ise onun “körpe” değil “çopur” olduğunu belirtir, daha sonra köyde Osmanlı karı olarak bilindiğini söyler. Romanın iki Osmanlısının ikisinin tek ortak yanı kadın olmaları gibi görünüyor. Zira, Şükrü Usta'nın hakkında pek bir bilgiye sahip olmadığımız karısı ile Ümmühan'ın “körpe”lik ve “çopur”luk açısından birbirinin mukabili olduğunu elimizdeki az bilgiden anlayabiliyoruz.

Kitabın ikinci bölümünde, ki Kelleci'nin hapse neden düştüğünün hikâyesi burada anlatılır, ikinci eşi Ümmühan'la kendi oğlu Yusuf arasında bir ilişkiden şüphelenmeye başlayan ve hatta emin olan Osman Ağa, bir sabah hiç olmadığı kadar sinirlidir. Kelleci'ye de kötü davranır. Ümmühan'ın kızı Cemile'yi seven Kelleci bu durumu biraz garip bulur. Evdeki baltayı, nacağı, bıçağı bilerlerken Ümmühan Kelleci'ye Osman Ağa'nın kızgınlığının Yusuf'la onun arasındaki ilişkiden değil, Kelleci ile kızı Cemile arasındaki ilişkiden kaynaklandığını söyler. Deli Göçmen'in bostanda Cemile'yle Kelleci'yi gördüğünü, görmekle de kalmayıp Osman Ağa'ya yetiştirdiğini, bu haberin Cemile'ye çoktandır “tutkun” olan Osman Ağa'yı çileden çıkardığını söyler. Kelleci, gözünü karartmak üzeredir. Bir de kasabaya

¹¹³ A.g.e., s. 301

taşınacaklarını, Osman Ağa'nın kızı Kötü Süleyman diye birisine vermeyi düşündüğünü öğrenir. Buraya kadar hâkim anlatıcının naklettiği hikâyeye, buradan sonrası Kelleci'nin bakış açısıyla verilir. Osman Ağa, Cuma'dan döndükten sonra kömüre gider Kelleci'yle beraber. Orada, Osman Ağa, ne duyduysa Çoban Deli Göçmen'den değil, Ümmühan'dan duyduğunu söyler Kelleci'ye. İnanmaz Kelleci. Eşyalarını ister Osman Ağa. Kelleci ona çiftelyi uzatırken, kalkık olan horoz düşer, Osman Ağa karnından vurulur. Kelleci yanlışlıkla olduğunu söylese de, altı yıl verilir. Oldukça kısa olan üçüncü bölümde Cemile'nin Yusuf'a verildiğini öğrenen Kelleci'nin hapisten kaçışı anlatılır.

Ümmühan, Osman Ağa'nın kasabaya taşınmayı düşündüğünden ve Cemile'yi kasabadan Kötü Süleyman'a vermek isteğinden bahsettikten sonra, Osman Ağa'nın “Aklınca, ‘Kasaba yerinde Ümmühan'ın *Osmanlılığı* sökmez’ ”¹¹⁴ diye düşündüğünden bahsediyor. Burada da tıpkı yukarıda alıntıladığımız, Kelleci'nin babasının Hatip Hoca'ya ve Gazeteci Murat'a köyde olup bitenleri anlatırken Ümmühan'dan “Osmanlı karı” diye bahsettiği bağlamda kullanıldığını söyleyebiliriz. Kimseden çekinmeden, korkmadan kocasının katili olarak bilinen Kelleci'nin halini hatırlını sorması, hapiste duyabileceği ihtiyaçlarını gidermeye çalışması gibi burada da, kasabaya gittikleri takdirde Ümmühan'ın böyle pervasızca hareket edemeyeceği, o korkusuz tavrını sürdüremeyeceği ima edilmiş gibi gözükmektedir. Kocasını evlatlığıyla aldatan, Kelleci'yi kışkırtıp cinayet işlemesine neden olan, kısaca yalancı, düzenbaz ve ahlâksız diye nitelenebilecek bir kadın olan Ümmühan'ın “Osmanlı karı”lığından bahsedilmesi, Kemal Tahir'in ilk romanlarında kullandığı biçimine uymaktadır. Bütün bu düzenbazlığına ve ahlâksızlığına rağmen Kelleci'nin babasının gözünde ise Ümmühan, oğlunun hapse girmesinden sonra da onunla ilgilenmeye devam eden, yardımlarını esirgemeyen -ya da esirgemiymiş gibi yapan- namusunu koruma derdinde, kimseden korkusu olmayan, kocasını yanlışlıkla da olsa kaybetmiş bir kadındır.

Kemal Tahir'in ilk romanlarından olan **Körduman** ve **Sağırdere**'nin “Osmanlı karı”ları olan Şadiye ve Ayşe'ye, romanın örgüsünde fazla yer verilmemişse de, **Kelleci Memet**'in Ümmühanı diğerlerine nazaran roman kişisi olarak biraz daha yer bulmuştur kendisine ve onların sahip olmadığı etkiye sahiptir. Roman, Kelleci Memet'in olduğu kadar Ümmühan'ın da hikâyesini bize

¹¹⁴A.g.e., s. 366-367

anlatmaktadır. Anlatı, onu her ne kadar kendi ağzında tanımamıza fırsatı vermesede de bizim için “Osmanlı karı” olarak tanımlanıyor oluşu önemlidir. Şükrü Usta’nın karısından yalnızca bahsedilip geçildiğini belirtmiştik. Bununla beraber romanın ikinci Osmanlısı olması ve Kemal Tahir’in sonradan gelecek olan Osmanlı kadın tiplerinin erken örnekleri olmaları hasebiyle zikredilmeye değer bulduğumuzu ifade etmiştik.

3.2.4. **Namuscular**¹¹⁵

1974'te, Kemal Tahir'in vefatından sonra yayınlanan roman, yazarın Malatya Cezaevi'nde kaldığı dönemle (1942-44) ilgili gözlemlerinden ortaya çıkardığı bir eseridir. Kaldığı koğuştaki konuşmaların notlarını almış gibi görünen Kemal Tahir'in bunları, son hâlini veremediği romanı **Namuscular**'da da kullandığı görülür.

Uzun zamandır Malatya Cezaevi'nde kalan Murat'ın, ki yazarın yansıtıcı karakteridir, mahpushanedeki diğer mahkumlarla olan ilişkisini ve bu mahkumların hikâyelerine yer verir. İstanbullu Murat'ın olaylara bakışı ve anlayışıyla Anadolu mahpusların meseleleri anlayışı arasındaki farklar Kemal Tahir'in bu iki insan tipi arasında nasıl bir çizgi çektiğini gösterir. Mahpushanenin yakınında yer alan genelevde çalışan kadınlarla olan ilişkisi, onların bu farklılıkta nerede yer aldıklarının tespit edilmeye çalışılması ve namus, romanın önemli noktalarını teşkil eder. Kemal Tahir'in vefatından sonra notlarından derlenerek yayınlanan roman, anlatı ve kurgu yönünden dağınık; tekrarlırsa oldukça fazladır. “Malatya Notları 1945” bölümü, nispeten daha derli toplu bir anlatıma sahip görünür. Kemal Tahir'in 1958 yılı itibariyle değişikliğe uğrayacak düşüncelerinin gelişim sürecini izleyebilmemiz açısından bütün problemleriyle birlikte yayınlanmış olmasının romanı önemli kıldığını söyleyebiliriz. Zira, Kemal Tahir **Namuscular**'ı yayına hazırlayacak olsa idi, muhtemelen birçok yerinde ciddi değişikliklere giderdi, mahpushanede yaşananlar ve sürmekte olan II. Dünya Savaşı'yla ilgili Murat'ın yorumları, önerileri ve öngörülleri çok daha farklı olurdu. Tek değişmeyecek şey ise din adamı tipini nasıl çizdiği olurdu. Kemal Tahir'in Esir Şehir üçlemesinin sonraki baskılarında yaptığı değişikliklerden yola çıkarak böyle bir tahminde bulunmak bizce gayet makul gözükmemektedir.

¹¹⁵ Bilgi Yayınevi, İstanbul 1974. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır.

İstanbulu Murat'ın mahpushane arkadaşlarından on iki yıl hüküm giymiş olan Mazmanoğlu Hacı Abdullah'ın¹¹⁶ cezasının bitmesine üç ay kalmıştır. Dışarıdaki hayatın, yerinde saymadığının her şeyin değiştiğinin -mesela artık şalvar yerine pantolon giymek durumunda olmasının- farkında olan Abdullah, onu bekleyen hayattan çekinir. Abdullah, hapishaneye namus meselesi yüzünden düşmeyen Murat dışındaki tek kişidir. Roman, Abdullah'ın annesi Karı bey'in onu ziyaretiyle başlar. Karı bey, Mazmanoğlu hapse girdiğinden beri, yani on bir ay boyunca her akşam aynı saatte -hasta olduğu için ziyaret edemediği zamanlar hariç- oğlunu ziyaret eder.

"[...] Bağırırken son elinin şehadet parmağını tavana dikip sağ elinin şehadet parmağını yere uzatarak bir ayağı önde öteki arkada enikonu Karı beye hamle yapacak gibi dikeliyordu. Bereket Karı bey -anası- böyle şeylere papuç bırakmayacak *Osmanlı karılardan*di. Doğuştan sağırmış da hiç duymuyormuş gibi pencereden dışarıya bakarak öylece oturuyordu."¹¹⁷

Burada "Osmanlı"nın Ümmühan'ın korkusuzluğunu ifade eden "Osmanlı" ile aynı fonksiyonda olduğunu görüyoruz. Böyle şeylere papuç bırakmayacak kadınlardan olduğunu söylemesinin ardından "Osmanlı"lığını açıklayacak pek bir şey söylemese de biz "Osmanlı karı"lığının bunu işaret ettiğini biliyoruz. Elbette bu korkusuzluğun içinde Ümmühan'daki pervasızlık olmadığı gibi, Karı bey'de de Ümmühan'daki kadınsılık yoktur. Cinsiyetini göz ardı eden bir yaklaşımı vardır Kemal Tahir'in Karı bey'e karşı. Yazarın kadın roman kişilerine karşı bu tavrını ileride tekrar göreceğiz.

Romanın ilerleyen sayfalarında Karı Bey ile ilgili daha fazla bilgi ediniyor "Osmanlı karı"lığının korkusuz, kalender oluşundan başka hangi özelliklerin temsili olduğunu görüyoruz.

Karı bey'in isminin nereden geldiği "Telgrafçı Abdurrahim" bölümünün üçüncü kısmında anlatılır:

¹¹⁶ Kemal Tahir'le Malatya Cezaevi'nde beraber kalmışlardır. Kendisiyle yapılan bir röportajda Kemal Tahir'den şöyle bahseder, "Kemal Tahir'i benim yanıma vermişler, geldi; bir bavulu bir canı, zaten mahkûm adamın fazla nesi olur ki... Kemal Tahir garip bir adam... Kimi kimsesi yok bu taraflarda. Adı da Kemal Tahir değildi; Kemal diyorduk yalnızca, Gazeteci Kemal... İstanbulu..." Necati Güngör, "Abdullah Mazmanoğlu Kemal Tahir'i Anlattı", **Hürriyet Gösteri**, Şubat, 1983, s. 27.

¹¹⁷Kemal Tahir, **Namuscular**, s. 17

“Karı bey hasta değilse her akşam aynı saatte yemek getirirdi. Genç yaşta dul kalıp, Hacı Abdullah’la ağabeyi İbrahim’i ve bir sürü kız evladının kimseye muhtaç etmeden yetiştirdiği için mahallesinin bütün insanları ona çalışkanlığından kinaye, “arı bey” karşılığı olarak Karı bey diye lakap takmış.”¹¹⁸

Artık “Pek zayıf, pek çökmüş bir hali” olan, “arkasından bakarken, değneklere binmiş bir küçük kız çocuğunu” andıran bu çelimsiz kadın, seferberlik yıllarında, rahmetli kocasını herkes gibi “Ermeni kesip gazi olsun” diye Bey dağına yollamaya çalışır ama kocası korktuğu için buna yanaşmaz. Kocasını gün gelip öldürülünce, suçluların bulunması için uğraşır durur. Katillerden Vahap hapse düşünce, zehirlenir. Hacı Abdullah annesinden şüphelenir. Zira babasının acısının annesine böyle şeyler yaptırabileceğini düşünür. Vahap hapishane baskınından kaçıp, vurulup öldürüldüğünde bu “Osmanlı” kadın, çocuklarını alıp Vahap’ın kanının tadına baktırır. Hacı Abdullah, Murat’a annesini “bizim mahpusluğumuz yaktı fıkara’yı...” diye anlatır bu hikâyenin sonunda.

Genç yaşta dul kalması, kimseye boyun eğmemesi ve çalışkanlığıyla “Karı bey” lakabını alan Mazmanoğlu’nun anası bütün bu özellikleriyle yukarıdaki “Osmanlı karılardandı” ifadesinin verdiği korkusuz anlamına dirayetli ve “yiğit” anlamlarını da ekliyor. Kendisini tehdit eden Abdullah’ı umursamaz tavrının da bu dirayetinden geldiğini söylemek mümkün olabilir. Öte yandan ise isminin Karı bey oluşunun yanında, özelliklerinin de **Devlet Ana**’nın Bacıbey’ini hatırlattığı da bir gerçek.

Romanın bir başka “Osmanlı”sı mahpuslardan Maho’nun karısı olan Aslı’dır. O da “Yiğittir, Osmanlıdır.”¹¹⁹ Onun Osmanlılığı, yiğitliğinden ve güçlü kuvvetli oluşundan gelir. Karı bey’le benzer özelliklere sahiptir. O da cinsiyetsiz olarak çizilir. Daha doğrusu kadınlığından sıyrılmış olarak:

“Benim karının yiğitliğini bizim oralarda bilmeyen yoktur. *Osmanlı* karı dedin mi bizim Maho’nun Aslı diye karşılığı dağdan gelirdi inleyerek. Dedim boyu benim ikim kadar... Bizim oralarda bizim avradı, ekin biçerken başa koymazlardı. Çünkü sıraya o saat döndürür, iniş aşağı dökardı. Değirmende çoğu zaman pehlivanların yerden koparmayı göze alamadıkları kara ekin çuvallarına yallah bismillah diye [...] kavgalarda küreği yabayı ya da çoban sopasını hele ki baltayı çekti miydi değme zaptiye çavuşu önünde duramazdı [...]”¹²⁰

¹¹⁸ A.g.e., s. 173

¹¹⁹ A.g.e., s. 42

¹²⁰ A.g.e., s. 28

Romanda Karı bey ve Aslı'dan başka “Osmanlı” olarak nitelenen roman kişisi yoktur. Kemal Tahir'in ilk romanlarından olan **Namuscular**'da çizilen bu iki kadın tipi, **Sağirdere** gibi, **Kelleci Memet** gibi romanlarda çizilen ve “Osmanlı” olarak nitelenen kadın tiplerinden farklıdır. Karı bey hikâyesine ver verilmesi açısından ve Bacıbey'le arasında kurabilecek benzerlik açısından Aslı'dan farklılık gösterse de “Osmanlı” ifadesinin ikisi içinde aynı fonksiyona sahip olduğu görülmektedir. Kemal Tahir'in gittikçe şeklini bulmaya başlayan Anadolu “Osmanlı” kadını tipinin ilk örneklerinden olmaları hasebiyle önemlilerdir.

3.2.5. Esir Şehrin İnsanları¹²¹

Sağirdere'den sonra 1956'te yayınlanan **Esir Şehrin İnsanları**, Kâmil Bey'in etrafında İstanbul'un işgali, Millî Mücadele, Serbest Fırka'nın kuruluşu ve kapatılışına kadar geçen dönemin anlatıldığı, **Esir Şehrin Mahpusu** ile devam edip **Yol Ayrımı** ile tamamlanan Esir Şehir üçlemesinin ilk kitabıdır. 1943-48 yılları arasında kaleme alınan roman¹²² **Yeni İstanbul** gazetesinde **Sağirdere**'nin hemen peşinden tefrika edilmiştir. **Esir Şehrin İnsanları**, II. Abdülhamid'in vezirlerinden Selim Paşa'nın oğlu olup, Mekteb-i Sultanî'yi bitirdikten sonra Avrupa'ya giderek eğitimini orada tamamlayan ve hariciyeci olarak Avrupa'daki birçok elçilikte görev yapan, sanat ve edebiyata karşı merak duyan resme de kabiliyeti olan Kâmil Bey'in Avrupa'dan işgal İstanbul'una dönüşüyle birlikte başlayan değişiminin ve dönüşümünün hikâyesidir. Kemal Tahir, **Notlar/Sanat, Edebiyat 1**'de Esir Şehir üçlemesi ile ilgili şu ifadesi romanın nerede durduğunu göstermesi bakımından önemli görünmektedir,

“[...] 1918'in İstanbullu Türk aydınları, ateş çöllerinden kan sellerinden geçerek kendilerini çöküntü kıyameti içinde buldular. [...] İmparatorluğun azametli ordularının silahlarını bırakıp toptan yere serildiği umutsuz bir dönemde yedi düvele karşı savaşmak zorunda kaldılar. Esir Şehrin Romanları işte bu sivil kahramanların en umutsuz şartlar altında, çıplak elleriyle savaşları nasıl kabul ettiklerini, gerçeklere dayanarak anlatır.”¹²³

¹²¹ Sander Yayınları, İstanbul 1969. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır.

¹²² Kemal Tahir, **Notlar/Mektuplar 15**, “... Savcılıkta süren tetkik, Cumhuriyet gazetesinden beklenen cevap.” s. 240, 267,

¹²³ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat, Edebiyat 1**, Bağlam Yayınları, s. 63-64, İstanbul 1989

İstanbul'a döndüğünde, paşa oğlu maddi sıkıntılarla karşılaşır. Sıkıntıyı bir nebze giderebilmek için babasından kalan birtakım emlaki elden çıkarmak ister. Memlekette olup bitenlere yanında yöresindeki insanlara, artık işgal atında olan kendi memleketine ne denli yabancılaştığını fark eden Kâmil Bey, kendini sorgulamaya başlar. Emlak işleriyle ilgilenmeye çalışırken Sultanî'den arkadaşı 116 Ahmet'le karşılaşır. Ahmet, Kâmil Bey'e Yine Sultanî'den açıktan Kuvayı Milliye taraftarlığı yaptığı için mimlenen sonra da bir bahane ile mahpus edilen arkadaşları Kız İhsan'ın çıkardığı **Karadayı** dergisi için, teknik hususlarda yardımcı olmasını rica ederler. Mehterhane'de yatan İhsan'ı ziyarete giderler. İhsan mahpusta olduğu için dergiden bahsederken artık işleri refikası Nedime Hanım yürütmekte olduğunu belirtir. Kâmil Bey, Nedime Hanım'ın kendisiyle karşılaşmadan önce yazar, bize İhsan'ın ağzından karısının bir portresini sunar. Aslında, Nedime Hanım'ın karakter inşası 116 Ahmet'le Kâmil Bey'le karşılaşmasından itibaren başlar. Millî Mücadele, Anadolu'dan konuşulurken konu Halide Edib'in meşhur Sultanahmet Mitingi'ne gelir. Nedime Hanım, ileride **-Kurt Kanunu'nunda-** göreceğimiz Perihan karakteri gibi ondan beklenilmeyecek bir cesaret ve özgüven gösteren karakterlerdendir. Nedime Hanım'ın bu değişiminin temelinde Halide Edib'in Sultanahmet mitingi olduğunu görüyoruz.

“ ‘Sultanahmet Mitingi’ni görmedim’ diye üzölmelisiniz! Kadınlar, muhallebici dükkânlarında, tiyatrolarda, kendileri için gerilen kafesleri, tramvaylarda, vapurlarda çekilen perdeleri, bir yıkış yıktılar ki... O gün Nedime benden daha erkekti vallahi... O zamana kadar “Erkek işlerine aklım ermez” diyen bir kadın... Bu sözle biraz da övünen bir İstanbul hanımı...¹²⁴

Romanın yegâne “Osmanlı” karakteri olan Nedime Hanım'ın erkek işine karışacağı düşünölemeyen bir “İstanbul hanımı”ndan, “erkek gibi” korkusuz bir kadın ve hatta bağımsız bir kadına dönüşümünde müessir olan bu mitingin ve elbette dinlediği kadının, Halide Edib'in etkisi üzerinde durulmuştur. Bu vurgunun yapılması mühim. Zira Halide Edib ve Kemal Tahir'in Osmanlı kadın tipleri arasında sıkı bir ilişki var olduğu aşikârdır. Bu ilişki yeri geldikçe belirtilmeye çalışılacaktır.

Halide Edib'in Sultanahmet Mitingi, sadece Nedime Hanım'ın değişiminde değil İhsan'ın kadına bakışının değişiminde de etkili olmuştur.

¹²⁴ Kemal Tahir, **Esir Şehrin İnsanları**, s. 130.

Halide Edib, **Türkün Ateşle İmtihanı**'nda Sultanahmet Mitingi ile ilgili kendisinden üçüncü şahıs olarak bahsederek şunları söyler: "İnanıyorum ki, Sultanahmet'teki Halide her günkü Halide değildi."¹²⁵ Mitingi dinleyen kadınlar, Nedime Hanım ve Fatma Hanım onu dinlemek için yola çıktıkları andan itibaren her günkü Nedime'yi ve her günkü Fatma'yı artık geri de bırakmışlardır. Nedime Hanım'ın kocası İhsan'ın, "Sultanahmet Mitingi yapılmış olmasaydı, ben Nedime'yi Babî'li'ye çıkaramazdım! Bunun ne kadar dehşetli bir karar olduğunu kestirirsiniz! Hayvan gibi kıskancım bi kere... Sonra iliklerime kadar Doğuluyum!"¹²⁶ ifadesinden onun da artık her günkü İhsan olmadığı anlaşılıyor. Halide Edib'in romanın Nedime Hanım ve Fatma Hanım gibi (Fatma Hanım, **Esir Şehrin İnsanları**'nda Osmanlı olarak tanımlanmasa da serinin diğer bir kitabı olan **Yol Ayrımı**'nda bu şekilde nitelenecektir. Bu üç kitapta da önemli bir yere sahip olan ve tanıdığımız andan itibaren değişmeden kalan bu karakterin özelliklerini bütün olarak ele almak gerekmektedir) iki Osmanlı kadın, kendileri değişim geçirmekle kalmamış bir de kocalarının değişiminde de etkili olmuşlardır. Fatma Hanım'ın kocası Ramiz üzerindeki etkisini ileride göreceğiz.

Bizce Halide Edib'in Kemal Tahir'in **Esir Şehir** üçlemesi ve devamında oynadığı rol oldukça mühim. Bu romanlarında Osmanlı kadın karakterlerin çizimindeki etkisi bir yana, anlatının içinde her daim varlığının hissedildiği ilham verici ve harekete geçirici bir güç olarak da var.

Kemal Tahir'in ailesinin hayatını anlattığı eseri **Bir Mülkiyet Kalesi**'nde¹²⁷ babası Abdülhamit'in yaveri, saray marangozhanesinden, kâh dülger kâh zabıt, zamanında Sivas'tan İstanbul'a göçmüş Mahir Efendi, kolunda Müslüman kadını Beyoğlu'nda piyasaya çıkmış Fransız paşasını çeker vurur. Paşanın koluna girmiş kadını da. Oradan Anadolu'ya geçecektir artık. Adapazarı civarındaki Yayalar köyünde Yahya Kaptan efradından İbrahim'le beraber dolanırlar. İbrahim buralardan Anadolu'ya kimleri "aşırıldıklarını" Mahir Efendi'ye anlatırken "Geçenlerde... Epi oluyor, dedi, bir karı ile beş altı herif geçirdik" diye bu kadına gösterilen hürmetten ve ismi olmaksızın kim olduğundan bahseder,

¹²⁵ Can Yayınları, E-kitap 1. Sürüm, İstanbul 2013, s. 53

¹²⁶ Kemal Tahir, **Esir Şehrin İnsanları**, s. 130

¹²⁷ Bu roman, Kemal Tahir'in vefatından sonra arkasında bıraktığı "sarı defterler"deki notlarından derlenerek 1977 yılında yayınlanmıştır. Ancak yazılış tarihinin çok daha önce olduğunu romanın sonuna düşülen 5.8.1946 Çorum Cezaevi notundan biliyoruz.

- Karı kitapçıymış... Kitap yazarmış... (...) Cümlesine, Tabur kumandanı gibi emir veriyor.
- (...)
- Demek ki akıllı bir kadın! Dünya ve ahret bacım olsun.
- (...) Kadının yüzüne bakamıyorsun ki birader! Kalbine kötülük getirmek ne mümkün!
- Doğrusun, Arslanın erkeği var da dişisi yok mu? İstanbul'da da bir karı türemiş. (...) Karı, karşılığı ile bayraklar yaptırmış. Osmanlı sancakları ama, bezi kırmızı değil... Siyah bez üzerine bayraklar! (yüzümüzün karası bayrağa vurdu) mu demek istedi, yoksa, (Biz bu lekeyi birgün temizleriz mi?) demek istedi. Elbet bir manası olacak. Düşman bile üzerine varamadı. Meydanda feryad etmiş: "Hey erkekler, neredesiniz? Vatani, milleti kime bıraktınız?" diyerek...
- Dur bakalım... İşte dediğim karı o karı... (...) Babayiğit...
- Şimdi inandım. O karı otuz tane Tabur kumandanına bedel bir karı...¹²⁸

İbrahim, Mahir Efendi'yi kayınbiraderi Servet'in yanına bırakır. O da Anadolu'ya geçenlere yardım eder. O da aynı kadından bahseder ama bu sefer adı verilir, "Kadın dediniz de aklıma geldi. Biz burada bir kadın geçirdik adı Halide Edib Hanım!"

Kemal Tahir burada da, Halide Edib'le ilgili olarak yine aynı vurguyu yapar: "Karı bir orduya bedeldi vesselam!"¹²⁹ İnsanların üzerinde bıraktığı etki, yarattığı takdir duygusu, erkek gibi kadın oluşu, her yerde takip eder anlatıyı. "[...] Kadın değildi canım! Bir orduydı. Görürsün Yunan'a çok iş açar o [...]"¹³⁰

Mahir Efendi, Servet'e karısı Canseza hanımdan bahsederken onun için, "O, Ankara'ya giden karının becerdiği işleri belki beceremez ama, herhalde onun kadar yüreklidir"¹³¹ der.

Halide Edib, 'mücadelenin bir neferi'dir. Hem de kuvvetli bir neferi. Kemal Tahir'in, İstanbul'un işgaliyle başlayan Millî Mücadele ve Cumhuriyet ile devam eden Serbest Fırka'nın kurulmasına ve kapatılmasıyla nihayete eren dönemi anlattığı romanlarında, Osmanlı kadınlarının hepsi "mücadelenin bir neferi"dir. Zira "Bir kadın evvela Osmanlı, bir vatanperverdir."¹³² "Ben İzmir'in işgalinden sonra hemen hemen bu meseleyi kimse ile konuşmamıştım. Fakat istiklâl mücadelesi bende bir

¹²⁸ Kemal Tahir, **Bir Mülkiyet Kalesi**, Tekin Yayınevi, 1982, s. 280-81.

¹²⁹ A.g.e., s. 294.

¹³⁰ Servet, "Şu devri hayırlısıyla atlatalım. İstanbul'a gideceğim. On lira olsa kitaplarından birisini alacağım. Okurum da aklım açılır" diye devam ettirir. A.g.e., s. 301.

¹³¹ A.g.e., s. 299

¹³² Nazan Aksoy, **Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet**. İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.39.

çeşit kutsal delilik halini almıştı. Artık şahıs olarak yaşamıyordum. Bu kutsal deliliğin bir parçasından ibarettim.”¹³³

Henüz Nedime Hanım’ın Osmanlılığına değinilmeyen romanın ilk kısımlarında, onun bir erkekten daha erkek olduğunun kocası tarafından zikredilmesinin önemli olduğunu düşünüyoruz. Kemal Tahir’in iki gruba ayrılabilir olan “Osmanlı” kadınlarının sonradan şekillenen grubunda, bu karakterlerin kadınlıklarından bir biçimde vazgeçmiş, dişilikleri geri planda kalmış kadınlar olduklarını görüyoruz. Halide Edip de, Millî Mücadele yıllarında kadın kimliğini büsbütün bastırmış, adeta “Halide denilen yaratık artık vücuduyla ilgisini kesmiş”¹³⁴, cinsiyetsiz bir kimlikle mücadelenin içinde yer alır.

Kâmil Bey, İhsan’ın teklifini kabul edip Nedime Hanım’a *Karadayı* gazetesini çıkarmasında yardımcı olmaya başlar. Karadayı idarehanesine gitmek için evden çıktığında henüz tanışmamış olduğu Nedime Hanım’ı, “Osmanlı İmparatorluğu’nun işgal atındaki başşehirinde gazetecilik yapan bu Türk kadını”¹³⁵ merak eder, Avrupa’da gördüğü, tanıdığı emsalleri, “erkekleşmiş, daha doğrusu çoğunluğu gülünç derecede züppeleşmiş [...] hemen hepsi, iki cins arasında bocalayan eksantrik yaratıklar”¹³⁶ olan yazar kadınları gözünün önüne getirir. İpek çarşafı bir İstanbul hanımefendisini bir türlü idarehaneye uyduramaz zihninde. Babî’li’ye geçip idarehaneye girdiğinde karşılaştığı sefalet Kâmil Bey için, tanışmak için heyecan duyduğu o “destan kahramanı kadın”ın solgun ve hastalıklı görünümünün sebebidir. Halbuki, arkadaşı İhsan gazete idarehanesinden bahsettiğinde Avrupa’da daha önce gezdiği gazete idarehanelerine benzeyeceğini “hiç olmadı” onda biri kadar olacağını düşünmüştür. Ahmet her ne kadar “ufak bir sermaye uydurup” dediyse de Kâmil Bey, bu kadarını bulmayı ummaz. Velhasıl, kendisine idareyi bu sefil görünüşten kurtarmak görevini biçer. Evde, hiçbir eserin üretilmediği ve üretilmesine hiçbir faydası dokunmadığı çalışma odasında duran takımı idarehaneye taşımaya karar verir. Elden fildişi bir buda heykelini çıkarttıktan sonra, eline geçen parayla eksikleri gidermeye çalışır. Eşyalar getirilir. İdarehane döşenir. Kâmil Bey, han odabaşısı Süleyman Ağa’ya Nedime Hanım’ın bu değişiklikten hoşnut kalıp kalmayacağını sorar. Bu sorusunun karşılığı şu olur,

¹³³ A.g.e., aktaran Nazan Aksoy, s. 93.

¹³⁴ Halide Edib, *Türkün Ateşle İmtihanı*, s. 39

¹³⁵ A.g.e., s. 145

¹³⁶ A.g.e., s. 145

“Nedime Hanım, böyle şeylere pek aldırılmaz. Ben bunca yaş yaşadım. Anadoluluyum. Bizim oralarda *Osmanlı karı* çoktur. Yani yiğit karı... Lâkin böylesine hiç rastlamadım. Aslan canım... Aslanın kendisi... Bizim gibi bin tane erkek kurban olsun... Akraba mısınız?

— Evet.

— İhsan Bey’i hapsedtiler... İhsan Bey de mert adam, ama Nedime Hanım daha erkek...”

Nedime Hanım’ın yine eşinin söylediği o bilindik İstanbul hanımefendilerine benzemediği, hatta kadın değil, kocasından daha erkek bir varlık olduğu vurgulanır. Süleyman Ağa’nın kullandığı “Osmanlı karı” yine kendisi tarafından “yani yiğit karı” diye açılır.

Esir Şehrin İnsanları romanında Osmanlı olarak nitelenmemiş olsa da daha sonra yalnızca “Osmanlı kadın” olmaklığın değil, “kadın” olmaklığın da ideali olacak olan Fatma Hanım’ın üç romana yayılan karakterizasyonunun parçalarını toplamak gerekiyor. Nedime Hanım, romanın “Osmanlı” olarak tanımlanan tek karakteri olsa da **Esir Şehrin Mahpusu**’nda şöyle bir bahsedilip geçilmesinin dışında yer almıyor. Ancak Fatma Hanım varlığıyla üçlemeyi dolduruyor. Hatta daha sonra göreceğimiz gibi üçlemeyi aşp bir başka romana da taşıyor.

Gülcemal vapuruyla Anadolu’ya geçirilmek üzere sandık dolusu belgeyi Nedime Hanım’ın yerine götüren Kâmil Bey, vapurun çaycısı Ramiz Efendi’ye verirken yakalanır. Bekirağa bölümünde sorguları yapılır. Davaları sonuçlanana kadar Ramiz Efendi’yle burada kalacaklardır. Kâmil Bey’in eşi ve halası ziyaretlerine geldiği bir gün, Ramiz Efendi’nin eşi Fatma Hanım da gelir. Çay hazırlığı yapıldığını gördüğünde kutlama mı yaptıklarını sorar. Zira İnönü Muharebesi kazanılmıştır. Haberlerinin olmadığına şaşırان Fatma Hanım konuyla ilgili ne biliyorsa anlatır. Ona siyaset konuşmamasını söyleyen askere “bit görmüş titiz bir kadın gibi gözlerini kısıarak” bakar, onu tersler. Korkusuzdur. İki tutukluyu mutluluktan ağlar vaziyette orada bırakır. İnönü müjdesiyle odaya dalan Fatma Hanım, Kâmil Bey’i duyulandırır.¹³⁷ O, eşi Nermin’in neden meseleyi Fatma Hanım gibi görüp benimseyemediğini anlayamaz. Ramiz Efendi’ye Fatma Hanım’ı davaya nasıl inandırdığını sorar. Buna cevap verebilmek için seferberlikten başlar anlatmaya. Dövüşmeye gittiğinde arkasında bıraktığı “Kapalıçarşı’yı bulmayı beceremez bir

¹³⁷ Fatma Hanım’ın İnönü müjdesini getirişi serinin diğer romanlarında da sıklıkla anılacak, Kâmil Bey, Ramiz Bey’e Fatma Hanım’a iletmesini istediği şu sözünü anlatının sonuna kadar tutacaktır, “Teşekkür ederim. Hiç yorulmasınlar. Bize getirdikleri İkinci İnönü müjdesini, ömrümün sonuna kadar minnetle hatırlayacağım. Bunu kendilerine lütfen söyleyin”. **A.g.e.**, s. 427.

kadıncağız” olan Fatma Hanım’ın “ana kartal”a dönüşümü de bu hikâyededir çünkü. Bu konuyu uzunca ele almamızın sebebi de Ramiz Efendi ile aynıdır: Mütareke ilan edildiğinde İstanbul’dadır Ramiz Efendi. Üçüncü iznidir. İstanbul’da yeni bir alaya verilmiştir ve cepheye gönderilmek üzereyken Mütareke ilan edilir. Uzun zaman kaçakmış da o yüzden yenilmişler gibi bir hisle dolanmış. Çok büyük bir namussuzluk yapmış gibi hissetmiş. “Tarif edilemez bir yorgunluk” içindeymiş. Ne öğretmenliğe yeniden dönebilmiş ne başka bir şey yapabilmiş. Düşman İstanbul’a girmiş, İzmir işgal edilmiş ama o kahvede tavladan başını kaldırmıyormuş. Bir akşam yine kahvedeyken Fatma Hanım, adeti olmadığı halde oğulları Kadir’i, Ramiz Efendi’yi çağırсын diye göndermiş. Yemek yenmiş. Kahve içilmiş. Halide Edib’in Sultanahmet mitingine gitmiştir Fatma Hanım. Biraz uzun da olsa Ramiz Efendi ile aralarında geçen konuşmayı, Fatma Hanım’ın karakterizasyonu bakımından önemli ve hem Esir Şehir serisinde hem de Kemal Tahir’in Osmanlı kadınları arasında neden özel bir yere sahip olduğunu gösterdiğini düşündüğümüz için alıntılıyoruz:

— Oraya binlerce kadın toplandı. Nutuk söylediler.

— Ne nutku?

— Nutuk... Biz hepimiz ağlaştık! Akıllı kadınlar, kara bayraklar yapmışlar. Erkeklerle “Eğer vatanı kurtarmayacaksanız, örtülerimizi siz örtünün!” diye bağırdılar. Biz ağlaştık. Sade biz değil, aramıza bir de Fransız bahriyelisi karışmıştı. Halimizi görünce gâvur askeri de ağladı. “Dilimizi anlamayan gâvur askeri imana gelirse...” dedim can başıma sıçradı.

— Peki!

— Bir de “Peki!” diyor, Müslümanlar! Dönüşte Nuri Usta’ya uğradım. “Ne olacak!” diye sordum. Anadolu’da dövüşüyorlarmış. Burada, harıl harıl hazırlık varmış. Sırası gelince sana da açılacaklarmış... Sana ne zaman sıra gelecek? Şimdiye kadar bize neden sıra gelmedi bakalım? Gâvur askeri ağlayana kadar... O kadınlar, o kara bayrakları yapıp sokağa çıkana kadar... Söylesene efendi?

Fatma bunları pek yavaş söylediği halde, ben nedense “Bağıрма yahu!” demişim. Sonra yalandan çıkıştım:

— Sen öyle nutka falan kulak asma! Hem senin bu işlere aklın ermez...

— Aklım ermez mi? Ne demek! Hemen şimdi Nuri Usta’yı bulacaksın... Şimdi.

— Ne olacak?

— Hazırlık varmış. Hazırlığa karışacaksın... Karışmadın mı, bak sonu fena olur.

— Nasıl fena?

— Artık bilmem... Seni yorgun sayıyorlar. Cephelerde dolanmış da yorulmuşsun. Sen cephelerde yoruldunsa, ben yorulmadım.

— Yani, bu sefer de sen mi gideceksin hatun?

Güler gülmez hata ettiğimi anladım. Fatma ömründe hiçbir gün olmadığı kadar ciddiye. Kadir’i doğururken bile olmadığı kadar... Yüzüme bir an nasıl baktı? İşte o öfkeli dişi hayvan bakışını asla unutamam. O bakış, içimde çoktan beri uyuyan dövüşçü erkek ruhunu yakasından tutup sarstı. Budala dalgınlıktan ayıldım. Merakla, hatta biraz iğrenerek yüzüme bakıyor, karşılık bekliyordu.

Koşup kucakladım. Bir ağlama tutturdu. Boğulacak... Bir taraftan da: “Git... Hadi... Nuri Usta’ya! Çabuk... Bu geceden tezi yok...” diyordu.

İşte, benim harp ederken sırtımı dayandığım aşılmaz dağ, demin gördüğünüz o küçücük kadındır. Kadir'in annesi...
— Kadın falan değilmiş kardeşim, adeta bir “millet”miş.¹³⁸

Ramiz Bey'in sırtını yasladığı, ona savaşma cesareti veren kadın, Fatma Hanım, Kâmil Bey'in gözünde her şeyden daha kıymetlidir. Milletin içinde Fatma Hanım gibi kadınların olması onun getirdiği İnönü Zaferi haberinden bile daha önemliydi. Fatma Hanım, yerine hapiste yattığı, romanın “Osmanlı”sı Nedime Hanım'dan “çok daha yüksek, çok daha kudretli, daha güvenilir[di]”.¹³⁹

3.2.6. Hür Şehrin İnsanları¹⁴⁰

1949'da tamamlanan ve Kemal Tahir'in vefatından sonra 1974'te iki cilt halinde yayınlanan roman, yazarın Cumhuriyet dönemini konu aldığı ilk romanıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarının işlendiği roman, Murat karakteri etrafında şekillenir. “Fakir-i Pürtaksir”, “Avukat Kâtibi”, “Kör Uçuş” ve “Batak” bölümlerinden oluşur.

İşsiz, Şehzadebaşı'ndaki bir kahvenin üst katında her şeyiyle yoksulluğunu gösteren eşyalarla dolu bir odada kalan Murat'ın etrafında şekillenen roman, daha yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu durumu anlatır. Serbest Fırka'nın kurulmasıyla tarafların kendisini iyice belli ettiği kısa sürede eski İttihatçıların durumu, halkın tepkisi, Murat'ın Halkçılığı, halkın Serbest Fırka'ya can simidi gibi sarılması, yakın ve uzak tarih, Doğu ve Batı üzerine Kemal Tahir'in vaz geçilmez karakterlerinden İttihatçı eskisi Doktor Münir'in tespitleri romandaki başlıca konulardır.

Murat'ın en yakın arkadaşı, muhalif Serbest Fırka'nın açılmasıyla beraber, kendine destekleyecek bir taraf bulan ve bir şair olan Ertuğrul Hikmet, Murat'la Türkiye'nin bu yeni siyasi tecrübesiyle ilgili konuşurlarken Murat, Halk Fırkası'na ve Mustafa Kemal'e olan yılmaz inancı sebebiyle arkadaşlarının nasıl olup Serbesti olduğunu anlayamadığından bahseder. Bunun üzerinde Ertuğrul Hikmet, bir çocukluk hatırasını anlatır: Bir gün, annesinin ona aldığı pırıl pırıl lastik topunu Süleymaniye'nin avlusuna götürür, arkadaşlarıyla oynamaya başlarlar. Nasıl olursa olur, arkadaşından gelen top ayağının üstüne bir güzel oturur, havalanır gider tuvaletlerden birinin içine giriverir. Mal canın yongasıdır elbette, bunun yanında yeni

¹³⁸ A.g.e., s. 413

¹³⁹ A.g.e., s. 413

¹⁴⁰ İthaki Yayınları, İstanbul 2005. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır.

alınmış gıcır lastik topun hesabını anneye vermenin korkusu da bir yandan Ertuğrul Hikmet'i sarar. Ne yaptıysa ne ettiyse topu almak mümkün olmaz. En son elleriyle tuvalet taşına dayayıp ayaklarıyla almaya karar verse de sonuç, "kubur deliğine" omzuna kadar gömülmesi olur. Neticede topuna kavuşsa da tuvaletten çıkmaya muvaffak olamaz.

"(...)Neyse ki birisi akıl edip eve koşmuş. Valdeye serencamı haber vermiş. Valde gayet tedbirli hatundur. "Osmanlı karı" derler ya, işte ben, "Osmanlı karı" diye benim valdeme derim.

-Lağımçılara mı haber vermiş?

-Hayır, daha basit. Çamaşır ipini hamilen, tabii bedduanın binini bir paraya savurarak canından bıktığını, başını alıp gideceğini, Allah'ın neden ruhunu kabzetmediğine şaştığını söyleyerek, yel yepelek, yelken kürek... (...) valdenin mübarek sesini "Hay yetişmeysesice... Emeklerim, emdirdiğim sütler haram olsun... Ne işin var orada!" derken işittim.

-(...) İpi sarkıttılar. Tutuyorum. Hep tek elle... Öteki el topla meşgul... (...) Nihayet valdem akıl etti. "İpi beline sar!" buyurdu. Türlü meşakkatlerle belimize doladık. Bizi hayamola yukarı aldılar. Dünya yüzüne çıkar çıkmaz n'apsam beğenirsiniz? (...) "Anneciğim" diye hatunun üzerine yürümüşüm! Sarılıp da ağlayacağım. İşte o anda içinde çabaladığım pis dehşetten daha büyük bir dehşete kapıldım. (...) Annem, ceylan gibi geri sıçradı. Suratı karmakarışık! Sanki ben birdenbire yılan olmuşum!

"Üstüme gelme rezil!" diye nefretle bağırdı, "gelme... Geri dur!" şakası yok birader iki adım atsam, bir vuruşta beni sinek gibi ezecek... Ben bu hikâyeyi neyin üzerine getirecektim! Haa... Evet! "Anne şefkati" derler, "Evlat muhabbeti!" derler ya... Bunların hepsi şarta muallak şeyler. Bir annenin evladına sarılması için oğlanın lastik top alacağım diye boka batmaması lazım."¹⁴¹

Kemal Tahir'in ilk romanlarından olan **Hür Şehrin İnsanları**'nda da diğer erken romanları gibi kadına yapılan "Osmanlı" nitelemesinin, mertlik, korkusuzluk ve dirayet gibi çağrışımları olan bir fonksiyonu vardır. Ertuğrul Hikmet'in, "Osmanlı karı" olarak nitelediği annesi, adeta bir cengaverdir. Daha öncede belirttiğimiz gibi, Kemal Tahir'in bu ilk romanlarında daha sonra detaylı olarak inşa edeceği Osmanlı kadın prototiplerini görürüz. İlk romanlarında iki farklı Osmanlı kadınından - cinsiyetleri ön planda, şehvet düşkünü, fattan kadınlar ve güçlü, metin, korkusuz, kadınsı özelliklerinden bahsedilmeyen, cinsiyetsiz diyebileceğimiz kadınlar- bahseden Kemal Tahir'in daha sonra, yalnızca ikinci türden özellikler taşıyan kadınları Osmanlı olarak nitelediğini ileriki bölümlerde göreceğiz. Bunun dikkate değer bir ayrıntı olduğunun kanaatindeyiz. **Hür Şehrin İnsanları**'nda geçen bu hikâyenin değerlendirmeye değer görmemizin ve alıntıyı uzun tutmamızın sebebi

¹⁴¹A.g.e., s. 599-601

yalnızca Ertuğrul Hikmet'in annesini "Osmanlı karı" olarak nitelemesi değil, aynı zamanda bu kadın tipinin gelişmiş biçimini **Devlet Ana**'da Kerimcan'ın annesi Devlet Hatun'da ve Esir Şehir üçlemesinin Fatma Hanım'ında görülmesidir. Devlet Hatun, oğlunun kılına zarar gelse dünyayı yerinden oynatacak bir sevgiye sahip olmasına rağmen Kerimcan'ın başını kitaplardan kaldırıp abisinin öcünü alması için kılıç kuşanmaya kırbaçlaya kırbaçlaya mecbur bırakacak bir gözü karalık, dirayet ve mertliğe sahiptir.¹⁴² Hikâyenin ve Ertuğrul Hikmet'in "Osmanlı" olan annesinin Fatma Hanım'la olan ilişkisi biraz daha farklıdır. Şöyle ki: Burada yani **Hür Şehrin İnsanları**'nda Murat'ın arkadaşı Ertuğrul Hikmet'in başına gelen bu olay, **Yol Ayrımı**'nda Fatma Hanım'ın oğlu Kadir'in başına gelir. Her ne kadar Kâmil Bey'in kızı Ayşe'ye, Murat'ın başından geçmiş gibi anlatsa da, arkadaşının tuvalete düşen topunu para karşılığında almak için kubura düşen Kadir, "İstemem, bir çeyrek için kubura düşen oğlanı istemem" diye bağırarak, çamaşır ipiyle gelip oğlunu oradan çıkaran, "Annecim!" diye üzerine gelen oğlunu "Tutun şunu, istemem" diye kaçan da Kemal Tahir'in bir diğer "Osmanlı" kadını Fatma Hanım'dır. Hikâyenin **Yol Ayrımı** versiyonunda Fatma Hanım'dan "Osmanlı" kadın olarak bahsedilmez. Ancak aynı romanın başka bir kısmında Murat onu "Osmanlı" olarak tarif edecektir.

3.2.7. Yediçinar Yaylası¹⁴³

1854 Kırım Savaşı ile 1908 II. Meşrutiyet yılları arasında Çorum dolaylarında geçen **Yediçinar Yaylası**, Kemal Tahir'in Çorum üçlemesi diye de bilenen serisinin ilk kitabıdır. **Yediçinar Yaylası**, peşinden gelecek olan **Köyün Kamburu** ve **Büyük Mal** romanlarıyla beraber, Anadolu'da bir kasaba üzerinden Osmanlı Meşrutiyet döneminden Türkiye Cumhuriyeti'ne doğru evrilen bir memleketin hali pürmelalini anlatır ve Anadolu insanının bu süreç içerisinde nerede durduğunu göstermeye çalışır. Bu tarihsel dönemin romanın kurgusundaki yeri, Kemal Tahir'in Batılılaşma sonrası Osmanlısı ile ilgili yaklaşımlarını ortaya açıkça koyuyor olması, Osmanlı modernleşme hareketlerinin Anadolu'ya nasıl yansımış olabileceği ve siyasal olduğu kadar toplumsal hayata nizam verme amacı taşıyan bu hareketlerin Anadolu'nun Çorum şehrinde nasıl bir etkisi olabileceğini okuduğumuz bu romanın yalnızca bu özelliğiyle bile Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olduğunu düşünüyoruz.

¹⁴² Kemal Tahir, **Devlet Ana**, Tekin Yayınevi, Sekizinci Basım, t.y., s. 124-27.

¹⁴³ Bilgi Yayınevi, Ankara 1970. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır.

Kemal Tahir'in romanlarının neredeyse tamamında uyguladığı toplumsallığın ve tarihselliğin birlikteliği bu romanında da kendisini gösterir. Taner Timur, Kemal Tahir'in **Yediçınar Yaylası**'nda "XIX. yüzyıl başlarında, İttihatçı yönetime kadar olan dönemle ilgili sosyal bir panoramayı, Engels'in Osmanlı Devleti'ni 'feodalizmin ilkel ve barbar biçimleri'"¹⁴⁴ şeklinde betimlediğini, "anokranik olsa bile evrensel bir nitelik taşıyan ilkel feodal bağları II. Mahmud'un reformalarına, hatta daha sonraya kadar" uzattığını ifade eder. **Yediçınar Yaylası**'nda Meşrutiyet sonrası güçlenen ayanlar, iktidar mücadelesi, Meşrutiyete getiren süreçteki toplumsal değişimler, ayaklanmalardan bahsedilir.

Burada, **Yediçınar Yaylası**'nda gayrimeşru bir şekilde âyân olan, âyânlığını kötüye kullanan, yalancı, düzenbaz, sahtekâr, sahte *başıbozuk paşası*, sahte *hacı* Dilaver Ağa romanın ağalık=burjuvazi=mülkiyet argümanını sırtlanan karakteridir. Romanda bir yandan Tanzimat'tan sonra yaşananlar eleştirilirken bir yandan da Çorum'un bir köyü üzerinden devletin o makro tarih anlatısında kendisine önemli bir yer edinmiş, sosyal hayatın yeniden tanziminin ve toplumsal değişikliklerin, devletin çöküşüne ve sonrasına kadar bu etkileri devam edecek olan bir olayın Anadolu'da bu ıslahatların varlığından söz etmenin pek de mümkün olmadığı iddiasını ortaya koyuyor:

" 'Gâvura, gâvur denmeyecek' fermanının duyulup unutulmasından buyana, on beş yıl geçti. Bu on beş yıl içinde Osmanlı padişahı, Mısır'ı elden çıkardı, memleketin iki yerinde patlayan iki büyük ayaklanmayı bastırdı, tam on üç defa sadrazam değiştirdi, ama Çorum'un düzeninde göze görünür hiçbir değişiklik yapamadı. Eğer Kambur Kadı çıkagelmeseydi, belki kıyamete kadar hiçbir şey değişmeyecekti.

'Hiç meraklanma, kardeş, ferah ol' demiş. 'Ben ayan kaldıkça sana ölüm yok. Osman emmim boşuna korktu da yüreğini çatlattı. Biraz sabretseydi iyiydi. İstanbul'da okunan ferman buraya yetişemez. Aralıkta bir yerde kaybolur. Biz hiç mi ferman görmedik? Keyfine bak. Mültezimliğin mültezimlik...' ”¹⁴⁵

Kemal Tahir'in daha sonraki tarihsel dönemleri ele alan romanlarında da görülecektir ki, Cumhuriyet sonrasında devlet hâlâ "Osmanlı"dır; çünkü Cumhuriyeti kuranlar da cumhur da Osmanlı'nın devamıdır.

¹⁴⁴ Taner Timur, **Osmanlı-Türk Romanından Tarih, Toplum ve Kimlik**, s. 180.

¹⁴⁵ Kemal Tahir, **Yediçınar Yaylası**, s. 14.

Kendi dünyalarında, kendi dramlarıyla boğuşan insanlardır Kemal Tahir'in insanları. Kemal Tahir, **Yediçınar Yaylası**'nın neyin romanı olduğunu şöyle ifade ediyor:

"Biz, toplumumuzda Batı'dakine benzer feodalite bulunmadığı kanısındayız. Bazen derebeyi, genellikle de bugün ağalık diye adlandırılan sosyal müessesenin tarihi bizde devlet memurluğuna "vazifeciliğe" bağlı olarak "bir çeşit devlet memuru gibi" yaşamaktadır. Ağalık, Doğu'nun bazı çevreleri sayılmazsa, Anadolu'da mutlaka babadan oğula geçen bir miras değildir. Bir yatkınlıktır. Bir babanın üç oğlu olduğu halde, ağalık bunlar işi beceremedikleri için ailenin damatlarından ya da yeğenlerinden birine geçebildiği gibi, büsbütün yabancı bir ailenin becerikli kişisine de geçebilir. **Yediçınar Yaylası** gerek soyluluk, gerekse zenginlik bakımından nüfuzlu kişi haline gelmenin bizdeki Batı'ya benzemez özelliklerini anlatmaktadır."¹⁴⁶

Kenan'ın annesi, Ömer'in karısı Saime Hanım da romanın Osmanlılarından birisidir. Evlerinin ahırına, sözde Kerbelâ'dan göçüp gelenleri yerleştiren Ömer Efendi'yi ve eşi Saime Hanım'ı anlatıcı şöyle çizer,

"[...] Büyük karısından biraz çekiniyordu. Hem dayısının kızı olduğundan hem de kendisine oğlan doğurduğundan... Saime Hanım özü sözü doğru, yiğit *Osmanlı karı*ydı. Otuz beş yıldır evliyidiler. Artık bacı kardeş olmuşlardı. Evi çekip çeviren, ardı arası kesilmez misafirleri ağırlayıp yüzünü gece gündüz ağartan hep Saime Hanım'dı."¹⁴⁷

Daha önce de örneğini gördüğümüz gibi, **Yediçınar Yaylası**'nın "Osmanlı karı"sı Saime Hanım da kadınlığından sıyrılmış, cinsiyetsizleştirilmiş bir kadın olarak çizilmekte. Otoriter, etrafında saygı ve korku uyandıran ancak olaylar üzerinde pek de etkisi olmayan bir roman kişisi.

Misafirlerini hamama götüren Saime Hanım, ısmarladıkları faytonlarla konaklarına dönerlerken, onları izleyen köylüler "Osmanlılığını her zaman övdükleri" Saime Hanım'a seslenir, yaptığı işin ne mübarek bir iş olduğunu ama ayağını denk alması gerektiğini yoksa bu misafirlerin evini başına yıkacaklarını söylerler.¹⁴⁸ Saime Hanım, ağırlığını hissettiğimiz bir karakter değildir. Ancak Ömer Ağa'nın bir şeyler yapmaya karar verdiği zamanlarda, etrafta seyirci konumunda olan roman kişilerinin

¹⁴⁶ Kemal Tahir'den aktaran Naci Çelik, "Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması", **Türkiye Defteri** 6, Nisan 1974, s.30

¹⁴⁷ Tahir, **Yediçınar Yaylası**, s. 156

¹⁴⁸ **A.g.e.**, s. 206

Saime Hanım'ın Ömer Ağa'nın bu kararına ne tepki vereceğinden bahsedilir. Saime Hanım'ın genellikle ağanın yaptıklarından pek de memnun olmadığı anlaşılır. Saime Hanım'ın ağırlığı ahalice de bilinmekte, kendisine saygı duyulmaktadır. Bütün bu saygıya ve korkuya rağmen yine de etkisi hiçbir zaman görünmeyen bir "Osmanlı karı"dır, Mazmanoğlu'nun annesi Karı bey gibi.

3.2.8. Köyün Kamburu¹⁴⁹

Çorum üçlemesinin ikinci kitabı olan **Köyün Kamburu**, Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde geçer. Kızı Petek'in Hasan'la "oynaştığını" Çalık Kerim'den duyan Mahir Ağa, onu rahmetli kardeşinin oğlu Marazlı Selim'le evlendirmeye karar verir. Evin kadınları bu duruma itiraz da etseler, araya Muhtar Kadir Ağa da başkaları da girse Petek'i Marazlı Selim'le evlendirir. Aslında mesele Petek'in hovarda peşinde oluşu değil, malı yabancıya kaptırma, toprağın bölünüp elde kalmayacağı ihtimalidir.¹⁵⁰ Muhtar'ın bu işin ileride bir rezilliğe sebep olabileceği uyarılarına kulak asmayan Mahir Ağa, evlenmelerinden üç sene sonra Çalık Kerim'in kızının Hasan'la beraber olduğu haberini yetiştirmesiyle kızını Hasan'la yakalar. Akşamınaysa elinde sopası, karısının karşısına dikilir:

-Ben ikinizi de kesmez miyim kahpeler? diye bağladı/bağırdı, ben sizi dere boyuna indirip gâvur niyetine haaa...

Mahir ağanın karısı *Osmanlı karı*lardandı. Kuru gürültüye papuç bırakmadı.:

-Sen bu işin, buna varacağını vaktiyle bilemedin mi, ne güzel bildin? diye dikildi. Kâhya Kadir ağamı ben sana yollamadım mı? Mal sevdasına düşmeyeydin, vara iki tarlamız eksik olaydı.

-Sus karı... "Yavaş" dedim namussuz... Hele şuna hele... ulan ben seni sopaya yatırınca...

-Sopaymış... Hiç yatıramazsın. Suç hep sende...¹⁵¹

Kızının evliyken Hasan'la beraber olması "kuru gürültüye papuç bırakmayan" bu "Osmanlı karı"sı için önemli bir mesele değil. Petek'in annesinin Osmanlılığı düpedüz korkusuzluğundan ve sözünde diretmesinden ileri gelir. Tıpkı Ümmühan'ın Osmanlılığı gibi.

¹⁴⁹ Bilgi Yayınevi, Ankara 1970. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır.

¹⁵⁰ A.g.e. s. 141

¹⁵¹ A.g.e., s. 142

Romanın bir başka “Osmanlı”sı da Çalık’tır. Burada da “Osmanlı”, tıpkı **Rahmet Yolları Kesti**’de Kavlak Ali için kullanıldığı biçimiyle vardır. Kara Abuzer, Çalık Hafız’la

“İşte bunu beğenmedim Hafız, hiç beğenmedim. Bizim işimiz salt kuzu yemek mi? Gizli meseleler konuşulacak! İşte gene yeri geldi, silahşorlukta *Osmanlısın* ama, bundan gerisine aklın hiç ermemekte... Böyle şeyler iki kişi arasında gizli konuşulur. Sen bu seferlik yalnız gel de...”

Abuzer ağa susup karşılık bekledi. Çalık Hafız, kurt gibi sırtarak gülüyordu.”¹⁵²

İstanbulu sürgün gazeteci Refik Bey, Kara Abuzer, Başkatip Mecit, Tapucu Edhem Bey ve Çalık. Çalık’ın nişancılığı üzerine iddiaya girilir. Eğer kuşu vurursa Tapucu Edhem beyin nagant tabancası Çalık’ın, vuramazsa onun alman mavzeri Refik beyin olacaktır. Çalık hedefi vurur;

“Tapucunun kaybına çok sevinen başkatip kabına sığmaz olmuştu:

-Bilmem ki bunu duyduunuz mu Refik bey? dedi, İstanbul’un bir aşığı söylemiş: “Delikli demirin vurmazı olmaz. Ardına geçip de göz uydurmalı...” bu laf, Narlıca’nın Çalık Hafız’ı için... Nerde senin namlı nagant tapucu, hani bakalım, nagant nerde? Rüzgârı ordular bozan nagant? Sen meşeyi ıssız mı belledin tapucu, buraları hep mi sahipsiz?

Tapucu Ethem Efendi:

-Yürü allasen Abuzer Ağa! Diye yalvardı, yürü dinini seversen. Bu düzen bizi bitirmek içinse işte bittik. Neye güldün Çalık ağa? Bereket bu topraklarda kimse inanmaz da... Gülersin başkatip, bir de İstanbul manisi döktürürsün... Bre namussuz Çalık, bir kurşun da şu sivri sakal farmasona yapıştırırsana... yapıştır ki sana altımdaki atı bağışlayayım. Korkma sık, bunu hükümet adamdan saymaz. – Gülümsedi-: Bize izin Hafız ağa! İzin ver de gidelim. Aferin, yaman *Osmanlıymışsın*!

Sürüp geçtiler. Atlılar gözden kaybolunca Hafız keyifli bir ıslık öttürdü, nişancılığıyla kazandığı tabancayı bir kere daha okkaladı, sonra besmeleyle beline bağladı.”¹⁵³

“Biz neden kartal kuşu gibi dağ başına çekildik? İstemezlerin dilinden kaçtık. İyisin, akıllısın, silahta *Osmanlısın* ama yüreğin saf olduğundan köy yerinin oyunlarına akıl erdiremezsin.”¹⁵⁴

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi Çalık’ın “Osmanlılığı”, Kemal Tahir’in erkek karakterlere biçtiği Osmanlılık; silahşorluk özelliğiyle çizilmiş bir roman kişisi için kullanılmıştır. **Rahmet Yolları Kesti**’nin namlı eşkıyası Kavlak Ali’nin Osmanlılığı nereden geliyorsa, Çalık’ın Osmanlılığı da oradan geliyor gibi görünmektedir. İleride kadın karakterler için kullandığı Osmanlılık tanımı nasıl

¹⁵²A.g.e., s. 338

¹⁵³A.g.e., s. 295

¹⁵⁴A.g.e., s. 335

değişecekse, erkekler için de değişecektir. Silahşörlüğe, okumuşluk, incelik eklenecektir.

Köyde mallar, önce birer ikişer, sonra üçer dörder kaybolmaya başlar. Narlıca köyünün ahalisi mallarının ardına düşerler. Nerede olduklarını, başlarına ne geldiğini öğrenmeye kararlılırlar;

“Yedinci sekizinci davardan sonra Narlıca'nın yüreği iyice bozuldu, herkes öz oğlundan şüphelenmeye başladı. Muhtar Kadir ağanın gizli emriyle gece yarıları ev damlarına çıkıp bacalardan içerisi koklanarak, kavurma-kebab kokusuyla iz arandı. Şayeste Abla gibi *Osmanlı karılar* çalı, yaprak toplar gibi asker kaçaklarının korudaki yatak yerlerini yokladılar. İtlere sıyrılmış kemik, gömülmüş işkembe arattırıldı.”¹⁵⁵

Alıntıda adı geçen “Osmanlı karılar”dan Şayeste abla, aynı zamanda, köyün kamburu Çalık Hafız’ı doğurtan kadınlardan birisidir. Şayeste abladan daha önce, Çalık’ın doğumu sırasında da bahsedilir. Annesi Topal Ayşe, Çalık’ı yedi buçuk aylıkken doğurur. Doğum başlamışken köy ahalisi Parpar’ın cinli olduğuna inandıkları için Topal Ayşe’nin çığlıklarını, kadınların bağırıklarını duyunca cinler kadınlara musallat oldu diye değneklerini kapıp, ahırın kapısına dayanırlar. Onları kapıda Şayeste abla durdurur ve Topal Ayşe’nin doğum yaptığı haberini verir.¹⁵⁶ Onun “Osmanlı karı”lığı da Ertuğrul Hikmet’in annesi, Mazmanoğlu Hacı Abdullah’ın annesi Karı bey’in Osmanlılığıyla aynı manayı taşır: kokusuz ve yiğit.

Kara Abuzer ya da namı diğer Kara Kavat, ilk karısı, daha sonra yaylalar padişahı olacak olan Sülük’ün annesi Fati Hanım’dan çekinir, işler sarpa sarınca ona danışır; bir düzenbazlık peşindeyse onun kulağına gitmesin diye deveye hendek atlatır. Eşkıya reisi Musa Çavuş’la çevirdiği dolapları ondan gizler, ama Narlıca köyünün mazlum ineklerinin bir bir kaybolmasıyla âh u zâra düşen köylünün derdine çare olamayınca, Fati Hanım’dan yardım ister; köylü de onun bir dediği var mıdır diye merak eder.¹⁵⁷ Zira Kara Kavat Abuzer’in sözüne güven olmaz, lakin “sapına kadar yiğit *Osmanlı*” olan Fati Hanım’a güvenilir. Çalık, efelenip yaylada yol kesmeye başlayınca da Fati Hanım’ı haberdar eder.¹⁵⁸

¹⁵⁵A.g.e., s. 300

¹⁵⁶A.g.e., s. 53

¹⁵⁷A.g.e., s. 304

¹⁵⁸A.g.e., s. 298

“Yanılmaktasın dayı... Herif kavat Emey karı da bildiğimiz meydan kahpesi ama, büyük karısı Fati hanıma ne diyeceksin?

-Fati hanıma söz yok... Karı sapına kadar yiğit *Osmanlı*! Eline çabuk, yüzü güleç, Mavzeri eşkiya reisi Musa Çavuş’tan daha zorlu kullanır. Sülük oğlanın üç yüz altınlık kısırağını en amansız yerde, Çerkez beyleri gibi, koyuverdiğini ben gözümle gördüm. Hakçası. Asıl ağalık Kara Kavat’ın değil Fati Hanım’ın.”¹⁵⁹

Fati Hanım, Saime Hanım’da olduğu gibi kadınlığından sıyrılmış, hatta erkeksileştirilmiş bir biçimde çizilir. Yiğitlik, attığını vurma, eline çabukluk... gibi özellikleri sebebiyle “Osmanlı”dır.

3.2.9. Büyük Mal¹⁶⁰

Büyük Mal romanı, **Yediçınar Yaylası**’yla başlayıp **Köyün Kamburu**’yla devam eden serinin son kitabıdır. 1937 yılı Türkiye’si Çorum’unda geçer. **Yediçınar Yaylası**’nda âyânlık yapan Abuzer Ağa ve ailesinden “Yayla padişahı” Sülük Bey, artık yaylada hüküm sürmektedir. Dersim İsyanı bastırılmış, binlerce insan ölmüştür. Sülük Bey isyan sonrası kaçakçılarla iş yapar. Anlatıcı romanın geçmekte olduğu zamanla ilgili bilgiler verirken, Sülük Bey de iç konuşmasıyla “nasıl oldu da işler buraya geldi?” sorusuna cevaplar arar. Roman 1937 yılında, İsmet İnönü sonrası Celal Bayar dönemine hazırlanan Çorum dolaylarındaki bir köyün hâlâ Osmanlılığı sürdürmekte olduğunu gösterir. Kemal Tahir’in yinelediği Türkiye Cumhuriyeti’ni kuranların Osmanlı olduğuna ve Anadolu insanının hâlâ bu yaşantıyı devam ettirdiğine dair düşüncesinin bir yansımasıdır. Sülük Bey, İsmet Paşa’nın yerine Celal Bayar’ın gelmesi üzerine fikirlerini beyan ederken Atatürk için “Gazi Paşamız tahtında otururken ne olmak ihtimali var?”, “dünya durdukça durası Gazi Mustafa Kemal Atatürk” gibi Osmanlı padişahları için kullanılan ifadelerin halkın ağzında, artık imparatorluk olmayan Türkiye Cumhuriyeti’nin cumhur reisi için kullanarak, Anadolu için aslında pek bir şeyin değişmediğini gösterir. Nitekim,

“Yediçınar’ın ora kuytudur, selamettir. biçtir. Çorum’u vurup torbaya indirmek, Çopanoğlu gibi haddini bilmeyip padişahlığını ilan etmeye kalkmak, buraların harcını yemek, Kara Abuzer’in Emey’e hiç düşmez. Osmanlıdır bu. Tavşanı arabayla avlar. Hele de Cumhuriyet Osmanlısıdır ki, eskinin Osmanlısından kat kat korkuludur.”¹⁶¹

¹⁵⁹ A.g.e., s. 267

¹⁶⁰ Bilgi Yayınevi, Ankara 1970. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır. Alıntılardaki tüm italikler tarafımıza aittir.

¹⁶¹ A.g.e., s. 555-556

paragrafında geçen “Cumhuriyet Osmanlısıdır” ifadesi ya da “Yok yahu! Canına mı susamış... Vermezlenmiş de Sülük Bey’in pençesinden nasıl çıkacakmış ve de bu Osmanlı Ülkesinin neresinde barınıp banka müdürlüğü yapabilecekmış”¹⁶², ve “Kemal Paşamızı Osmanlı tahtına oturduğunda n’olduydu bakalım? Kötü vezirlerin gâvurdan alınma öğütleriyle bunlar Kemal Paşamızı şaşırtıp ne yaptılar?” gibi ifadeler bu çıkarımımızı destekler görünmektedir. Roman, durumun **Köyün Kamburu**’nun elli yıl öncesinden pek de farklı olmadığını gösteriyorsa da Seferberlik, Ermeni Tehciri, Kuvayı Milliye yılları ile ilgili Kemal Tahir romanı olunca, insanı hiç de şaşırtmayan derecede uzun tespitler ve bilgilendirmelerle ve oldukça cesur bazı iddialarla doludur:

“Ben başka hükümatları bilmem arkadaş, bu Osmanlı bunaldı mı... Osmanlı’nın gerçekten bunalması, tacının tahtının elinden gitme kertesidir, bunalaraktan kırma sıvanmaktan başka çıkarını bulamadı mı, şuncacık acıma beklemeyeceksin!... Çünkü Osmanlı zagonudur... Şurasını hiç unutma ki Pomak Cihangir, Osmanlı, Tacı-tahtı, başındaki devleti vartada gördü mü, kudurur... Bu Osmanlı’da öz Türk kırımları görülmüştür ki, az kalsın bu Anadolu toprağında Türk’ün köküne kıran düşürecek kırımlar görülmüştür, tarihlerde ‘Kuyucu Paşa Kırımı’ diye ünlüdür... Çünkü Osmanlı zagonu, bunalıtlı kertede, az biraz da Türk’ün yaramazını kırmak yazar. Osmanlı’yla oyun olmaz, Sultan Mahmud zamanı, bir işe canı sıkılmış, bu Osmanlı Yeniçeri ordusunu bire kadar kırmıştır ki, her biri su katılmamış özbe öz Türk oğlu Türk’tü ve de dini bütün Müslüman olursa ancak bu kadar olurdu. Osmanlı âdem kırmak gerekti mi, gâvur-müslüman hiç ayırmaz arkadaş...”¹⁶³

“-Göçmenden Toprak Hatunu bilmeyen yoktur ve de Sülük Bey’in yoluna baş koymuştur ve de bi tek oğlunu bu uğurda kurban vereyazmıştır. Evinin neden aranmadığına geldi mi? Osmanlı’da oyun olur. Gevşegin Hasibe, göçmeni birbirine düşürmelik için aramıştır bana sorarsan... Hemi de salt Toprak Hatun’un evi mi aranmadı Laplap İmamın evi de aranmadı.

Laplap imamın gelini hemen atıldı:

-Örneğini iyi seçmedin Emey abla bizim evimiz imam evidir. Osmanlı’nın zagonunda, yoktur imam evi aramak...

-Osmanlı zagonu mu yürümekte? Hayır! Gazi Paşa zagonu yürümekte... Gazi Paşa’nın cumhuriyet zagonuna geldi mi, şimdilerde birinciye aranır imam evleri ki, dipten doruğa...”¹⁶⁴

¹⁶²A.g.e., s. 90

¹⁶³A.g.e., s. 87-88

¹⁶⁴A.g.e., s. 402

Büyük Mal'da tespit edebildiğimiz kadarıyla "Osmanlı" olarak tanımlananlar yalnızca kadın karakterlerdir. Bunlar, romanın esas kişilerinden olan babası Kara Abuzer'den yayla padişahlığını devralan Sülük Bey'in analığı, Fatı Hanım'ın kuması Emey Hanım, Kocasını Yunan harbinde şehit veren Toprak Hatun, eskinin eşkıyası Çalık Kerim'in karısı Petek abladır. Bu üç kadın karakterden Osmanlılığı üzerinde en çok durulanı Toprak Hatun olup, daha sonra Emey Hanım ondan sonra da Petek abla gelir.

" 'Petek ablam nasıldı oh Sülük Bey, nasıldı haaaa?..' , 'Kız kahpe bu nasıl söz? Ruh gibi ahabımız olup ve de canımız ciğerimiz Çalık Ağa'nın nikahlı avradı olup... Başkaca şimdiye dek eteğini şuncacık kirletmemiş *Osmanlı avrat*lardandır ki, dört yüz dirhem yiğit avratlardandır...' ”¹⁶⁵

Bu romanda "Osmanlı avrat" = namuslu kadın'dır ve elbette yiğittir. Bu kadınlar, değme yiğitlerden daha yiğit ve hatta kimi zaman onlardan daha güçlü (pazu kuvveti) olduklarına da vurgu yapılır. Ancak ilerleyen sayfalarda görüyoruz ki, yukarıda "şimdiye dek eteğini şuncacık kirletmemiş *Osmanlı avrat*lardan" olan Petek abla, Sülük Bey'in zannettiği gibi birisi değildir. Aşağıda peş peşe yapacağımız alıntılar, Petek ablanın karakterizasyonunu anlamaya yardımcı olacaktır.

"Petek kahpesinin çoktandır erkeklerle ilintisi kalmadığına, üç dört yıldır ablacılığa giriştiğine emindir. 'Ablacı kahpeden erkek millete hayır yoktur. Varsın olmasın! ...' Deme yalandır Mıstık ağbi... Petek Hanım bizim orada *Osmanlı karı* bilindir.

Benim bildiğim bu Petek Hanım, Seferberlik dolu olup nice nice asker kaçaklarını koynunda kucağında gizlemiştir, dağ gibi yiğitleri bacakları arasında koruyup saklayıp iplerden almıştır. Başkaca atlısından yayasından eşkıya çetelerini kondurup ağırlamıştır ki, bunlardan aldığı dualar el verir." ¹⁶⁶

"-... Kulağıma çalınan doğruysa... Kara kavat Abuzer'in Emey de bildiğin ablacıymış az biraz... Bunlar Narlıca'nın Çalık Kerim Ağa'nın Petek kahpesiyle çoktan ahret kardeşi olmuşlar... Körpeleri iki baştan alıştırıp birbirlerine geçirerekten...

-Deme, yalandır Mıstık ağbi... Petek Hanım bizim orada *Osmanlı karı* bilindir.

-Biz *Osmanlı karı*lığına bir şey mi dedik? Petek *Osmanlı* olmayınca bu yollara dökülür mü?

-Anlamadım!

-Neden gülüm! Gerçekten *Osmanlı karı*, nasıl bir karı olmalı ki bunca yıl Çalık herifle yetinmeli..." ¹⁶⁷

¹⁶⁵ A.g.e., s. 212

¹⁶⁶ A.g.e., s. 288

¹⁶⁷ A.g.e., s. 240

“-Çalık Kerim ağamı katma... Çakırların kötü Kenan... Çalık yok... Çalıgım Petek Hanımla biz ahret kardaşı olmuşuz. Ahret kardaşlığında biri birinin erini azdırmak yazılı değil...

- Vay başıma! Kız kahpe bu da mı var?

-Neymiş? Hele hacıların domuzu?

-Demek sonunda Petek kahpesiyle ablacılığa da tutuştunuz. Tüh yüzünüze... ben de ‘Bu Emey kahpesi, bu yakıcı çağında, çok ocak söndürecek, çok hovardayı birbirine kırdıracaktı, fıkara Abuzer’i geberttikten sonra ... Neyin nesi?’ demekteyim.”¹⁶⁸

Yukarıda “eteğini şuncacık kirletmemiş *Osmanlı karılardan*” olan Petek Hanım’ın Osmanlılığından, burada, bunca yılını Çalık Kerem’le yatağını paylaşmamasıyla, bir de “ablacılık”ın bunun sebebi olarak gösterilmesiyle birlikte bahsedilebiliyor. Acaba bir önceki alıntıda eteğini kirletmemiş “Osmanlı kadın” olarak tarif eden karakterin erkek ama aşağındakinde ise yine onu “Osmanlı karı” olarak tarif eden ama bunu, yatağını boş koymayıp, bir de üstüne üstlük “ablacılık” yapışını bunun delili olarak gösteren karakterin kadın (romanın bir başka “Osmanlı karısı” Emey) olması bilinçli bir tercih olabilir mi?¹⁶⁹ Çünkü Sülük Bey, Toprak Hatun için de namuslu “Osmanlı karı” vurgusu yaparken Nefise gelin Toprak Hatun’un koynunda sakladığı nice yiğit olduğundan bahseder,

“Göçmen mahallesinin en *Osmanlı karılarından* Toprak Hatun, oğlunu okuttuğu için kendisini Sülük Bey’e ödenmez borçlarla bağlı sayıyordu. 1920’lerde kimsesiz bir göçmen delikanlıyla evlenmiş, oğlu Civanşah’a üç aylık gebeyken Yunan savaşına götürülen kocasının ölümüyle dul kalmıştır. Böylece babasız doğan oğlunu, Sülük Bey masraflarını üstlenene kadar kimseye muhtaç etmeden kilim dokuyarak büyüttü. Sertti. Sertliği, arada cin tutmasından gelse gerekti. Çabucak ağladığı halde öfkesi kolay basılmamakta, çok küçük olaylarda kine dönüp uzun uzadıya sürüp gitmekteydi. [...] Civanşah’a bebekliğini de, delikanlılığını da rezil etmiş; akranları kopuklukta silahşörlükte, binicilikte vurup kırmakta nam ararken Civanşah gittikçe yumuşayıp hem görünüşü hem ruhuyla ürkek kız çocuklarına benzemişti. Toprak Hatun da bunu çevresiyle birlikte önceleri biraz yadırgadıysa da huy değişmesine imkân görmediğinden, ‘Eşkıya olmayacak benim Civanşah’ım büyük memur olacak... Bilek gücü ne gerek!... Kalem gücüne bakalım!’ diyerek oğlunu körpe kız gibi uçan kuştan sakınmayı sürdürdü.”¹⁷⁰

Toprak Hatun’un “Osmanlı karı”lığının nereden geldiğinin anlatıldığı kısımla, Kemal Tahir’in Osmanlılık başlıklı on beş maddeden oluşan Osmanlıların

¹⁶⁸ A.g.e., s. 207

¹⁶⁹ Kelleci Memet’te, konuşmasına “Ümmühan kahpesi ...” diye başlasa da ve onun fiziksel özelliklerini tarif ederken erotik ifadeler kullansa da, Ümmühan’ı “Osmanlı karı” olarak tanımlayan - bu “Osmanlı”nın içinde hafif meşreplik, cinsel açlık gibi hiçbir anlam yoktur- Memet’in babasıdır.

Bkz. bu tezde s.44

¹⁷⁰ A.g.e., s. 327

özelliklerini sıraladığı liste oldukça benzer aslında. Benzerliği hiç benzemez oluşundan ileri geliyor. Zira o listede Osmanlıları unutkan oluşlarından kin tutmak nedir bilmedikleri yazılıyken, burada, “Osmanlı” olan Toprak Hatun’dan öfkesine yenik düşen, cinli ve küçük olaylarda kin gütmesiyle tarif edilen ama aynı zamanda kocasının vefatında sonra ‘namuzsuzluk’ peşine düşmeyip, kilim dokuyarak ‘namusuyla’ gözbebeği oğlu Civanşah’a tek başına bakmayı, büyütmeyi beceren sert bir kadın olarak bahsediliyor. Bu özellikleriyle **Devlet Ana**’nın Rüstem Pelvan’ın dul eşi, kimseye muhtaç olmadan yetiştirdiği iki evladı kadar kendisinin yiğitlikle nam saldıği Bacıyân-ı Rum’dan Devlet Hatun’u, Bacıbey’i hatırlattığını söylemek mümkün.

Romanın “Osmanlı karı”larından olan Emey Hanım’ın Osmanlılığı da daha çok yiğitliğinden gelmektedir. Üzerinde kuma geldiği Fati Hanım’ın oğlu Sülük’ü Hacı Kenan’ın kızıyla evlendirmek ister. Aralarındaki husumet böylelikle evlilik yoluyla kalkacaktır. Hacı Kenan’la uzun zamandır tanışan, evliyken dahi Kocası Kara namı diğer Kavut Abuzer’in haberi olduğu halde ona “yanık” olan Hacı Kenan’la beraber olmuştur. Artık ne **Yediçınar Yaylası**’nın ne de **Büyük Mal**’ın “meydan kahpesi”¹⁷¹ Emey değil “Osmanlı karı” Emey vardır:

“-Kızı verdin öyle ya, Çakır Kahyaların Hacı Kenan! Höst! Suratını asmakla pençemden çıkamazsın! Gider Benli Nazmiye ablamdan isterim, şöyle şöyle diyerekten... Olmazlanırsa Şirin karından isterim! Yok derlerse, filintayı omuzlar, mermileri kuşanır, evini basar, kızı sürür çıkarırım, sen öyle mi belledin!”¹⁷²

“Ablacılık”la maruf Nefise’nin Toprak Hatun’la aralarında bir ilişki olabileceği imasında bulunulduğunda, kendisi de “Osmanlı karısı” olan Emey Hanım, bir diğer “Osmanlı karı” olan Toprak Hatun’un iffetine kefil olur. Onun namuslu oluşu, çok basit bir şekilde ifade edilir.

“Saray hatun, Sülük’ün karısı “Nefise kahpesi iki kez Civanşah’ın anası Toprak Hatun’un hastalığını sormuştu. Toprak Hatun’la hiçbir ilintisi olmadığını biliyordu. ‘Olmaz çünkü, Toprak Hatun *Osmanlı karıdır*. Nefise gibilerin yakınlık vermesinden hiçbir şey anlamaz. Hayır, Nefise’nin görüştüğü yoktur Toprak Hatun’la.’...”¹⁷³

¹⁷¹Bkz. Bu tezde s. 65

¹⁷²Kemal Tahir, **Büyük Mal**, s. 221

¹⁷³A.g.e., s. 405

Sülük Bey, bir gece vakti evinin önünde kurşunlanır ve ölür. Ölmeden önce de katillerini işaret etmeyi ihmal etmez: “Çerkezler”. Analığı Emey Hanım, dirayetli, iş bilen, tuttuğunu koparan özelliklerini taşıyan “Osmanlı karı”lığının burada da konuşturur:

Emey Hanım cinayeti duymasıyla atlanıp hışım gibi kasabaya inmiş, işi ele alıp aralıksız kovalamağa başlamıştı. Hemen iki avukat tuttu. Ankara’da bulunan mebus Cevdet Bey’e Telgraf çekerek ünlü avukatlardan biriyle görüşmesini, gerekirse yola çıkarmak üzere anlaşmasını bildirdi.¹⁷⁴

-Kendi kana bular mı elini bunca varyetle?..

-Emey Hanım değme yığitten yığit *Osmanlıdır* ve de attığını vurur *Osmanlıdır*.¹⁷⁵

Emey Hanım, **Büyük Mal**’da kuma geldiği ama çoktan vefat etmiş olan Fati Hanım’a dönüşmüş gibidir. Eski körpeliği kalmamış, kadınlığı neredeyse vurgulanmayan, Kendi çocuğu olmasa da Sülük’ü evladı gibi görmüş, korumuş kollamış bir anne olan Emey, “Osmanlı karı” olan Fati Hanım gibidir burada.

Sülük Bey, Hacı Kenan’ın tuttuğu Çerkezler tarafından öldürülmüş, bedeninden 16 kurşun çıkarılmıştır. Evlendiği zaman nasıl tüm köy günlerce kutlamalarla hop oturup hop kalktıysa, vefatıyla da öyle günlerce yas tutar. Yasla dövünen kadınların başında da Sülük Bey’in okuttuğu Civanşah’ın anası Toprak Hatun vardır. Onun Sülük Bey’in ardından tuttuğu bu tavır, köyün kadınlarından Civanşah’a da biraz yanık olan Dinmez Selime’ye şunları söyler;

“-Benim şaştığım Zeynep bacı...

Gerisini getirmeyip sustu. Zeynep can alacak gibi bakarak sordu:

-Neymiş bakalım seni şaşırtan?... Civanım Şahın okuma tutkusu mu?

-Yok... Toprak Hatunun Sülük Beyimize Emey Hanımdan artık yanması?

Dur aman... İşin içinde bir iş mi var, demeye getirmektesin, eskiden yeniden?

-Tüh yüzüne ben benden kuşkulanıyım da, Toprak Hatunu aklıma getirmem. Duymalı ki, şimdilik... Bak bakalım neler olmalı...

-Benim bir şey dediğim mi var! Evel-eski yaman öfkeli Toprak Hatunumuz ve de gayet *örflü-[O]smanlıdır*. Evet, körpeliğinde dul kalmıştır da yığit adını korumuştur, belki cevahir taşına çıkarmıştır. Sülük Beyimize Emey’den artık yanması... Kabile gayretindendir, başkaca Sülük Beyin, bu Civanşah’ı bunca yıl, bunca para dökerek okuttuğundandır. İyiliğini görmüştür ki, hiç unutulmaz iyiliklerini görmüştür.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 446

¹⁷⁵ A.g.e., s. 385

Arslanın erkeği var da dişisi yok mu? Yiğit kısmı yeri geldiğinde borcunu ödeyecek... Toprak ablama Sülük Beyin kanı ardına düşmek boynun borcudur. (...) Toprak Hatun, dağ gibi çırpı yığınına sırtlamış geliyordu. Uzun boylu, iri gövdeliydi. Yaşlandıkça etlenmiş, bir yiğitken on yiğit olmuştu. Sopyayı değme Kürt çobanlarından daha yaman savurduğu, öfkeye binerse, üç-beş kopuğu adam hesabına almadığı biliniyordu. Seferberliğin en korkulu sıralarında, bir evde yek avrat, hemi de körpecik gelinken, nice nice bileği tutulmaz kabadayılar, önceleri tek tek, sonraları aç kurt sürüsü gibi bir yere birikip “Avlusunda hoplarsınız, zora getirip tadına bakar adama alıştırmamız” sanıp yürümüşler, kapısını kurcalamaya kalkmışlardı da, mahalleli, bir sopada yere yıktığı Mümin Pelvan rezilini bunun elinden zor almıştı...”¹⁷⁶

Yukarıda yapmış olduğumuz uzunca alıntı, daha önce bahsettiğimiz Kemal Tahir’in karakterlerini birbirine çizdirmesinin bir diğer örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette karakter inşası bununla bitmez. Bir roman karakteri tarafından çizilen başka bir karakterin, anlatıcının verdiği bilgilerle bu özellikleri pekiştirildiği gibi, zaman zaman da karakter kendisi hakkında söylenenler ile ilgili bir hakikati de dile getirebilir. Burada Dinmez Selime’nin Toprak Hatun hakkında söyledikleri, diğer karakterlerin de Toprak Hatun’un Osmanlılığı ile ilgili söyledikleriyle koşutluk gösterdiği gibi, anlatıcının tasvirleriyle de örtüşmektedir. Toprak Hatun’un “Osmanlı karılığına kara sürdürmeyişi” ile ilgili uzun diyalog da, Toprak Hatun’un bu zor işi nasıl başardığını kendi ağzından anlatmasıyla konu ile ilgili romanda daha önce çeşitli şekillerde anlatılanların doğrulanmasını sağlıyor gibi görünmektedir.

3.2.10. Rahmet Yolları Kesti ¹⁷⁷

Kemal Tahir’in yazma sebebini “Bütün dünyada yarı aydınlar arasında meydana gelen yanlış anlamaya parmak basmak istedim” diyerek açıkladığı, yayımlandığında solda ve sağda sarsıcı bir etki bırakan, solun Kemal Tahir karşısındaki garip tutumunun başlangıcına işaret eden ilk romandır **Rahmet Yolları Kesti**. Kemal Tahir bu romanıyla, Yaşar Kemal’in **İnce Memed**’iyle birlikte romantikleştirilen ve kahramanlaştırılan, haksızlık karşısında adalet timsali hâline getirilen zenginden alıp fakire veren, ceberut devleti karşısına alıp halkın yanında baskıya karşı mücadele veren eşkıya imajının tam karşısında yer alır.

Roman, Maraz Ali ile Bektaş Emmi arasında geçen, Ali’nin namılı bir eşkıya olmak için nasıl da merak ve arzu duyduğunu okura sunan bir bölümle başlar. Eskinin

¹⁷⁶ A.g.e., s. 458-460

¹⁷⁷ Bilgi Yayınevi, Ankara 1970. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır.

namlı eşkıyası Uzun İskender Ağa'nın yanına hizmet etmek için giren Ali, ondan hatıralarını, eski eşkıyaların hikâyelerini dinler. Çerçi Süleyman'dan bir silah da edinen Maraz Ali, bu silahı bir kere olsun ateşleme derdindedir.

Uzun İskender ve Maraz Ali'nin aralarında geçen konuşmalarla Kemal Tahir, eşkıyalık ile ilgili düşüncelerini paylaşır. Bektaş'la Maraz Ali arasında geçen konuşmada, Maraz Ali “Şimdi neden eşkıyalık yok?” diye sorar. Aldığı cevap şöyledir:

“-Kim demiş? Şimdinin eşkıyaları şehir yerine, kasabaya inmiş. Kimi dükk[â]n açmış bir Çerçi Süleyman Ağa (...).

-Biz öylesini mi sorduk? Silahlı, askerli dağ eşkıyası...

-Öylesi yok evet. Hükümet kuvvetli de ondan yok. Eşkıya devri, hükümet hasta olduğu sıradır.”¹⁷⁸

Uzun İskender Ağa, daha on altı yaşındayken askeri olduğu namlı eşkıyalardan Kavlak Ali'den bahsederken onun için “Osmanlı” ibaresini kullanır:

“-Töbe de aman yeğen töbe! Rahmetli Kavlak Ali bir küçük hükümetti ve de silahşör-*Osmanlı*! Tüfeği gözüne almasıyla... Ben tam üç yıl beraber gezdim, gece-gündüz, uykuda uyanık, namazda-zamparalıkta Kavlak Ali'yi silahsız göremedim.”¹⁷⁹

Bir eşkıya başka bir eşkıyayı anlatırken ondan “Osmanlı” olarak söz ediyor. “Osmanlı” ifadesinin burada yalnızca “eline becerikli” oluşu, attığını vurması ve silahıyla yaşamasını ifade etmek için kullanılmış, başka bir anlam yüklenmemiştir. Kemal Tahir ilk romanlarında “Osmanlı” ifadesini erkek karakterleri için genellikle bu anlamda kullandığını görüyoruz: “Osmanlı”nın silahşörlük, Kemal Tahir'in deyişiyle yaman atıcılık ve iyi binicilik -daha önce gördüğümüz, Ayşe'nin “Osmanlılaşıp” ata bindiği **Sağırdere**'de olduğu gibi- anlamlarda kullanıldığı örnekleri ileride de göreceğiz.

3.2.11. Esir Şehrin Mahpusu¹⁸⁰

Kemal Tahir'in “Esir Şehrin Romanları [...] sivil kahramanların en umutsuz şartlar altında, çıplak elleriyle savaşları nasıl kabul ettiklerini, gerçeklere dayanarak

¹⁷⁸ A.g.e., s. 22-23

¹⁷⁹ A.g.e., s. 43

¹⁸⁰ İthaki Yayınları, İstanbul 2005. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır.

anlatır”¹⁸¹ dediği *Esir Şehir* üçlemesinin ikinci kitabıdır. **Esir Şehrin İnsanları**’yla (1953) başlayan ve **Yol Ayrımı**’yla (1971) biten üçleme, işgal İstanbul’undan, Serbest Fırkalı çok partili döneme geçiş teşebbüsüne kadar ki süreci anlatır. Avrupa’dan işgal İstanbul’una dönen Kâmil Bey’in halktan uzak bir aydından memleket meselesini benimsemiş, kendisini Millî Mücadele’nin gözü pek destekçilerinden birisi olarak bulan bilinçlenmiş ve arzu edilen bir aydına evrilişinin hikâyesini anlatan bir nevi dönüşüm romanıdır. Kâmil Bey’in hapse girmesiyle biten **Esir Şehrin İnsanları**’ndan sonra **Esir Şehrin Mahpusu**, Kâmil Bey’in merkezinde yer aldığı ancak daha çok hapisnede yatan diğer mahpuslar üzerine yoğunlaşarak toplumsal portrelere yer verilen, üzerine yapılacak bir argo çalışmasını kesinlikle hak eden ve belki bu çalışmanın yapılmasının biraz da elzem olduğu bir romandır. Hapse düşen Kâmil Bey, burada “Millîci Abi”dir. Karakterlerini birbirine çizdiren ya da karakterinin kendilerini anlatmalarına müsaade eden Kemal Tahir’in, **Esir Şehrin Mahpusu**’nda daha çok ilk yöntemi kullandığını görüyoruz.

“Bu Apostol aslında binici değil, içici. Geçen karnavalda, iyice sarhoş olup kuduzlanmış. Allah beterinden esirgesin, yere göğe sığmazlanmış. Sekiz on kopuk birleşip, altlarına birer sürüce beygiri yorgu çekip ‘Şurası burası’ derken, Apostol’un aklına, kapalı çarşıya girmek gelmez mi! ‘Haydaa’ diyerek atları çarşıya salmışlar. Memleket düşman elinde olduğundan esnafın yüreği kuşkuda... nal sesleri şakırdayınca çarşılının aklı sıçramış. ‘Aman basıldık,’ diyen dükkânı tezgâhı bırakıp savuşmuş. Arada çok adam ezilmiş, çok gebe karı, çocuğunu düşürmüş. Fukara Apostol, ‘yortu bayramında biraz *Osmanlılık* edeyim’ derken gözünü burada açtı.”¹⁸²

Apostol’un “Osmanlılık edeyim” diye ata binip çarşayı pazarı birbirine katmasıyla, **Sağirdere**’de Ayşe’nin “[O]smanlılaşıp” ata binmesi de korkusuzluğu, gözü karalığı ifade eder görünmektedir.

Kâmil Bey, neden ceza aldığını soranlara “iftira”dan yattığını söyler. Aslında mahpushaneden “millicilerden” başkaları da vardır fakat bu “iftira” hapisane “zagonu”nda başka anlama geldiği için Kâmil Bey’in arkadaşına kavuşması biraz uzun zaman alır. Paytoncu Osman Ağa’nın koğuşuna gönderilen Kâmil Bey, burada daha önce hiç olmadığı kadar “halk”la yakınlaşır. *Esir Şehir* üçlemesinde irdelenen ana sorunlardan birisi hatta en önemlisi olan aydın meselesinin irdelenmesi, burada da

¹⁸¹ Kemal Tahir, **Notlar/Sanat Edebiyat 1**, haz. Cengiz Yazzoğlu, Bağlam Yayınları, 1989, s. 63-64

¹⁸² A.g.e., s. 90

devam etmektedir. Bunu İttihatçıların eleştirisi takip eder. Hapiste tanıştığı eski İttihatçılar Binbaşı Arif Bey ve Nuh Bey İttihatçılara yönelik eleştirileri içeriden yapan iki roman kişisidir. Hapishane Kâmil Bey dışındaki “İstanbullular” da onlardır. Binbaşı Arif’in emir eri Çankırlı Sefer, Kemal Tahir’in Anadolu insanı tasavvurunu taşıma ödevini yüklediği bir diğer roman kişisidir. Burada da çok zengin bir kişi kadrosu oluşturan Kemal Tahir, roman kahramanlarının betimlemelerini onlara bırakarak, birbirlerini anlatmalarına izin verir. Bu da roman kişilerinin inşasını anlatıcının doğrudan müdahalesi olmadan sağlar. Roman kişilerinin derinlemesine çizildiğini söyleyemesek de onların karakterlerini ve romandaki fonksiyonlarını anlamamızı sağlayacak kadarının verildiğini söyleyebiliriz.

Kuvayı Millîcilerden Binbaşı Arif Bey’in hizmetçisi ve de memleketlisi Sefer, Kâmil Bey’e Binbaşı’yı anlatır:

“ ‘hep okur’ dedimse, silaha gücü yetmediğinden okumaya vurmuş belleme! Nişancılığı, ordulara nam salmıştır. Mavzerle, tabancayla boşa attığını ben hiç görmedim. Bir yerde gâvurun makineli bizi kötöletti mi, mavzeri alır gider, herifleri kuş gibi avlardı. Bölükleri, taburları ekin gibi biçilmekten kaç kere kurtardığını Allah bilir. Kitap işine canımın sıkılması bundan ya... ‘Sen böyle yaman *Osmanlyken*, kitap da neymiş’ ”¹⁸³

“Hep binbaşımın işleri... Bunca okur, silahtan yana *Osmanlı*’dır ama adam seçmeye geldi mi on para etmez.”¹⁸⁴

“Sen böyle yaman *Osmanlyken*, kitap da neymiş” cümlesi her ne kadar Binbaşı Arif’in “Osmanlılığının” onun yiğitliğinden, yaman atıcı oluşundan geldiğini ima ediyor olsa da **Devlet Ana**’da âlimliği gaziliğe tercih eden Kerimcan’ı çağrıştırdığını düşünerek aslında bu iki özelliğin bir arada oluşunun belki de Binbaşı Arif’in Osmanlılığının sebebi olduğunu söyleyebiliriz. “Osmanlı” olarak nitelenen erkek roman kişilerini ele alırken de ifade ettiğimiz gibi, “Osmanlı” ifadesi daha çok iyi atıcılık, yiğitlik, iyi binicilik gibi anlamlarda kullanırken Binbaşı Arif örneğinde anlamın farklılaştığını görüyoruz. Her ne kadar Sefer’in “Osmanlı”sında bu anlamın varlığı tartışılabilse de, Binbaşı Arif’in kişisel özellikleri bu anlam değişikliğini görmemize yardımcı olur. Çünkü daha önce hiçbir “Osmanlı” erkek roman kişisi bu şekilde karakterize edilmemişti. Böylece yukarıda saydığımız özellikler olan fiziksel

¹⁸³ A.g.e., s. 205-206

¹⁸⁴ A.g.e., s. 227

becerilere ilaveten, Osmanlı tanımına okumuşluk, düşünürlük, âdil olma gibi özellikler de eklenmiştir.

Esir Şehrin İnsanları'nda Osmanlı olarak nitelenen Nedime Hanım'dan yalnızca **Esir Şehrin Mahpusu**'nda bir erkek çocuğu olduğu ve ismini Mustafa Kemal koyduklarından bahsedilir, geçilir. **Yol Ayrımı**'nda kanserden vefat ettiğini öğrendiğimiz Fatma Hanım'ın gölgesi, Esir Şehir romanlarının tamamında ağırlığı hissedilen, karakterlerin üzerinde etkisi olan Osmanlı kadını, vatanperver, fedakâr, korkusuz, bir ana olarak romanların üzerindedir. **Esir Şehrin Mahpusu**'nda Kâmil Bey'i eşinin ziyaret etmediği mahpusta Fatma Hanım ziyaret eder. Ona dışarıdan, Anadolu'dan haberler getirir. Kara çarşafıyla hapisane avlusunda hiç kimseden çekinmesi olmadan, hiçbir şeyi garipsemeden Kâmil Bey'le oturur. Fatma Hanım'ın gelişleri Kâmil Bey için bir avuntu, o kara delikte tutunduğu umut olur,

"Fatma Hanım'la çocukları kapıya kadar geçirdikten sonra Kâmil Bey yüreğini çekinerek yoklamış, avluya inerken içinde debelendiği yılgınlıktan hiçbir iz bulamamıştı."¹⁸⁵

Nasıl ki Fatma Hanım, Ramiz Efendi'yi o uyuşukluğundan silkeleyip kendine getirmişse, burada da Kâmil Bey'in kendisine gelmesine vesile olmuştur. Kâmil Bey, Millîcilerin koğuşuna girmesi gerekirken, ikinci kısım padişahı Faytoncu Osman'ın koğuşuna verilir. Ziyaretlerinden birinde Fatma Hanım'ın getirdiği kurabiyeler koğuşta ondan habersiz alınır. Osman Ağa'nın fırlamalarından Seringel Fatma Hanım'a hakaret edince Kâmil Bey'in gözü kararır, Osman Ağa'yı da etrafındakileri de pataklar. Haber yayılınca onun "Millîci"lerin yanına verilecek Kâmil Bey olduğu anlaşılır; bundan sonra Binbaşı Arif'in yanına geçer:

"Kâmil Bey, Ramiz Efendi'nin sözlerini anlamadı bile... Büyük, fakat tatlı bir yorgunluk duyuyordu. Umut ağır bir yük gibi omuzlarına çökmüştü. Milletinde, Fatma Hanım gibi kadınların bulunması, ona İnönü zaferlerinden daha önemli görünüyor, Kadir'in annesini, Nedime Hanım'dan bile çok daha yüksek, çok daha kudretli, daha güvenilir buluyordu."¹⁸⁶

¹⁸⁵ A.g.e., s. 188

¹⁸⁶ Kemal Tahir, **Esir Şehrin İnsanları**, s. 413.

Korkusuz, cengâver ve yiğit mi yiğit bir kadın olan Fatma Hanım, **Esir Şehrin Mahpusu**’nda hapisanede yatan Kâmil Bey’i ziyaret gelir. Hâl hatır sormak ve gelişmelerden haber vermektir amacı:

“Fatma Hanım, ‘Nuri Usta dedi ki,’ ‘Mıstafendinin anlattığına göre’ diyerek bir şeyler söylüyordu. Kâmil Bey sözlere değil, bu sesteki inanca, güvene sınırsız iyimserliğe dalmıştı. Hep o ses... İkinci İnönü zaferinin müjdesini getiren, kocası Ramiz Efendi’ye en yılgın sırasında, ‘haydi sen de başla’ diyerek düşmanla boğuşmaya süren ses...”¹⁸⁷

3.2.12. Kurt Kanunu¹⁸⁸

Kemal Tahir’in geç dönem romanlarında olan **Kurt Kanunu**, 1926 İzmir Suikasti’nin hazırlıklarını, komplonun başarısızlığa uğramasını, bu başarısız tertibatı düzenleyen “İttihatçı artıkları”nı, konuyla ilişkisi kanıtlanamayan eski İttihatçıların İstiklal Mahkemesi önüne çıkarılmalarını, yargılanmalarını ve Kara Kemal ile Abdülkerim’in bu tutuklanmadan kaçış öyküsüdür. Ele aldığı konu ve romanına kahraman olarak seçtiği Kara Kemal ve Meşrutiyet sonrası Osmanlısı ile roman zamanı olan 7 Temmuz 1926’ya kadarki dönem üzerine yaptığı okumalarla **Kurt Kanunu**, Kemal Tahir’in yine bir başka tartışma yaratan romanı olmuştur. Eser, “Kanlı Tuzak”, “Sürek Avı” ve “İnsanlık Sorunu” başlıklı üç esas bölümden oluşmaktadır. Kemal Tahir’in düşünsel yapısının, Osmanlı’ya bakışının, ATÜT’ten artık vazgeçişinin arifesinde yayınlanmış olmasının bu yoğun yıkıcı eleştirilerin yapılmasında bir payı olmadığını düşünmemek biraz zor görünmektedir. Kurgu bakımından diğer romanlarından ayrı bir yerde duran **Kurt Kanunu**’nun resmi tarih anlatısının tabularına dokunması, onlarla çelişmesi, tarihsel gerçekliği olan kişilerden temsili tipler inşa edişi, kendi alternatif sonunu vermesi bakımından da bizde iyi işlenmiş bir tarihsel roman olarak edebiyatımızdaki yerini muhafaza etmektedir. En büyük sıkıntısı ise, romanın yeni ve nihai bir tarih metni olarak okunuyor olmasıdır.

“Oda orta büyüklükteydi, sık kafeslere rağmen ferahtı, şirindi. Abdülkerim Bey buraya her gelişinde, duyduğu yürek rahatlığına, derin iyimserliğe şaşıyordu... Baksana, ne alaturkadır burası, ne alafranga. Su katılmamış *Osmanlı* döşemesi...”

¹⁸⁷ A.g.e., s. 185-186

¹⁸⁸ Bilgi Yayınevi, Ankara 1969. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır. İtalikler tarafımıza aittir.

Hiç unutma, gerçek *Osmanlılıkta* ferahlık vardır!”¹⁸⁹

Kara Kemal Bey’in odası hakkındadır bu yorum. Kara Kemal Bey ya da Küçük Efendi, Teşkilat’ın içinden bir eleştiridir. Batılılaşma sonrası Osmanlılarından olsa da basireti, idraki Cumhuriyet’ten sonra açılmış, içeriden eleştiriler getirmeye çalışmıştır,

Şehzadenin yatak odası zevksiz döşenmişti. Zevksizlik, Batı’ya özenerek seçilmiş, yıldızları bol ‘saray eşyası’ndan geliyordu...¹⁹⁰

Kemal Tahir’in Osmanlılığı, “su katılmamış Osmanlılık” yani Batılılaşma öncesi Osmanlılığı, Anadolu ruhunun muhafaza edildiği, nevi şahsına münhasır Osmanlılık. Bundandır ki Kemal Tahir, II. Mahmud’la beraber başlayan Batılılaşma serencamıyla birlikte bu serencamı devam ettiren padişahları eleştirir. Onların çabalarını anladığını ama iflah olmaz bir Batı seviciliğinin ‘aydın’ kesiminde yerleşmesine olan etkileri yüzünden onları affetmediğini ifade eder. Elbette Abdülhamid farklı bir yerde durur. Kemal Tahir’in babasının Sultan yaveri olmasından kaynaklandığına dair genel bir anlayış olsa da, bize göre, Kemal Tahir’in Batı karşısında Doğu’nun savunucusu olarak gördüğü Osmanlı’nın son direnen kalesi olmasından kaynaklı olması da kuvvetle ihtimaldir.

Ayrıca yukarıda alıntıladığımız kısımda, süslü, alafranga şehzadelerden birisinin kitaplığındaki kitaplar zikredilerek, şehzade ve benzerlerinin düşünsel arka planlarının ne olduğunu/olmadığını da vermek istemiştir. Bize kalırsa Kemal Tahir burada incelikli bir eleştiri getirmiştir. Şehzadenin şahsında temsil ettiği topluluk için çuvaldız ayarındadır demek, sanırım yanlış olmaz.

Kara Kemal’in adı, Atatürk’e suikast teşebbüsünün arkasındaki isim olarak zikredilir. Bu da, onun adını karıştıran Abdülkerim’le birlikte ortadan kaybolması anlamına gelir. Küçük Efendi, neler döndüğünden haberi olmayan arkadaşlarının evlerine gidip onların bu iyi niyetlerinden faydalanmak istemez, durumun vahametinin derecesi henüz belli olmamasına rağmen her ihtimale karşı başını belaya sokmak istemeyen Kara Kemal, Abdülkerim’in tanıdığı olan Semra Hanım’ın

¹⁸⁹ A.g.e., s. 60

¹⁹⁰ A.g.e., s. 106-107

konağına gitme teklifini kabul eder. Kocasının vefatından sonra Semra Hanım'ın merhum eşinin bıraktığı mallarla ilgili yaşadığı sıkıntıları gidermede yardımcı olan Abdülkerim'le aralarında bir dostluk başlar. Fındıklı'da bir hizmetçi ve uşaktan başka kimsenin olmadığı bir konakta yaşayan Semra Hanım'a gidecek ve Kara Kemal'i Anadolu'dan gelen eski valilerden Şefik Bey olarak tanıttacaklardır. Romanın ikinci bölümü olan "Sürek Avı"nda Kara Kemal, Semra Hanım'la tanıştıktan sonra hakkındaki izlenimleri şöyledir:

"Semra Hanım, zannettiği gibi, alık saraylılardan değildi. Zekâ gösterisine yeltenmemiş, çok bilmişlik taslamamıştı. Ne alıkça kasıtlı ne de şımarıkça suluydu. Abdülkerim'le ilintisini, yalancı karı-kocalığın sırnaşıklığına dökmediği gibi, arada cinsel bir alış-veriş bulunduğunu saklamaya çabalayarak karşısındakini budala yerine de koymamıştı. İnceydi, duyguluydu. Birçok benzerlerinin tersine, pratik yaşamayı derin tanımamasının güçsüzlüğünü, güçlülük haline getiren ender saraylılardandı. Sofrasından, bakışlarla, tek kelimelerle kusursuz servisten, yakın çevresine, saygı, sevgi, bağlılık verdiği belliydi."¹⁹¹

Olayla ilgili hiçbir açıklama yokken konaktaki beşinci günlerinde gazetelerde Ziya Hurşit'in her şeyi itiraf ettiği ve bu işe karışan herkes için yakalanma kararı çıktığı haberini okurlar. Sınır dışına kaçmaları gerektiğine karar verirler. Kara Kemal Bey, hiçbir şeyden haberi olmayan Semra Hanım'ın olan biteni öğrenince telaş edebileceği endişesini duyar. Ama Abdülkerim Kara Kemali şu şekilde teskin edecektir:

"-Korkmasın Semra Hanım. Bizim yüzümüzden üzölsün istemem. [...] 'süröndürörler beni' diye telaş yapmasın!

-Yok sanmam! *Osmanlıdır*. Ama... söylerim gerekirse."¹⁹²

Durum ciddileştiğinde yardım isteyebilecekleri kimsenin olmadığını fark ederler. Bütün dost bildikleri sırtlarını dönmüştür. Küçük Efendi, "birkaç gün öncesine kadar para ve insan bakımından sınırsız güce sahip görönen" Kara Kemal'in dayanacağı güveneceği tek kişisi Semra Hanım'dır artık. Semra hanımın "şaşırtıcı korkmazlığı, hiç sarsılmaması" güven veriyordur. Zikredilen bu nitelikleriyle Abdülkerim'in daha önce anlattığı Semra Hanım'ın Osmanlılığının özellikleri

¹⁹¹ A.g.e., s. 69

¹⁹² A.g.e., s. 128

verilmiş oluyor. Herkesin “aman bize bulaşmasın başımız derde girer” diye çekinip arkadaşlarına sırtlarını döndükleri bir durumda o sadece dirayetini korumamış, “gazetelerin gittikçe ağırlaştırarak yaydıkları terörden kılı kıpırdamamış”¹⁹³ tavrını, güler yüzlüğünü de bırakmamış, misafirlerine öncesinden çok daha sıcak davranmaya başlamıştır. İlerleyen sayfalarda Semra Hanım’ın bu özellikleri pekiştirilir. Semra Hanım’la olan biten bir türlü konuşulamamış, ona meselenin bu raddeye geleceğini ve onun böyle bir işe karıştırılacağını bilmediklerini, daha fazla soruna neden olmadan bir an önce çıkıp gideceklerini söyleyememişlerdir. Abdülkerim’den yapmasını rica ettiği bu konuşma, başka çıkar yol olmadığı için ertelenip durur. Abdülkerim’i bir kere daha Semra Hanım’la konuşmaya göndermişse de Semra Hanım Kara Kemal’in odasına gelir. Onlara durum aydınlanana kendi evinde kalmaya devam edeceklerini söyler. İtirazlarını kabul etmez. Burada Kara Kemal’in Semra Hanım’a söylediği iki şey, yine Semra Hanım’ın Osmanlılığının vurgulanması bakımından önemlidir. Bunlardan birisi “yiğitlik ettiniz”, bir diğeri de “Yaşama gücü verdiniz... Çabalama gücü verdiniz”¹⁹⁴dir. Kurulmak istenen Osmanlı kadın imajının karakteristik özellikleridir bunlar. Yalnız Semra Hanım’ı benzer Osmanlı kadınlardan ayıran bir başka özellik daha vardır, o da kadınlığından, cinsiyetinden vaz geçmiş bir karakter olarak çizilmemiş olmasıdır. Abdülkerim’le aralarındaki ilişkinin vurgulanması, güzelliğinden bahsedilmesi daha çok bu özelliklerini yitirmiş, anne olmuş, cinsiyetsiz olarak çizilen Kemal Tahir’in yukarıda bahsettiğimiz Osmanlı kadınlarından bu anlamda bir farklılık sergiler.

“Gurbet Hala Çorumluydu. Ufak tefek ama, tıkızdı. Korkusu arttıkça cesurlaşıp, en şaşırtıcı olaylar konusunda, en akıllı, en soğukkanlı erkekleri imrendirecek kadar sarsılmadan direnirdi. Bineğine dilediğini yaptıran, başta meşe sopası olmak üzere her çeşit kesici delici, ateşli, silahlara gerçekten hakkını veren; *Osmanlı kadınlardan* dı. Tatarımsı suratına her zaman uyumlu bir görünüş verirse de yakından tanıyanlar, korkunç dikkatinin aralıksız uyanık olduğunu bilirdi. Yüreği, bileği ne kadar güçlüyse, dili de o kadar kesin açık, yerine göre çok acı, yerine göre de çok alaycıydı.”¹⁹⁵

Osmanlı mı Osmanlı olan Çorumlu Gurbet Hala’nın “yaslandın mı çınar gibi” olan bedeni, “sardın mı umut” gibi olan yüreği ile bileği kuvvetli, açık sözlü bir

¹⁹³ A.g.e., s. 96

¹⁹⁴ A.g.e., s. 97

¹⁹⁵ A.g.e., s. 130

Anadolu kadını, Tıpkı Ramiz'in eşi Fatma gibi yiğit bir "Osmanlı kadını"dır. Semra Hanım'ın konağında saklanan Kara Kemal ve Abdülkerim'in dışarıda arkadaşları Niyazi'yle iletişimlerini sağlayan, neler olup bittiğini öğrenip onlara haber veren, hiç kimseden ve hiçbir şeyden korkmayan bir kadındır. Bütün meşguliyeti Kara Kemal'dir.

Eski İttihatçı Kara Kemal'in yakın arkadaşı Emin Bey'in kardeşi Perihan'ın önce ürkek, gözü kapalı, korkak (ama her şeyden korkan bir korkak), varlığını idame ettirebilmek hatta var olabilme tedirginliğini giderebilmek için bir erkeğin arkasına sığınma ihtiyacı duyan bir kadın olduğundan bahsettikten sonra, evliliğinde yaşadığı bir olaydan neticesinde nasıl "Osmanlı bir kadın"a dönüştüğü anlatılır:

"[...] Korktuklarının hiçbiri olmadı. Suçluluk utancına benzeyen ilk şaşkınlığı atlatınca eskinin pısırik Perihan'ı gitmiş, sanki yerine büsbütün başka bir kadın '*Osmanlı*' dedikleri gerçekten yiğit bir başka kadın gelmişti [...]"

"[...] Aslında Perihan boşanmaya gelmez kadınlardandı. Ya hiç boşanmadan bir erkeğin gölgesinde, ölene kadar, kül kedisi gibi sessiz yaşayacak, ya da dulluğunu doğuştan beraber getirmiş *Osmanlı anaları* gibi, tek başına, en çetin yalnızlıkların hakkından gelerek, etekleri tertemiz ölecekti."¹⁹⁶

Kemal Tahir, Osmanlı'nın kuruluşunu ele aldığı romanı **Devlet Ana**'da, Kerimcan'ın annesi, Bacıyân-ı Rum'un başı Bacıbey'i tasvir ederken şunları söyler:

"Uzun boylu, geniş gövdesiyle sanki Söğüdü depreme vererek geliyordu. Körpeliğinde ne kadar yakıcı güzel olduğu iri kara gözlerinden, çekme burnundan, hiç örselenmemiş etli dudaklarından belliydi. Ok atmakta, mızrak savurmakta, kılıç tutmakta, binicilikte değme savaşçılardan geri kalmaz, hele korkmazlıkta çoğunu yaya bırakırdı."¹⁹⁷

Daha önce açıkladığımız nedenlerden ötürü –henüz ortada bir Osmanlı olmadığından "Osmanlı" kullanımının doğal olarak olmaması- çalışmamızda incelediğimiz kitaplar arasında yer almıyor **Devlet Ana**. Osmanlı Devleti'nin doğuşu ve çöküşünü ele alan **Bir Mülkiyet Kalesi** romanı ile birlikte **Devlet Ana** romanları üzerine Osmanlı anlayışını ele alan müstakil bir çalışma yapılması, bu meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Ancak, yukarıda **Devlet Ana**'dan yapmış olduğumuz alıntı, bu özellikleri diğer romanlardaki Osmanlı kadınlarının hangilerinin

¹⁹⁶ A.g.e., s. 257-258-259

¹⁹⁷ Tahir, **Devlet Ana**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996, s. 116

karakterizasyonunda görüp hangilerinde göremediğimizi belirlememizde yardımcı olabilecek bir mahiyete sahip gözükmektedir. Kemal Tahir'in ilk romanlarını ele alırken de ifade ettiğimiz gibi, yazarın temelde iki tip Osmanlı kadını var gibi gözükmektedir. Bir tanesi erkek gibi olup, "eteğini kirletmeyen", çoğunlukla cinsiyeti ön planda olmayan, korkusuz, güçlü ve metanetli kadınlar. Diğeri ise cinselliğin baskın karakteristik özelliği olduğu, erkeğinin arkasından başka erkeklerin koynuna girme marifeti sergileyen bu marifet sebebiyle "Osmanlı" olan kadınlardır. Yanlış anlaşılmasın; bu türden bir 'namus' anlayışı yoktur Kemal Tahir'de. Bu kadınların birçoğu gayet de namuslu ve hatta gözleri yaşartacak kadar diğer-gamlardır.

"Emin Bey, Kara Kemal Bey'in insanları neden bu kadar etkilediğini "Küçük Efendi" denildiği halde neden küçüklükle bir iltisim sezer gibi oldu. Kara Kemal Bey'e nazırlıktan, sınırsız iktidar gücünden hiçbir civıklık sıvaşmamıştı. Ancak sahici *Osmanlılarda* görülen, sırasında çok yumuşak, sırasında çok sert kişiliğini bu en umutsuz durumda bile koruyordu."¹⁹⁸

Kara Kemal, Emin Bey'in sorusuyla Osmanlı'nın Batılılaşma hareketinden itibaren, yabancı güçlerin devlet üzerindeki etkilerine ve etkinliklerine, 31 Mart Vakası'na, İttihat ve Terakki'nin hatalarına, 'Ermeni kırımı'na kadar eleştirilerini dile getiriyor. Kısaca biz nasıl bu hale geldik? Sorusunun cevaplarını sıralıyor ve elbette kendisini de bu eleştirilerden ayrı tutmuyor. Emin Bey, yukarıda alıntıladığımız "sahici Osmanlı"yı da işte bu uzun konuşmanın peşine ilıştırveriyor. Buradaki "Osmanlı"ya yüklenen "sırasında çok yumuşak, sırasında çok sert kişilik" sıfatları, Kemal Tahir'in notlarında maddelendirdiği Osmanlılık tanımlarında da bulunabilir.¹⁹⁹ Kara Kemal, "Osmanlı" olarak tanımlanan erkek roman kişisi örneği bulmanın zor olduğu romanlarda en incelikli olarak çizilenlerindendir. **Esir Şehrin Mahpusu**'nda Binbaşı Arif'in karakterizasyonu bu kadar detaylandırılmamıştır. Kara Kemal etrafındakilerin korkudan değil, saygıdan kaynaklanan muhteremane davranışları, evinin düzeni, okuduğu kitaplar, olaylar karşısındaki tutumu, adalet anlayışı, yanlıştan dönmeyi, yaptığı hatanın sonuçlarını kabul edip onları göğüslemeyi bilen dürüst yapısı ile çizilen bir "Osmanlı"dır.

¹⁹⁸ A.g.e., s. 297

¹⁹⁹ Bkz. Bu tezde, s.36

3.2.13. Yol Ayrımı²⁰⁰

Yol Ayrımı, Esir Şehir üçlemesinin son kitabıdır. Yazar hayattayken yayınlanmıştır. İkinci kitap olan **Esir Şehrin Mahpusu**'nun basılmasından tam 18 yıl sonra yayınlanan roman, birçok açıdan ilk iki kitaptan farklılıklar gösterir.

Roman, Gazeteci Murat'ın çalıştığı **Vakit** gazetesindeyken Serbest Fırka'nın kurulacağı haberinin gelmesiyle başlar ve bu "hürriyet oyunu"nun sonlandırılmasıyla biter. Kâmil Bey'in hikâyesinin çok yer tutmadığı romanda Gazeteci Murat, Doktor Münir gibi önemli Kemal Tahir karakterleri yer aldığı gibi, yazarın diğer romanlarında gördüğümüz kimi roman kişileri de **Yol Ayrımı**'nda kendilerine yer bulmuşlardır. Ayrıca **Yol Ayrımı**, Kemal Tahir'in çok sayıda tarihsel kişileri roman kahramanları hâline getirdiği bir romandır da. Bu açıdan ağır eleştirilere maruz kalan **Yol Ayrımı**'nda kurgunun merkezinde yer alan Serbest Fırka'nın açılışı olayı ile, Atatürk, Ahmet Ağaoğlu gibi tarihsel kişiliklerin roman kahramanları olarak kurgulanmışlardır. **Yol Ayrımı**'na getirilen en büyük eleştirilerden bazıları, Kemal Tahir romanlarına getirilen en genel eleştiri olan monolog haline gelen konuşmaların yanında, yazarın kendi çizdiği karaktere ihanet etmiş olduğu iddiası²⁰¹ ve roman kahramanlarından birine dönüştürülen olan Ahmet Ağaoğlu'nun hatıratının üzerine inşa edilmiş olduğudur.

-Aslına bakarsan benim sözüm sana değildir Murat Efendi, benim sözüm Çorumlumuzadır. Çünkü, Çorumlu kendini *Osmanlı*'nın yiğit defterine yazılı

²⁰⁰ Sander Yayınları, İstanbul 1971. Alıntılar bu edisyondan yapılacaktır.

²⁰¹ Fethi Naci **Yüz Yılın 100 Romanı** kitabında, "**Yol Ayrımı**"nın **Esir Şehrin İnsanları**'nın birinci ve ikinci baskılarıyla ve **Esir Şehrin Mahpusu**'yla okunması, ilginç bir gerçeği gözler önüne seriyor: Kemal Tahir, 1956'da yayımlanan **Esir Şehrin İnsanları**'nda yarattığı Kâmil Beyin kişiliğini 1971'de yayımlanan **Yol Ayrımı**'nda –Nermin Hanıma yaptırdığı açıklamalarla- değiştirmiş; bunu yapabilmek için de **Esir Şehrin İnsanları**'nın 1969'da yayımlanan ikinci basısında birçok değişiklik yapmış, romanı neredeyse yeniden yazmış" olduğunu yazar. Bahsettiği değişiklikler **Yol Ayrımı**'nda Nermin Hanım'ın Kâmil Bey için söyledikleri üzerinedir. Kitap için, "Romanı bitirdikten sonra ünlü bir Fransız yazarın sözünü hatırladım, sanki **Esir Şehrin İnsanları** için söylenmiş: 'Bir kitabı okuyup bitirince sizde ruhça bir yükselme olmuşsa, hiç çekinmeyin, o kitabın büyük bir eser olduğunu söyleyebilirsiniz' " diyorken, **Yol Ayrımı** eleştirisinde Kâmil Bey'i Nermin Hanım'a söylediği yalanlarla karalamak istediğini belirtir. Fethi Naci'nin bunun, bir yazarın roman kahramanına ihaneti midir, yoksa bunun başka bir sebebi mi vardır? sorusuna cevabı ise, bize iki Kâmil Bey veren yazarın aslında bunu birisiyle hesaplaşma arzusuyla yaptığını, bu kişinin de hem Nazım Hikmet hem de Kemal Tahir'in kendisinin olabileceğidir. Yazarın, bütün sorumluluğu Kâmil Bey'e yükleyerek huzura kavuşmak ister gibi gözüktüğünü söyler. Fethi Naci, "**Esir Şehrin İnsanları** Eleştirisine Ek", Adam Yayınları, İstanbul 2002. s. 281-293.

bildiğinden, kargaşa sırasında kuru kafasını gezdiremez, gövdesini kavrayıp sıkı tutamaz...²⁰²

Bre Dadal Efendi, toprağımızın bir önemli kişisi olup, saray şoförlüğünü ele geçirip...
Şu *Osmanlı ülkesine* bir hayrın dokunsun!²⁰³

Kemal Tahir'in Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'nın devamı olduğu, çünkü Osmanlılar tarafından ve aslında onların ideolojileri ve devlet anlayışlarıyla kurulduğu -hem de son iki yüz yılın batılılaşma müptelalığıyla beraber- düşüncesinin romanlarında, roman karakterleri tarafından bu ve buna benzer şekillerde (Gazi Paşa'nın postta oturması, Cumhurbaşkanlığı köşkü için "saray" ibaresinin kullanılması... gibi) ifade edildiğini görüyoruz.

"Cumhuriyetle beraber, toplumun hayatından tekmeyle kovulmuş *Osmanlılığın* ufak, tefeği, sisi, işe yararlılıklarıyla beraber bütün değiş-tokuş değerini, bütün tarihsel değerlerini, bütün sanat değerlerini kesinlikle yitirmiş, hepsi burada, hiç acımadan, çürümeye bırakılmıştı.

[...] ille de, çoğu Müslümanlardan daha sağlam *Osmanlı* oldukları halde, çoluk çocuklarıyla beraber gaddarca öldürülmüş, göğüslerindeki sadakat, şefkat, liyakat madalyalarıyla gururlu Ermeni memurlar [...]"²⁰⁴

"...çoğu Müslümandan daha *Osmanlı* oldukları halde..." ifadesiyle bahsedilen Ermenilerin daha "Osmanlı" oluşları belki de yerlilik düşüncesinden ileri geliyordur. Neticede Osmanlı'nın sadık bir tebaası oluşları, Anadolu'yu oluşturan unsurlardan olmaları ve Kemal Tahir'in ifadesiyle "Batı namussuzluğunun" burnunu sokması ile bozulan düzenin koskoca bir devleti sürüklediği neticedir. Ancak, bedestendeki eşyalar üzerinden geçmişin değerinin nasıl yitildiğini daha doğrusu yitirildiğini anlatırken, birden bu konuya geçen Kemal Tahir'in, diğer romanlarında da ısrarla üzerinde durduğu bir konu olan Ermeni tehcirini böyle okumaya iten asıl meselenin bu olabileceği konusunda derin şüphelerimiz var. Gaddarca öldürülen (**Yol Ayrımı**), Malatya mahpushanelerine doldurulan ve kılıç kuşanan ahalinin sevap kazanmak, gazi olmak için kestiği Ermeniler (**Namuscular**), Kemal Tahir'in **Devlet Ana**'yla da inşa etmeye çalıştığı Anadolu'da formunu almış, Türklüğün üzerinde kuşatıcı bir

²⁰² A.g.e., s.72-73

²⁰³ A.g.e., s. 85

²⁰⁴ A.g.e., s. 292

kimlik şeklindeki Osmanlı anlayışının yansıması olarak görmek gerektiği kanaatindeyiz.

Romanın önemli karakterlerinden ve Kemal Tahir'in kişiliğini yansıttığı bir diğer karakter olan Gazeteci Murat, Çorumlu Dadal Efendi'yle görüşükten sonra Osmanlılıkla ilgili düşüncelere dalar. Burada yine Kemal Tahir'in Osmanlı'yı tanımladığı o on beş maddelik listedeki özellikleri görmek mümkün:

"Evliya Çelebi'yi okudu okuyalı, anladığı şeydi bu. Enikonu bir dünya görüşüne benzeyen, onun kadar sistemleşmiş bir bakış özelliği... İnsanları olayları, fikirleri abartmak... Kendini de -elbette- abarttığı için her şeye abartarak bakmak... O kadar ki, bu abartış, *Osmanlı insanında* doğal hale geldiğinden ancak başka ölçülere sahip olanlarca farkına varılır... ... daha önceleri yoktu bu özellik galiba ... on yedinci yüzyıllarda... Başlamış, sonlarına doğru çok gelişmiş. ... çöküş dönemi uzun süre içten çürüyüp, dıştan dünyaya meydan okuduğu için *Osmanlı insanını* bir bakıma gerçekçi, bir bakıma gerçek dışına düşmüş olarak dünyaya başka türlü bakan abartılı bir yaratık haline getirmiştir.

Bütün imparatorluk çöküp dağıldığı halde, Dadal Efendiler, dünyaya abartılı bakmayı, Osmanlı insanı olarak, fırsat buldukça sürdürmektedir. ... *Osmanlı insanı* şartlar değişmedikçe, en aptal iyimserlikten, yani umuttan, en aptal umutsuzluğa yuvarlanarak şaşkın, aynı zamanda hem güçlü hem de güçsüz debelenecekti."²⁰⁵

Gazeteci Murat, Doktor Münir'in odasına girerken hissettiklerini şöyle ifade eder romanda:

"Murat buraya ne zaman girse, gerçek Osmanlı yaşayışından ayrılıp hiç özentisiz korunmuş bir parçayla karşılaşmanın hem müze tedirginliğini hem yüzyıllar boyu yerli yerine oturmuş ince bir kullanım zevkinin rahatlığını duyuyordu."²⁰⁶

Buna benzer bir tasviri Abdülkerim'in Kara Kemal'in odasına girdiğinde yaptığını daha önce alıntılamıştık.²⁰⁷ Bu iki İttihatçı eskisinin, Kara Kemal'le, Doktor Münir'in, Osmanlılıkları, duyuş, hayatı algılama gibi özelliklerin etrafında şekillenmiştir.

"Farmason Doktor'a geldi mi, en büyük İttihatçılarla canciğer arkadaş olduğu, İttihat ve Terakki Fırkası'nın ilk üyelerinden bulunduğu halde, 1908'de ayrılıp 31 Mart maskaralığında muhaliflerle beraber Sinop'a sürülmüşse de, şimdiye kadar başka hiçbir gruba katılmadığı için, kendisi kabul etmese de, bal gibi kodoman İttihatçıdır.

²⁰⁵ A.g.e., s. 381-382

²⁰⁶ A.g.e., s. 412

²⁰⁷ Bkz. Bu tezde, s. 67.

Daha doğrusu, Osmanlıdır. Özelliği: Bütün konuşmaların tadını kaçırmaması, en geniş, en derin düşünüp yüzde yüz haklı görünen fikirlerin, ki bunlar çoğu zaman kaytarmacılıkları örtbas etmek için, böyle dört başı mamur hazırlanmış olurlar, foyaları meydana çıkaran soruları, insanları şaşırtacak bir kolaylıkla bulup soru vermesidir.”²⁰⁸

Farmason Doktor, Yukarıdaki alıntıda da ifade edildiği gibi, İttihatçı eskisi, elinin uzanmadığı yer olmayan, romanların görünenin ardındaki gerçeği idrak edebilen, yaşanmakta olan olaylara yalnızca o günden değil, kendi toplumunun geçirdiği tecrübelerden bakan, Doğu-Batı ayrımında Anadolu’nun, Osmanlı’nın, Türkiye’nin konumunun, görevinin ne olduğu ve olacağı konusunda her daim uzun tiradlar atan, güncel politikanın tarihsel ve toplumsal arka planlarını onun kadar olaylara vakıf olmayı beceremeyen roman kişilerine ve elbette biz okurlara anlatan, Kemal Tahir’in romanlarında kullandığı yansıtıcı kişilerden birisidir. Ununu elemiş eleğini asmış, uzun zamandır hiçbir şeyden korkmayan, çekinmeyen, mert birisi olarak çizilen Farmason Doktor’u Osmanlılığı biraz nevi şahsına münhasır olsa da, bir zamanlar -Kemal Tahir’in pek haz etmediği- İttihatçıların en önemli adamlarından birisi olan ama uzun zaman önce o davadan vaz geçen ve İttihatçıları ve onlardan arta kalanları eleştiren bir karakterin “Osmanlı” olarak nitelendirilmesi bizce önemlidir. Yerleşmiş, özüne dönmüş bir roman kişisi olarak karakterize edilir.

Esir Şehrin İnsanları ve **Esir Şehrin Mahpusu** romanlarının önemli kişilerinden birisi de Ramiz Efendi’nin karısı “Kuvayı Millîye bölüğü gibi kadın” olan Fatma Hanım’dır.

Gülmeye çabalar, dudaklarını çiğneyerek... Hele Kadir odadaysa, neler çektiğini ben bilirim. Güçlü kadındı senin Fatma teyzen... Yürekliydi. Mütarekede ‘Kuvayı Milliye Bölüğü’ adını takmıştık. Mahpushaneye bir zafer müjdesi getirişi vardır. Kaç kere anlattım, biliyorsun. Kar fırtınasının içinden bir başka fırtına gibi geldi, kara çarşafını savura savura...”²⁰⁹

Fatma Hanım, **Yol Ayrımı**’nda az yerde bahsi geçse ve az yerde görülse de her üç kitapta da varlığı her daim hissedilen bir karakterdir. Ramiz’in, Murat’ın, Kâmil’in seçimlerinde, düşüncelerinde, konuşmalarında onun sesi duyulur. Bu

²⁰⁸ A.g.e., s. 41. İtalikler tarafımıza aittir.

²⁰⁹ A.g.e., s.166

yüzden onun Kemal Tahir'in en etkili "Osmanlı"sı olduğunu düşünmemek için hiçbir sebep yoktur. Fatma Hanım'dan "Osmanlı" olarak bahseden tek Esir Şehir romanı **Yol Ayrımı**'dir: "Paşa? Hiç önemi yok! Fatma teyzem yaman kadındı. 'Osmanlı' derler ya..."²¹⁰ Ancak biz Esir Şehir üçlemesinin diğer romanlarını incelerken Fatma Hanım'ı da dahil ederek serinin son romanına gelindiğinde karakterizasyonu ile ilgili bir boşluk kalmamasını arzu ettik. Zira, **Yol Ayrımı**'nda Fatma Hanım, yalnızca Osmanlı olarak nitelenmiyor, ölümle boğuşması, bir kanserin kemirerek onu yıkmasıyla, geride kalanların bir türlü toparlanamaması, yazarın böyle bir niyeti yoktuysa bile bizce Osmanlının çöküşünün ardından uzun bir süre toparlanamayan milleti çağırıştırıyor. **Yol Ayrımı**'nda, karısı Fatma Hanım'ın vefat ettiğini haberini "bize yazık oldu"²¹¹ cümlesiye karşılayan Ramiz Efendi'yi ziyarette giden Murat'ın şu gözleminin, yukarı da yapmış olduğumuz tespiti destekler nitelikte olduğunu düşünüyoruz:

"Karısının ölümünden sonra yaşama gücünü sanki birden yitirmişti. Çoktandır insanlardan kaçıyordu. Konuşmak zorunda kalırsa acı çekiyormuş gibi kendisini sıkmakta, çok kez, sözün yarısında susup başını önüne eğerek suçlu suçlu gülümsemekteydi."²¹² [...] Tahta ev iki katlıydı, ama küçüktü. İki yanında iki büyük bahçe olduğundan yapayalnızdı. Üst kat çıkıntısını tutan direklerden biriyle saçaktaki soba borusu sarktığı için çarpık görünüyor, ilk fırtınada yıkılacakmış ürküntüsü veriyordu. 'Bu da çökmüş Fatma teyzemden sonra... Sanki bunun içini de kanser yemiş...' "²¹³

²¹⁰A.g.e., s. 452

²¹¹A.g.e., s. 155

²¹²A.g.e., s. 147

²¹³A.g.e., s. 154

SONUÇ

Kemal Tahir'in Kemalizm'den Marksizm'e, ATÜT'den yerlilik düşüncesine doğru değişim gösteren düşün dünyası, yazarın Osmanlı ile olan ilişkisini yeniden ve yeniden şekillendirmesi neticesine götüren bu fikri serüveninin ürünlerini verdiği 60'lar Türkiye'si entelektüel çevrelerinde nereye tekabül ettiği, roman anlayışı ve genel olarak romanlarında ele aldığı konular özel olaraksa Osmanlı'yı ele alış biçiminde ki etkileri üzerinde durduğumuz bu çalışmada, Kemal Tahir'in Osmanlı'ya bakışını, Osmanlısını, 13 romanında tespit ettiğimiz "Osmanlı" olarak nitelenen 23 roman kişisini ve onların özellikleri bağlamında ortaya koymaya çalıştık. Bunu da, Kemal Tahir'in, düşünce dünyasındaki, Osmanlı'yı anlama biçimindeki değişimle beraber, Osmanlı olarak tanımladığı roman kişilerinde de bir değişim olup olmadığını anlayabilmek adına, romanlarını kimi kesin olarak bilinmekle beraber kimisini notlarından ve mektuplarından yola çıkarak belirlemeye çalıştığımız yazılış tarihlerini esas alarak yaptık. Çalışmanın neticesinde, yazarın Osmanlı olarak nitelediği roman kişilerinin karakterizasyonunda gittikçe farklılaşan bir yaklaşımı, bir bakışı olduğunu gördük.

Tespit edilen 23 "Osmanlı" roman kişisinden 18'i kadın, 5'i erkektir. Bu tespitin önemi kendisini ilk yazılan romandan sonuncusuna doğru roman kişilerinin karakter inşası ve yazarın onlar karşısındaki tutumu takip edildikçe, fark ediliyor. Kemal Tahir'in ilk romanlarında yer alan kadın roman kişileri, tip düzeyinde kalmış, geliştirilmemiş roman kişileri de olsalar, "Osmanlı" kadını oluşları üzerinde durulmuş ve birtakım karakter özellikleri ile olaylar karşısındaki tutumları verilerek sınırlı da olsa bize *Osmanlılıkları* ilgili bir çerçeve çizilmiştir ve çizilen bu çerçevenin, Kemal Tahir'in, notlarında 39 madde halinde Osmanlı ve Osmanlılık özellikleri²¹⁴ olarak zikrettiklerine oldukça uyumaktadır. Özellikle, ilk romanlarında yer alan Ümmühan, Emey, Petek, Apostol, Çalık Hafız'da bu listede verdiği "ruh tembelliği Osmanlı erkeğini bir yandan oğlancılığa bir yandan fücra götürmüştür; kadını da bir yandan seviciliğe itmiştir," "temelde hiçbir kutsal bağ tanımaz. Yemininde duramaz, tutamaz, yalanı kolay söyler, yalancılığı dram olmaz biraz şirin olur," "Kafa ve gövde tembelliği yüzünden iş yerine sözle avunur. Karşısındakini de avutur" gibi özellikler görülür. Yazarın romancılık serüveni ilerledikçe ve düşünsel seyri değiştikçe

²¹⁴ Bu tezin "3.1 Osmanlı ve Osmanlılık" başlıklı bölümü

“Osmanlı” roman kişiliklerine bakışı ve onların karakter inşası da değişir. İlk romanlarında hem kadın hem de erkek Osmanlı roman kişileri, yukarıda zikrettiğimiz -yazarın iptidai diyebileceğimiz- Osmanlı insanı tariflerine uygundurlar. Bu değişim, yukarıda bahsini ettiğimiz maddelerde zikredilen Osmanlı tipinden fazla uzaklaşmadığı gibi ona bir başka Osmanlı tipi daha eklenir. Bu ilk romanlarında bahisleri geçen kadın roman kahramanlarında, daha sonraki romanlarda anne oluşlarıyla beraber -Emey gibi bir başkasının çocuğuna analık ediyor olsa da- gelen bir değişim vardır. Bu değişimin ardından, dana önce ahlaki açıdan gösterdikleri zaafı göstermedikleri gibi cinsiyetlerinden de sıyrılmış olarak verilirler.

Devlet’in “ana”lığı Kemal Tahir’in düşüncesinde güçlüdür. Bize kalırsa, romanlarında “Osmanlı” olarak nitelenen roman kahramanlarının çoğunun kadın olması ve bu kadınların anne oluşlarıyla birlikte *Osmanlılık*larına yapılan vurgunun, olumlu niteliklere sahip olacak şekilde anlam değişikliğine uğraması da bunun bir neticesi. İdealleştirilmiş bir roman kişisi olan Fatma Hanım, bu tespiti güçlendiren delillerden birisidir.

Kadın roman kişilerinin karakterlerinin değişiminde ve dönüşümünde doğrudan, erkek roman kişilerinde ise dolaylı yoldan etkili olan bir diğer unsur, Halide Edip’tir. Halide Edip, Millî Mücadele’nin işlendiği romanlarda gezinen, kuvvetli bir şekilde hissedilen varlığıyla ve Osmanlı roman kişileri üzerindeki etkisiyle Kemal Tahir’in en önemli ismi var cismi yok Osmanlı roman kişilerinden birisi olarak görünür. Nermin ve Fatma Hanım Sultanahmet Mitingi’nden sonra tamamen değişmişlerdir. Bu değişimle beraber kadın roman kişileri, tıpkı anneler gibi kadınlıklarına dair bir vurgu yapılmaksızın ideal tipler olarak çizilirler. Değişime uğrayan kadınlar, etraflarındaki erkek roman karakterlerini de değiştirirler. Ancak onlar “Osmanlı” olarak nitelendirilmezler romanlarda.

Osmanlı olarak nitelenen erkek roman kişilerinin sayısı kadın roman kişilerine kıyasla oldukça azdır: Kavlak Ali, Çalık Hafız, Apostol, Binbaşı Arif ve Kara Kemal. İlk romanlarında yer alan ilk üçü tıpkı kadın roman kişilerinin özellikleri gibi - yukarıda da söylediğimiz üzere- Kemal Tahir’in Osmanlı insanını tanımladığı ve olumsuz niteliklerinin zikredildiği maddelerle örtüşür, ama Binbaşı Arif’e ve Kara Kemal’e gelindiğinde, onların cesaret, korkusuzluk, vakar gibi özelliklerinin yanına okumuşluk vurgusu da eklenir. Kara Kemal’i ya da Binbaşı Arif’i düşündüğümüzde onların “erkeklik”lerinden bahsedilmediğini görürüz. Bu tutum, Millî Mücadele’yi ele

alan romanlarında konu itibariyle mi, yoksa Kemal Tahir'in Osmanlı'ya bakışının değişmesi nedeniyle mi Osmanlı vasfında roman karakterlerinin cinsiyetsizleştirerek idealize edilmiş tiplere dönüştürmüş olabileceğini düşündürür.

İdealize edilmiş bu iki Osmanlı kadın ve erkeği, Kemal Tahir'in Osmanlı'nın kuruluşunu anlattığı **Devlet Ana**'da devletin kurucu unsurları arasında yer alan roman kişileri Bacıbey ve Kerimcan'da ilk formlarını bulurlar.

Price'ın tezin "Roman ve Tarih" başlığında bahsini ettiğimiz, Tarihi roman yazarlarının mazinin, gerçeklerinin zaman geçtikçe değişen değerler sistemiyle yeniden şekillendiğini hatırlattıklarını, romanlarınsa karakterizasyon, dekor ve anlatı yoluyla çatışan değerler ürettikleri düşüncesinin, Kemal Tahir'in "Osmanlı" roman kişilerinde kendini gösterdiklerini görürüz. O yaptığı okumalardan, yaşadığı dönemin toplumu için ihtiyaç duyulduğuna inandıkları bir okuma biçimi üretir.

KAYNAKÇA

ADIVAR, Halide Edip:	Türkün Ateşle İmtihanı , Can Yayınları, E-kitap 1.sürüm Ocak 2014, İstanbul.
AKSOY, Nazan:	Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, kadın, Cumhuriyet . İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
AKTAŞ, Şerif:	“Kurtuluş Savaşı’nı yapan iki insan tipinin hikâyesi: <i>Küçük Ağa</i> ”, Milli Kültür , S. 12, Aralık 1983.
ALATLI, Alev:	“Belki de hiç roman olmadığı için Osmanlıyı anlayamadık”, Kültür Dünyası , s. 19, Aralık 1998.
ANDERSON, Benedict:	Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması , çev. Metis Yayınları, İstanbul 2017.
ANDI, M. Fatih,	“Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri” Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi , c. 4, S. 8, 2006.
AĞAOĞLU, Tektaş,	“Kemal Tahir ve Roman”, Kitaplar Arasında Dergisi , s:2, 1973.
ARGUNŞAH, Hülya,	“Tarihi Romanın Yükselişi”, HECE Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı , Yıl: 6, S.65-66-67.
ATAY, Oğuz:	Günlük , İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2002.
ATALAY, İrfan:	“Tarihsel roman ve Amin Maalouf’un <i>Semerkand</i> ’ı”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi , Yıl:1, S. 2, 2011.

BELGE, Murat:	Edebiyat Üzerine Yazılar , İletişim, İstanbul 1998.
BELGE, Murat:	Genesis , İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
BOZDAĞ, İsmet:	Kemal Tahir'in Sohbetleri , Emre Yayınları, İstanbul 1995.
BREISACH, Ernst A.:	Tarihyazımı , çev. Hülya Kocaoluk, YKY, İstanbul 2012.
COŞKUN, Sezai:	Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir/İnsan, Eser, Fikir , Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
COWART, David:	History and Contemporary Novel , Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, United States of America, 1989
ÇELİK, Naci:	"Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması, Türkiye Defteri 6 , Nisan 1974.
DİVİTÇİOĞLU, Sencer:	Asya Tipi Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu , Sermet Matbaası, Kırklareli 1981
DOSDOĞRU, Hulusi:	Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir , Tel Yayınları, İstanbul 1974
EKEN, Ahmet:	"Orhan Pamuk", ARGOS , No:2, Ekim 1988.
FEDAİ, Özlem:	Romanı Konuştular , Sütun Yayınları, İzmir 2011
HİKMET, Nazım:	Kemal Tahir'e Mahpushane'den Mektuplar , Adam Yayınevi, İstanbul 1993.
İRFAN, Fatma:	Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar , Sander Yayınları, İstanbul 1979.
JAMESON, Fredrick:	Siyasal Bilinçdışı , çev. Mesut Varlık, Ayrıntı Yayınları,

	İstanbul 2011.
KARLBERG, Stephen:	Max Weber’i Anlamak , çev. Bedri Gencer, Lotus Yayınları
KANTARCIOĞLU, Sevim:	Yakınçağ Tarihimizde Roman , Paradigma Yayınları, İstanbul 2008.
KARA, Halim:	Osmanlı’nın Edebî Temsili Tarihsel Romanda Fatih , Hat Yayınları, İstanbul 2011.
KARPAT, Kemal:	Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum , Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
KAYALI, Kurtuluş:	“Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplumunu Yapısını Yorulama Denemesi ya da Kemal Tahir Romanı”, folklor/edebiyat , S.3, Mayıs-Haziran, Yıl: 1995.
KÖROĞLU, Erol:	“Kurt Kanunu (Kötü) Bir Tarihsel Roman Mıdır?”, Notos , S. 57, 2016.
KÖROĞLU, Erol:	“Milli Hakikat Üzerine Tezler: Attila İlhan’ın <i>Gazi Paşa’sı</i> ”, Edebiyatın Omuzundaki Melek , Yay. Hz. Zeynep Uysal, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
KÜÇÜK, Yalçın:	“Yazının Adı?” Sosyal İktidar Dergisi , Haziran 1980
LUKACS, György:	Tarihsel Roman , çev. İsmail Doğan, Epos Yayınları, Ankara 2008.
MORAN, Berna:	Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış , c:2, İletişim Yayınları, 2014
NACİ, Fethi:	Yüz Yılın 100 Romanı , Adam Yayınları, İstanbul 2002.

PARLA, Jale:	Babalar ve Oğullar. Tanzimatın Epistemolojik Temelleri , İletişim Yayınları, İstanbul 1990.
PRICE, David W.:	History Made History Imagined Contemporary Literature, Poiesis and the Past , University of Illinois Press, Urbana and Chicago 1999.
REFİĞ, Halit:	Gerçeğin Değişkenliği , Ufuk Kitapları, İstanbul 2000
REFİĞ, Halit:	Kemal Tahir’le Birlikte , Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
SARIKOCA, Ekrem:	“Kemal Tahir’in Düşüncesinde Batılılaşma Olgusu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1996.
SENCER, Muzaffer:	Osmanlı Toplum Yapısı , Ant Yayınları, İstanbul 1969
SERİM, Ömer:	Devlet Yapar, Devlet Yakar: Yorgun Savaşçı Olayı , An Yayınları, 2003.
SEVİM, Seçkin:	“Kemal Tahir ve Türk Solu”, Biyografya 4. Kemal Tahir Sayısı , Bağlam Yayınları, İstanbul 2004.
SEZER, Baykan:	Asya Tarihinde Su Boyu ve Bozkır Uygarlıkları , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.
SLOTHKIN, Richard:	“Fiction for The Purposes of History”, Rethinking History vol. 9 , no:2/3, 2005, p. 221-236.
SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya, KACIROĞLU Murat;	“Kemal Tahir’de Doğu-Batı İkilemi ve Batılılaşma Düşüncesi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi / Journal of Graduate School of Social Sciences , c:9, s:1, 2007.
TAHİR, Kemal:	Yorgun Savaşçı , Bilgi Yayınevi, Ankara 1968

TAHİR, Kemal:	Kurt Kanunu , Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara 1969.
TAHİR, Kemal:	Esir Şehrin İnsanları , Sander Yayınları, İstanbul 1969.
TAHİR, Kemal:	Rahmet Yolları Kesti , Bilgi Yayınevi, Ankara 1970.
TAHİR, Kemal:	Büyük Mal , Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara 1970.
TAHİR, Kemal:	Yediçınar Yaylası , Bilgi Yayınevi, Ankara 1970.
TAHİR, Kemal:	Köyün Kamburu , Bilgi Yayınevi, Ankara 1970.
TAHİR, Kemal:	Sağırdere , Bilgi Yayınevi, Ankara 1971.
TAHİR, Kemal:	Körduman , Bilgi Yayınevi, Ankara 1971.
TAHİR, Kemal:	Yol Ayrımı , Sander Yayınları, İstanbul 1971.
TAHİR, Kemal:	Kelleci Memet , Bilgi Yayınevi, Ankara 1972.
TAHİR, Kemal:	Bir Mülkiyet Kalesi , Tekin Yayınevi, Ankara 1982.
TAHİR, Kemal:	Devlet Ana , Tekin Yayınevi, Ankara 1996.
TAHİR, Kemal:	Esir Şehrin Mahpusu , İthaki Yayınları, İstanbul 2005.
TAHİR, Kemal:	Hür Şehrin İnsanları , İthaki Yayınları, İstanbul 2012
TAHİR, Kemal:	Notlar/Osmanlılık ve Bizans , Bağlam Yayınları, İstanbul 1992
TAHİR, Kemal:	Notlar/Batılılaşma , Bağlam Yayınları, İstanbul 1992.

TAHİR, Kemal:	Notlar/Sanat Edebiyat 1 , Bağlam Yayınları, İstanbul 1989.
TAHİR, Kemal:	Notlar/Sanat Edebiyat 2 , Bağlam Yayınları, İstanbul 1989.
TAHİR, Kemal:	Notlar/Sanat Edebiyat 4 , Bağlam Yayınları, İstanbul 1990.
TİMUR, Taner:	Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik , AFA Yayınları, İstanbul 1991.
TÜRKEŞ, Ömer:	“Romana Yazılan Tarih”, (Çevirimiçi) https://oggito.com/romana-yazilan-tarih-a-omer-turkes-042013849
UYSAL, Zeynep (yay. Haz.):	Edebiyatın Omzundaki Melek , İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
WESSLING, Elizabeth:	Wiriting History as a Prophet , John Benjamin’s Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1991.
WHITE, Hayden:	Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe , The John Hopkins University Press, Boltimore, London 1973.
YAVUZ, Hilmi:	“Bir Roman Kuramcısı Olarak Kemal Tahir”, Özsoy, İskender, Kemal Tahir Kaynakçası , Barış Matbaası, İstanbul 1979.
YAVUZ, Hilmi:	Yazın Üzerine , Bağlam Yayınları, İstanbul 1987.